

OUTI MOILALA

TAPPAAJA- FARKUT

*ja muita
vastuuttomia
vaatteita*

into

© Outi Moilala 2013

Osia tekstistä on julkaistu aikaisemmin
Työmaana maailma (2/2012) -lehdessä.

TUETTU ULKOMINISTERIÖN
KEHITYSYHTEISTYÖVAROIN

Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus SASK
Lintulahdenkatu 10
00500 Helsinki
www.sask.fi

into

Into Kustannus Oy
Hämeentie 48, 00500 Helsinki
www.intokustannus.fi

Kansi: Tex Hänninen / BunnyDuck Grafiks

ISBN: 978-952-264-255-4
Paino: InPrint, Riika 2013

Sisällys

Aluksi: Pallopaitoja ja purjehdusreissuja ... 5

Muodin takapihat ... 11

Kilpajuoksu pohjalle ... 55

Poliisit vastaan humanistit ... 85

Pehmeää sääntelyä kovissa ytimissä ... 129

Pienet purot ... 155

Tulevaisuus aasialaisten käsissä ... 171

Viitteet ... 177

Lähteet ... 191

Liitteet ... 209

Aluksi: Pallopaitoja ja purjehdusreissuja

Muistan kun sain ystävältäni lahjaksi Marimekon tumman-sinisen pallopaidan. Ystäväni oli silloin töissä Marimekolla ja hän oli ostanut pallopaitani henkilökunnan myymälästä. Paita istui minulle hyvin, mutta erinäisten vaiheiden jälkeen onnistuin kuitenkin hukkaamaan sen muutaman muun lempivaatteeni kanssa purjehdusmatkalla Norjassa.

Eräänä helmikuuisena arkipäivänä pyörin toisen ystäväni kanssa Helsingin Kampin Marimekossa. Myymälä on valoisa ja vaatteet kivasti värikkäitä. Asiakkaita on melko paljon, kaiken ikäisiä naisia.

Punaisella ja mustalla pallokuosilla on kahta erimallista paitaa. Klassikkomallissa on nepparit pääntiessä, uudemmassa mallissa neppareita ei ole. Klassikkoversio maksaa 69 euroa.

Taidan olla osa Marimekon laajaa kohderyhmää. Olen nuori kaupunkilainen nainen ja monet tuttavani käyttävät Marimekkoa. Vieläpä symppaan hippejä.

Marimekko on yksi minulle hankalista paloista. Kuosit ovat hyvin tunnistettavia enkä minä halua mainostaa jotakin yritystä, jonka vastuullisuudessa on parannettavaa. Tutkin yritysten kehitysmaatuonnin vastuuta pääasiassa järjestöjen ja ammattiliittojen toimeksiannosta. Joudun miettimään vaatevalintojani varsinkin sellaisissa tilaisuuksissa, joissa puhun yleisölle vaatteiden vastuullisuudesta. Arkenakaan ei tiedä keneen sitä törmää.

Marimekko luottaa kehitysmaiden¹ tehtaiden työolojen valvonnassa Business Social Compliance Initiativeen eli BSCI-järjestelmään. Saman järjestelmän ovat valinneet monet muut eikä Marimekko siinä suhteessa erotu joukosta. Sillä on Suomessa myös omia tehtaita, joista kaksi se on juuri päättänyt sulkea; jäljelle jäisi yksi. Osassa vaatteita lukee *Marimekko Made in Finland*, osassa vain *Marimekko*.

Muistelen edellistä viikkoa täällä Kampissa. Järjestimme kauppakeskuksen edessä kansainvälisen Clean Clothes -kampanjan suomalaisen Puhtaat vaatteet -verkoston tempauksen, jossa näyttelimme joukolla pyörtyneitä. Halusimme kiinnittää ihmisten huomion siihen, että kambodžalaisia ompelijoita pyörtyy uupumuksesta sadoittain työpisteidensä ääreen, koska he tekevät pitkää päivää voidakseen elää palkallaan. Kävelimme kahtena joukkona ohikulkijoiden seassa ja lakosimme jäiseen maahan. Tempaus pääsi uutisiin.

Kun katselen vaatteita Marimekon myymälässä, mietin, että en oikeastaan edes pidä vaateostoksilla käymisestä. Joskus pidän. Vaatteiden ostaminen on vaikeaa erityisesti silloin, kun on päättänyt tarkalleen millaista tarvitsee. Silloin mitään sopivaa ei yleensä löydy. Tällä kertaa tiedän, että pallopaidan leikkaus sopii minulle.

Tavarapaljous on alkanut ahdistaa minua aina vain enemmän. Kaupat pursuvat kaikenlaista, mitä tuskin tarvitsee. Kaikki toimii shoppailun ehdoilla: lämpimät julkiset tilat, mainokset kaduilla, joskus jopa ihmisten ajatukset.

Olen alkanut ostaa vaatteeni käytettyinä kavereiden esimerkin innoittamana. On tehokasta, kun joku kivasti pukeutuva kertoo hankkivansa kaiken kirpputoreilta. On uskomatonta, miten paljon laadukasta tavaraa ihmiset heittävät kiertoon.

Itse asiassa olen jo aiemmin löytänyt tummansinisen Marimekon pallopaidan Fidasta. Koko on vain liian suuri, pienempi koko voisi istua kivemmin. Marimekon sovituskopissa selviää, että

purjehdusreissusta on monta vuotta. Pienempi koko ei enää istu, kummastakaan pallopaidan mallista. Pärjään siis Fidasta löytämälläni paidalla, joka saattaa olla paljon kestävämpi kuin uusi.

Olen lähtöisin yrittäjähenkisestä perheestä. Olen saanut kotoa vahvat arvot ihmisistä ja luonnosta välittämisestä ja itse asiassa myös vastuullisemmasta kuluttamisesta. Yläkoulu-aikaan olin äitini ehdotuksesta työharjoittelussa Maailmankaupassa Helsingin Snellmaninkadulla. Muistan, että siellä oli vahva suitsukkeiden tuoksu, koska niitä oli paljon varastossa. Keitin itselleni joka päivä kaurapuuroa reilun kaupan guavahillon kanssa. Asiakkaita oli vähän.

Jäin sille tielle. Jatkoin samassa kehitysmaakaupassa vapaaehtoisena seuraavan kesän, koska en 16-vuotiaana saanut kesätöitä. Kaikki myyjät kaupassa olivat vapaaehtoisia ja heistä oli pulaa.

Kauppaan tuli postia, jossa kerrottiin Turussa valmistumassa olevasta Estelle-laivasta. Turkulaiset aktiivit olivat kunnostaneet Estelleä kierrätysosista vapaaehtoisvoimin vuosikaudet ja se oli vihdoinkin valmis purjehduksille. Innostuin. En ollut koskaan purjehtinut, mutta ajattelin, että purjelaivalla voisi olla kivaa. Niin lähdin ennakkoluulottomasti reilun kaupan Estelle-laivalle, jota jotkut laivan väestä hippilaivaksikin kutsuivat. Sain koulutusta kaikkeen. Harjoittelimme tulipalojen sammuttamista paloasemalla ja pelastautumista laidan yli oransseissa pelastuspuvuissa.

Palasin Estellelle useampana kesänä. Ystävältäni saatu pallopaita katosi viimeisellä Estelle-purjehduksellani. Pian Estelle myytiin Ruotsiin. Ship to Gaza -järjestön laivana se on ollut kansainvälisen median huomionkohteena parina viime vuonna.

Opiskellessani sosiologiaa Helsingin yliopistossa Suomeen lanseerattiin Reilun kaupan merkki. Se herätti kiinnostusta minussa ja opiskelukavereissani. Koska eettinen maailmankauppa oli lähellä sydäntäni ja olin jo tutustunut siihen, lähdin mukaan Reilun kaupan edistämisyhdistyksen järjestämiin opintopiireihin.

Opintopiirit olivat innostavia ja niistä syntyi uusi yhdistys. Me reilun kaupan sosiologit ja muut perustimme Reilun kaupan puolesta -nimisen järjestön vuonna 2001. Yhdistyksen tavoitteena oli ensin tehdä tunnetuksi Reilun kaupan merkkiä. Kun se saavutti tavoitteensa ja Reilun kaupan merkin tunsu suurin osa suomalaisista, järjestö vaihtoi nimekseen Eettisen kaupan puolesta ry. Toiminta oli tuolloin laajentunut Reilun kaupan tuotteiden ulkopuolelle, kuten elektroniikkaan. Ja vaatteisiin.

Minua kiinnosti kehitysmaakaupan vastuullisuus ja eettinen kuluttaminen. Tiesin, että vaatteet valmistetaan pääosin Aasiassa ja se maailmankolkka oli minusta innostavin. Lisäksi minua kiehtoivat tyyli ja muoti sosiaalisina ilmiöinä. Löysin paikan, joka tutki kehitysmaakaupan vastuullisuutta ja pääsin sinne työharjoitteluun. Se paikka oli Finnwatch. Päädyin tekemään Finnwatchille selvityksiä vaatetusalan vastuullisuudesta.

Pyrin antamaan liioittelemattoman kuvan vaatteiden valmistusoloista ja suomalaisten vaatetusyritysten vastuuteoista. Toisaalta, ei ole tarpeen liioitella, koska faktat ovat karuja muutenkin. Itse asiassa minun on pitänyt olla tarkkana, etten kaunistele mitään. Rumat asiat on kerrottava suoraan.

Vaikka vaateyritysten toiminnasta tiedetään jo paljon, on paljon ihan olennaisiakin asioita vielä tutkimatta. Eikä vähiten siksi, että yritykset salaavat tuotantoa koskevaa tietoa. Silti jokaisen kuluttajan on tärkeää tietää, että hyvää tarkoittavat teot, kuten boikotointi, saattavat vain pahentaa asioita. Selitän tässä kirjassa, miksi.

Kiitokset kuuluvat ystävälleni Maria Eroselle monista innostavista ja näkökulmia avaavista keskusteluista kirjan teon varrella. Kiitos myös äidilleni ja isälleni tuesta ja ideoista.

Haluan kiittää ystäviäni Laura Vilvaa, Laura Ekholmia ja Elisa Kärkeä. Pitkät keskustelumme koulun ruokalasta lähtien ovat muokanneet maailmankuvaani. Ei varmaankaan ole sattumaa, että meistä neljästä kolme on löytänyt itsensä myös työskentelemässä vaatteiden parista.

Kiitokset myös kaikille haastatelluille ja tekstiä kommentoineille. Erityiskiitokset Seppo Karppiselle, Eva Nilssonille, Jukka Pääkköselle, Aleksi Vienoselle, Antti Kylänpälle, Lotta Staffansille ja Sonja Vartialalle.

Teollisuusalojen ammattiliitto TEAM:in rahasto, Palvelualojen ammattiliitto PAM ja Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus ovat tukeneet tämän kirjan kirjoittamista. Kiitos myös niiden välle.

Helsingissä heinäkuussa 2013
Outi Moilala

Muodin takapihat

*Bangladeshin talousministeri Abul Maal Abdul Muhith
sanoi, ettei Rana Plazan romahdus ole hänestä kovin vakava.
”Nämä ovat yksittäisiä onnettomuuksia, niitä sattuu kaikkialla.”²*

EPÄREILU PUUVILLA

Vaatteemme ovat reissanneet ympäri maailmaa, usein pidemmän matkan kuin me niiden käyttäjinä kuljemme. Matkalle mahtuu monta työvaihetta, maata ja yritystä – sekä paljon epäoikeudenmukaisuutta.

Muotisuunnittelija on saattanut saada idean helsinkiläisessä kahvilassa nuoren miehen päällä näkemästään puuvillaneuleesta, joka on peräisin käyttäjänsä vaarin vaatekaapista 70-luvulta. Neuleessa on valkoiset ja tummanvihreät raidat ja pääntiessä on sivuhalkio, jossa on viisi isoa nappia.

Suunnittelija piirtää mallit neuleesta ja muuttaa leikkauksen nykyaikaisemmaksi, raidat muodinmukaisesti paksummiksi ja raitojen värit valkoiseksi ja harmaaksi.

Sisäänostaja kartoittaa, missä paidan voisi neuloa. Hän valitsee Filippiinit. Langaksi sopii Intiassa kehrätty sekoitus intialaisesta, yhdysvaltaisesta ja egyptiläisestä puuvillasta. Kauluksen napit ovat kiinalaista tekoa.

Puuvillaneuleelle kertyy jo näin aikamoinen matka. Reitti saattaa pidentyä, jos filippiiniläinen tavarantoimittaja siirtää valmistuksen paikalliselta neulomolta kiinalaiselle tehtaalleen, jonka aikatauluihin työ sopii paremmin. Nappien raaka-aine, muovi, on tehty saudi-arabialaisesta öljystä.

Matkaa lisäävät entisestään tekokuidut, jotka ovat nykyisin ryhmänä menneet puuvillan ohi vaatteiden kuituna. Tekokuidut on tehty yleensä öljystä, kuten nailon ja polyesteri, tai puuselluloosasta, kuten viskoosi ja modaali.³

Yksittäisistä kuiduista puuvilla on kuitenkin edelleen yleisin, ja puuvillan tuotantoon liittyy useita eettisiä ongelmia.

Puuvillakasvi tarvitsee paljon vettä. Yksi maailman suurimmista järvistä, Araljärvi, on kuivunut, kun jokia padottiin puuvillan viljelyn vuoksi. Puuvillan viljely on kaikesta viljelystä kemikaaliintensiivisintä.⁴ Puuvilla voidaan kerätä pelloilta käsin, kuten suurimmassa osassa maailmaa, tai koneella, kuten Yhdysvalloissa. Ennen koneella keräämistä pellolle ruiskutetaan kemikaalia, joka saa puuvillakasvit tiputtamaan puuvillapallot. Vaihtoehtoisesti voidaan myös odottaa pakkasia, joka aiheuttaa saman tapahtuman.⁵

Käsin kerääminen on raskasta. Aurinko paahtaa ja puuvillatuppojen terävät lehdet raapivat sormet verille, kuten mainion kirjan, *Puuvillan likaisen tarinan*, kirjoittanut ruotsalainen toimittaja Gunilla Ander huomasi poimimista kokeillessaan. Uzbekistanissa lapset opettajineen pakotetaan puuvillapelloille töihin moneksi kuukaudeksi vuodessa. Puuvillan keräämisessä käytetään monissa muissakin maissa lapsityövoimaa. Osa lapsista vammautuu ja jotkut jopa kuolevat puuvillapeltojen karuissa oloissa.⁶

Köyhyydelle on syynsä: kansainvälinen kauppapolitiikka pitää osaltaan puuvillantuottajat köyhinä. Puuvillalla onkin tärkeä rooli kauppaneuvotteluissa.

Maailman suurimmat puuvillan viljelijät ovat Kiina, Intia, Yhdysvallat ja Pakistan. Kiina käyttää kaiken viljelemänsä puuvillan itse ja tuo sitä varsinkin Yhdysvalloista. Keski-Aasian maat,

kuten Uzbekistan, Turkmenistan ja Kazakstan ja Tadžikistan, ovat myös suuria puuvillan viljelijämaita. Kun kymmenen pientä Länsi-Afrikan puuvillaa viljelevää maata, kuten Burkina Faso, Mali ja Norsunluurannikko, lasketaan yhteen, tulee niistä yhdessä myös merkittävä puuvillantuotantoalue.⁷

Puuvillan viljelyä tukevat julkisin tuin Yhdysvallat, EU, Kiina ja Intia. Varsinkin Yhdysvaltojen ja EU:n maailmankauppaan vaikeuttavat tuet laskevat puuvillan hintaa ja asettavat ahtaalle köyhempien maiden viljelijät, jotka eivät saa tukia.⁸

Pienet Länsi-Afrikan puuvillanviljelijävaltiot ovat riippuvaisia puuvillan hinnasta, sillä se muodostaa ison osa niiden viennistä. Nämä pikkuvaltiot⁹ nostivat Yhdysvaltojen ja EU:n puuvillatuet kynnyskysymykseksi Maailman kauppajärjestön WTO:n neuvotteluissa vuonna 2003 ja saivat muita kehitysmaita taakseen. Kehitysmaat vaativat Yhdysvaltoja ja EU:ta luopumaan kilpailua vääristävistä puuvillatuista ennen kuin ne suostuivat neuvottelemaan muista asioista.¹⁰

Puuvillan viljely maksoi Länsi-Afrikassa vain puolet siitä, mitä se maksoi tukia nauttivassa Yhdysvalloissa. Maailmanmarkkinoille tullessaan puuvillan hinta on tukien vuoksi alhainen ja se heilahtelee, mikä aiheuttaa lisävaikeuksia. Joinakin vuosina länsi-afrikkalaiset viljelijät tulevat toimeen ainakin jotenkuten puuvillan viljelyllä, joinakin vuosina taas eivät ollenkaan. Viljelijät pohtivat vaihtamista toiseen kasviin, mutta kukaan ei voi ennustaa tulevien vuosien sääoloja, jotka vaikuttavat globaalisti satojen määriin.¹¹

Yhdysvallat on tuomittu kilpailua väärentävistä puuvillatuista WTO:n tuomioistuimessa useaan kertaan, mutta sitä eivät ison kokonsa ja vaikutusvaltansa vuoksi kauppatuomiot hetkauta. WTO:n neuvottelut junnaavat paikallaan edelleen, kun Yhdysvallat ja EU eivät halunneet luopua tuistaan. Ne vain muuttivat niiden muotoa.¹²

Sama kuva köyhyydestä peilautuu Intiaan, mutta lisäongelman kanssa. Monet intialaiset puuvillanviljelijät ovat tehneet itse-

murhan vaihdettuaan geenimanipuloituun puuvillaan, jota yritykset mainostavat sillä, ettei sitä tarvitse myrkyttää tuholaasilta. Geenimanipuloidut siemenet antavat kuitenkin vain yhden sadon ja ne on hankittava uudestaan joka vuosi. Sadot ovat monilla jääneet kauas odotetusta. Velkaantuneet ja epätoivoiset viljelijät päättivät päivänsä juomalla tuholaismyrkkyä.

Kansainvälisten kauppaneuvottelujen areenalla ei ole helppo parantaa asemaa, ja vaikka vastapuoli tuomittaisiinkin, tilanne ei välttämättä parane.

VAATTEEN TUOTANTOKETJU

Pellolta keräämisen jälkeen puuvilla puhdistetaan puuvillatehtaassa. Sieltä puuvilla jatkaa matkaansa suoraan tai välikäsien kautta kehräämöö, jossa kuidut kehrätään langaksi. Lanka kulkee taas suoraan tai välikäsien kautta kutomoon, jossa kangas värjätään ja viimeistellään.

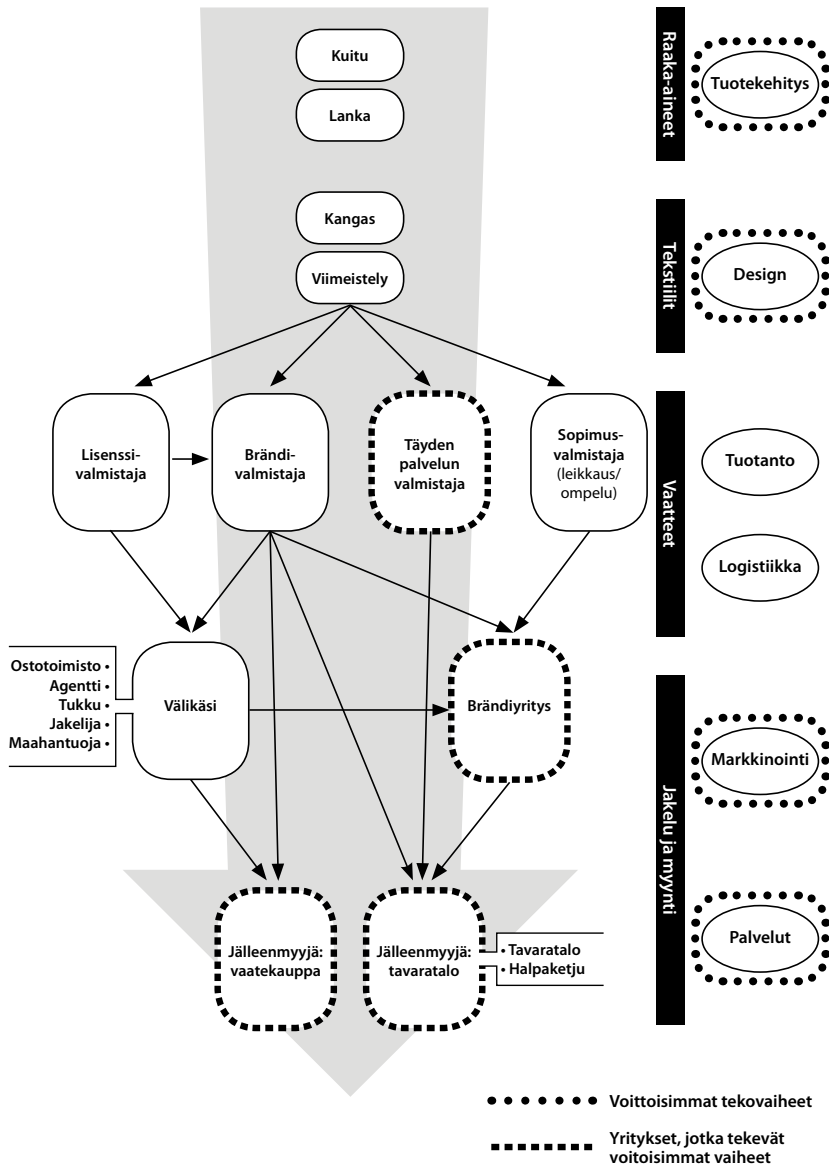
Valmis kangas kulkee ompelimoon ja monesti ompelun jälkeen vaatteille tehdään vielä erilaisia viimeistelykäsittelyjä, kuten printtien painamista tai kulutuskäsittelyjä. Sitten vaatteet kulkevat suoraan tai välikäden kautta brändiyritykseen, joka jälleenmyy vaatteet itse tai myy ne jälleenmyyjille.

Oheiseen kuvioon on merkitty vaatteiden tuotannon voittoisimmat työvaiheet ja ne yritykset, jotka tekevät nämä työvaiheet eli tuotekehittelevät, suunnittelevat, markkinoivat ja tuottavat palveluita. Näillä brändiyrityksillä eli tuotemerkin omistajilla ja jälleenmyyjillä on valtaa arvoketjun muihin yrityksiin eli tuottajiin.

Vaate-erän tuotantoon on saattanut osallistua helposti kymmeniä, ellei satoja raaka-aineiden ja tarvikkeiden tuottajia eri maista. Oheisessa kuviossa on vain luonnon- tai keinokuitujen kulku, ei muiden tarvikkeiden, kuten ompelulankojen, nappien ja

◀ Puuvillapensas kasvaa yli metrin korkuiseksi. Puuvillatuppo on kasvin hedelmä.
Kuva on Burkina Fasosta. Kuva: Fairtrade Germany.

Yritykset vaateen arvoketjussa

Lähde: Gereffi & Frederick 2010.

vetoketjujen reittejä. Todellisuudessa vaateen reitti on siis vielä mutkikkaampi kuin kuviossa.

Vielä 2000-luvun alkupuolella vaatteiden kankaat oli usein tehty Euroopassa, josta ne lähetettiin ommeltavaksi Aasiaan ja takaisin Eurooppaan myytäviksi. Kankaiden valmistus on kuitenkin siirtynyt nopeasti Aasiaan ja yritykset käyttävät eurooppalaisia kankaita harvemmin.¹³

Suomessa tekstiiliteollisuus työllistää enää suunnilleen saman verran kuin vaatetusteollisuus. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2010 Suomen vaatetusteollisuudessa työskenteli 2400 henkeä ja tekstiiliteollisuudessa 2700.¹⁴ Tekstiiliteollisuus kattaa myös muita kuin vaatteeksi meneviä kankaita: sisustustekstiilejä, lankojen ja kuitujen valmistusta sekä esimerkiksi huopia teollisuudelle. Suurin osa alan työntekijöistä tekee muita kuin vaatetustekstiilejä. Vaatteiden kankaat ovat siis harvoin kotimaisia. Toisaalta työntekijämääristä ei voi suoraan vertailla alojen kokoja, koska tekstiiliteollisuus on koneistunut enemmän kuin vaatetusteollisuus.

Kaikissa vaatteiden valmistusvaiheissa on eettisiä ongelmia, kun työvaiheet on useimmiten tehty kehitysmaissa. Yleensä vaatteiden eettisyyttä edistävä työ keskittyy vaatteiden ompeluvaiheen – niin sanottu *cut, make and trim* -vaihe – vastuullisuuteen. Jo siinä riittää työtä.

Vaatetusteollisuus eroaa piirteiltään tekstiiliteollisuudesta. Vaatetustehtaan perustaminen ei vaadi suuria ja kalliita investointeja, vaan lähinnä tilat, ompelu- ja leikkauskoneet sekä silityspisteet. Koska tehtaan perustaminen on helppoa, vaatetustehtaat ovat herkkiä liikkumaan paikasta toiseen halvempien tuotantokustannusten perässä. Joskus tehtaat ovat muuttaneet saman maan sisällä toiseen kaupunkiin muutaman sentin halvempien palkkojen vuoksi. Monesti valmistaja sulkee ammatillisesti järjestäytyneen tehtaan, avaa uuden toisella paikkakunnalla ja palkkaa siihen ammattiliittoon kuulumattomia työntekijöitä.

Ompelua ei ainakaan vielä voi koneistaa, joten työvoiman osuus kustannuksista on tärkeä ja tulee pysymään vaatealalla tärkeänä, ellei ompelurobottia joskus keksitä tai sulattaminen tai muu vastaava ompelun korvaava menettely yleisty.

Näiden seikkojen vuoksi vaatetusteollisuus on ollut monissa maissa ensimmäistä teollisuutta. On kuitenkin vaarallista yleistää tällaista porttiteoriaa yleiseksi lainalaisuudeksi ja väittää, että vaatetusteollisuus on kaikkialla ensimmäistä teollisuutta. Ompelun kaltainen kokoonpanotyö ei välttämättä johda paikallisesti sen kummempaan teollistumiseen. Historiassa usein näin on kuitenkin käynyt.

Vaatetusala antaa hyvät näköalat yritysvastuuseen yleensä, koska työvoimavaltaisena se liikkuu todella halvan työvoiman maihin. Näissä maissa työoikeuksien loukkaukset ovat yleisiä. Mutta on yritysvastuuta edistettykin: Vaatetusalalla on sanottu olevan kaikista aloista eniten yritysvastuun ohjeistoja (*code of conduct*). Myös vaatetusalan työoloja parantamaan pyrkivää Clean Clothes -kampanjaa on pidetty hyvin tärkeänä ja vaikutusvaltaisena kampanjana muiden tuotannonalojen vastaaviin verrattuna.

Kun tähän lisätään vielä, että vaatteiden ostaminen koskee enemmän tai vähemmän jokaista meistä, ovat kasassa ne syyt, jotka tekevät vaatetusalasta yritysvastuun kannalta tärkeän.

KORKEISTA VIRTAAUKSISTA

Muoti ja maku tekevät vaatteista kiehtovia ja samalla hankalia.

Minua on kiehtonut kauan kysymys siitä, kuka luo uutta muotia, muotisuunnittelijat vai ihmiset kaduilla. Muotisuunnittelijoilla on valtaa muodin luomisessa, mutta hekään eivät elä tyhjiössä, vaan saavat ideoitaan eri puolilta. Toiselle inspiraation lähde voi olla vaikkapa yksi nappi, toiselle kaukaiset kulttuurit. Joskus suunnittelijat ovat joukolla innostuneita futuristisesta arkkitehtuurista.

Itse asiassa pikamuotiketju Zaran ja joidenkin muiden yritysten suunnittelijat eivät tyydy ideoihin, vaan matkivat suoraan valmiita vaatteita. Suunnittelijat pitävät erityisesti nuorten kokoontumispaikoista ja liikkuvat uutuukselokuvien puvustajien parissa. He ostavat kiinnostavia vaatteita ihmisten päältä, tekevät kaavat hotellihuoneessaan ja lähettävät kaavat tuotantoon. Uusi trendi saattaa olla muutamassa viikossa tai jopa parissa päivässä kuluttajien päällä.¹⁵

Vuimeinen valta on silti kuluttajilla: massoina he joko hyväksyvät muodin ostamalla tai hylkäävät sen jättämällä vaatteet kauppaan.

Sosiologi Georg Simmel kirjoitti vuonna 1905 pääosin edelleen ajankohtaisen ja herkullisen esseen *Muodin filosofia*. Siinä hän toteaa muun muassa:

Kun yleensä esim. vaatetuksemme on sovitettu asiallisten tarpeidemme mukaisesti, ei niissä ratkaisuihin, jotka muoti on muovannut, ole havaittavissa tarkoituksenmukaisuuden jälkeäkään, olivatpa kyseessä leveät tai kapeat takit, lyhyet tai tuuheat kampaukset, kirjavat tai mustat solmiot. Niin rumat ja inhottavat asiat ovat joskus moderneja, että on kuin muoti haluaisi osoittaa valtansa juuri sillä, että me sen takia pukeudumme mitä kammottavimpiin asuihin.¹⁶

Simmelin aikana muoti alkoi muuttua luokkamuodista tasa-arvoisempaan moderniin tilanteeseen, jossa uudet muodit eivät enää liiku pelkästään yläluokalta alemmille luokille, vaan uusi muoti tai trendi¹⁷ voi alkaa yhteiskunnan eri osista. Muoti on samalla erottautumista ja massaan sulautumista, Simmel kuvasi. Muodin mukaan pukeutuva erottuu epämuodikkaista, mutta jäljittelee muita muodikkaita. Simmelin sanoin:

Muodin olemus on siinä, että vain osa ryhmästä harjoittaa sitä, ja muut ovat vasta matkalla siihen. Kun täydellinen läpäisy on tapahtunut, ts. kun sitä, mitä alun perin vain

harvat tekivät, tekevät todella poikkeuksetta kaikki, kuten eräiden pukeutumisen ja käyttäytymisen muotojen osalta tosiaan käy, ei ko. ilmiötä voi enää luonnehtia muodiksi. Kaikki muodin laajeneminen johtaa kohti muodin loppua, koska sen erottava merkitys lakkaa vaikuttamasta.¹⁸

Simmelin inspiroimana muodin voi nähdä aaltolina: Uuden muodin omaksuu ensin pieni joukko. Kun muoti leviää, aalto kasvaa. Tavoittaessaan eniten massaa muoti on laajimmillaan ja lopuksi se kuihtuu seuraavan aallon tieltä. Ollessaan muotia muoti on jo kuollut; kun suuri massa on omaksunut muodin, uranuurtajat ovat laittaneet liikkeelle jo uuden, ja massan juuri omaksuma muoti on auttamattomasti vanhaa.

Aallon aloittavat *trendsetterit*, jotka leikittelevät pukeutumisellaan ja ottavat riskejä erottuakseen joukosta. Ihaillut uuden luoja saavat seuraajia ja aalto kasvaa.

Mielestäni muodin muodostumisessa tärkeintä ja mielenkiintoisinta ovat trendsetterien läheisimmät seuraajat, eli muodin massan alku. Milloin uuden trendin keksijä ei saakaan seuraajia? Onko jokaisella trendillä omat setterinsä?

Markkinatalous tekee tämän kuvion vielä monimutkaisemmaksi ja kiinnostavammaksi. Uusi muoti voi olla peräisin *catwalkeilta*, muotisuunnittelijan kynästä tai kadulta. Jos kyse on kadulta alkaneesta muodista tai trendistä, sen aloittanut on itse vaatteita tuunaava tai tekevä erottautuja, jonka muotisuunnittelija on bongannut. Trendsetterin luoma trendi on saattanut myös ehtiä saada jo seuraajajoukon ennen kuin kaupalliset suunnittelijat haistavat uuden trendin. Kuitenkin viimeistään silloin, kun muodin aalto saavuttaa harjansa, muoti on kaupallistettu massojen käyttöön.

Kuluttajat ostavat sitä, mikä on tarjolla, mutta toisaalta tarjolla pyrkii olemaan sellaista, mitä kuluttajat ostavat. Ehkä kyse on kaupallisuuden ja pienten ihmisten pyhästä liitosta, josta ei tiedä mihin trendsetterin vaikutus loppuu ja mistä vaateyrityksen

vaikutus alkaa. Kuluttajat antavat joukolla joko siunauksensa tai kirouksensa, ja yritys oppii pieleen menneistä kokeiluistaan.

Joka tapauksessa osa trendeistä lähtee suunnittelijoilta, osa joltakin nuorelta kaupungilla. Se riippuu myös suunnittelijayrityksen tavasta toimia.

Myös väreillä on oma logiikkansa. Värit tulevat joka sesonki juuri sellaisina kauppoihin kuin muotilehdet ovat ”ennustaneet”. Itse asiassa muoti- ja naistenlehdet eivät kirjoita niistä ennustuksista, vaan totuuksina, tyyliin: ”Talven 2010/2011 rennon neutraalit beiget, luonnonkauniit ihonvärit, mattavaaleat ja levolliset kellanvihreät sulautuvat pehmeästi urbaaniin maisemaan.”¹⁹

Todennäköisesti värejä ”ennustaa” useampi, keskenään kilpaileva trenditoimisto. Jotta lukijat pitäisivät lehtiä uskottavina, kirjoittavat kaikki muotilehdet kuitenkin tulevan kauden väreistä kuin yleisistä totuuksista.

Yksi ainakin on varmaa. Siinä vaiheessa, kun tulevan kauden värit päätyvät naistenlehtiin, niistä vallitsee yksimielisyys. Vaatemallistojen värit päätetään jo noin vuotta ennen kuin vaatteet ovat kauppojen hyllyillä. Kuluttajat voivat sitten jättää mielestään väärän väriset vaatteet kauppaan, jos haluavat, mutta todennäköisesti muissakin kaupoissa värivalikoima on sama.

Mutta mitä, jos kuluttajat karsastavatkin joukolla jotakin väriä? Tai jos perusmuodin suunnittelijat eivät lähdekään toteuttamaan ennustetta?

Eikö muodista ja väreistä voisi sittenkin päättää siltä pohjalta, mitä eettisiä ongelmia valmistukseen liittyy? Jospa mustan valtaa vähennettäisiin, koska sysimustan tekeminen vaatii paljon kemikaaleja, jotka imeytyvät intialaisten värjääjien ihon läpi aiheuttaen jatkuvaa kipua? Tai jospa kaunis, hiekkapuhaltamaton ja kuluttamaton denim löisi kunnolla läpi farkkumuotina, koska hiekkapuhaltajat sairastuvat tappavaan silikoosiin?

Tällä hetkellä muodin päättämistä tuntuvat ohjaavan enemmänkin jotkut ilmassa liikkuvat korkeat virtaukset, kuten

”toivo”. Barack Obaman valinnan innoittamana toivo oli värienmäärittelijäyriksen Pantonen perustelu mimosankeltaisen sävyn valinnalle vuoden 2009 väriksi. Heidän mukaansa vaikeina aikoina tarvitaan toivoa, ja keltainen väri oli paras edustamaan sitä. Meidän täytyy pitää huoli, etteivät muut joudu kärsimään muodin vuoksi.

TAPPAJAFARKUT

Hiekkapuhallettuja farkkuja voi hyvin pitää epäeettisimpänä vaatteena. Farkkujen ostossa Clean Clothes -kampanjan ohje on harvinaisen selkeä: älä osta valmiiksi kulutettuja farkkuja. Harmi vain, että lähes jokaisella meistä on hyllyssä yhdet tai useammat valmiiksi kulutetut farkut.

Lapset ja aikuiset hiekkapuhaltavat farkkuja käsipelillä kulu-neen näköisiksi kehittyvissä maissa. Monet näistä lapsista eivät koskaan täytä kolmeakymmentä. He puhaltavat hiekkaa putkesta kovalla paineella farkkuihin, eivätkä yleensä käytä kunnollisia hengityssuojaimia. Pölylle altistuminen aiheuttaa jopa viikkojen, joskus vuosien, kuluessa kivipölykeuhkon eli silikoosin, johon ei ole parantavaa hoitoa. Salakavalan ja väijäämättömän silikoosin oireet alkavat usein vasta altistumisen jälkeen, kun mitään ei enää ole tehtävissä. Silikoosi tuo tullessaan muita hengityselin-sairauksia, kuten tuberkuloosin tai keuhkosityövän, ja taudit vievät yleensä hautaan.

Turkki kielsi manuaalisen hiekkapuhalluksen, mutta työpajat käyttävät menetelmää vielä laittomasti sielläkin puhumatta-kaan muista maista, kuten Kiinasta tai Bangladeshista. Farkkuja hiekkapuhalletaan todennäköisesti muiden muassa Meksikossa, Kambodžassa, Pakistanissa, Intiassa, Indonesiassa, Egyptissä, Jordaniassa ja Syyriassa.²⁰

Hiekkapuhallus on paljon nopeampaa ja halvempaa kuin kil-pailevat menetelmät. Siksi se on niin suosittua. Muita kuluttamis-

menetelmiä ovat kemikaaleilla käsittely, hiekkapaperilla hankaaminen ja laserilla polttaminen. Kivipesua ja lumipesua ei pidä sekoittaa hiekkapuhallukseen. Pesut tehdään nykyisin pesu-koneissa entsyymeillä. Hiekkapuhalletut farkut ovat haalistuneet vain tietyistä kohdista, yleensä reisistä ja takamuksesta, kun pesut taas haalistavat koko farkut.

Clean Clothes -kampanja ajaa hiekkapuhallukselle maailman-laajuista kieltoa. Sen mukaan kaikkien maiden pitäisi kieltää hiekkapuhallus lailla ja lisäksi EU:n pitäisi kieltää hiekkapuhallettujen farkkujen tuonti.²¹ Hiekkapuhalluksen kieltäminen kokoon on ainoa keino saada nämä työkuolemat loppumaan, sillä suojavarusteiden vaatiminen olisi melkein yhtä tyhjän kanssa: niitä ei kuitenkaan kehitysmaissa käytettäisi.

Clean Clothes -kampanja käytti hiekkapuhalluksen kieltä-miseksi uutta tehokkaaksi osoittautunutta kampanjointikeinoa: aktiivit vaativat yritysten Facebook-sivuilla hiekkapuhalluksen lopettamista ja yritykset päätyivät epätoivoisesti poistamaan aktii-vien päivityksiä seinältään. Yksi brändiyritys toisensa jälkeen tai-pui joukkojen osoitettua sähköisesti mieltään.

Clean Clothes -kampanjan lisäksi myös yritysten vastuulli-suutta tutkiva Finnwatch on tutkinut hiekkapuhallettujen fark-kujen myymistä. Tein Finnwatchille syksyllä 2011 selvityksen, onko Suomen markkinoilla hiekkapuhallettuja farkkuja. Lähes kaikki selvityksissä mukana olleet farkkuja myyvät yritykset ilmoittivat minulle tai Clean Clothes -kampanjalle, että hiekka-puhallus on kielletty niiden myymien farkkujen valmistuksessa.²² Ainoastaan italialainen luksusbrändiyritys Dolce&Gabbana (D&G) oli ilmoittanut Clean Clothes -kampanjalle jo alussa, että asia ei kiinnosta sitä lainkaan eikä se aio luopua hiekka-puhalluttamisesta. D&G oli yksin mustalla listalla vielä tätä kirjoittaessani keväällä 2013 eikä 50 000 ihmisen vetoamus ja kriittinen kirjoittelu yrityksen Facebook-sivulla ollut saanut yri-tyksen päättää kääntymään.²³

Hiekkapuhaltaja käsittelee kuluneiksi 250–500 farkkuparia päivässä. Kuva Bangladeshin Dhakasta vuodelta 2011. Kuva: Clean Clothes Campaign.

Suomen markkinoilla on todennäköisesti hiekkapuhallettuja farkkuja. Yritysten vastaukset vaihtelivat myös sen suhteen, miten ne varmistuvat, että hiekkapuhallusta ei käytetä. Koska päältä päin ei pysty sanomaan, onko farkut hiekkapuhallettu vai hangattu hiekkapaperilla ja laboratoriotestauskin on äärimmäisen vaikeaa, jää asia tehdastarkastusten varaan.

Keväällä 2012 Clean Clothes -kampanja tiedotti, että esimerkiksi Bangladeshin pölyiset työpajat käyttävät hiekkapuhallusta vieläkin yleisesti, vaikka se onkin vähentynyt. Tämä siitä huolimatta, että lähes kaikki kampanjaan mukaan otetut farkkuja myyvät yritykset olivat kieltäneet hiekkapuhalluksen käytön.

Hiekkapuhaltajat tunnistivat heille näytetyt brändit: C&A, D&G, Diesel, Esprit, H&M, Lee, Levi's ja Zara.²⁴ Tieto ei varsinaisesti yllätä. Eräs bangladeshilainen tehtailija sanoi, että hänen tehtaalaan hiekkapuhalletaan, koska ostajien vaatimuksia nopeasta ja halvasta käsittelystä ei muuten voi täyttää.²⁵

Koska kulutetuista farkuista ei varmasti voi nähdä, ovatko ne hiekkapuhallettu, on tärkeää kysyä menetelmästä kaupassa tai farkkufirman verkkosivujen kautta ja pyytää vastuullisemmin tuotettuja farkkuja, Clean Clothes -kampanjan viesti kuuluu. Kysyminen ja palaute ovat tärkeitä, sillä ne viestivät, että kuluttajat välittävät.

Varmaa on ainoastaan se, että vain kuluttamattomat farkut on tehty ilman hiekkapuhallusta. Tarvitaan siis muodin muutos, jota on jo vähän nähtävissä. Kuten Helsingin Forumin JC-farkkuliikkeen nuori miesmyyjä kerran sanoi: ”Ehjä, kaunis sininen denim on se farkun oikea idea.”

CLEAN CLOTHES -KAMPANJA

Kirjoitan paljon Clean Clothes -kampanjasta. Se on kansainvälinen vaatteiden tuotannon vastuullisuutta ajava kampanja, joka on toiminut Suomessa Puhtaat vaatteet -nimisenä vuodesta 2010.

Kansainvälinen Clean Clothes aloitti toimintansa jo vuonna 1989. Kampanjalla on siis pitkä kokemus kehitysmaiden työolojen parantamisesta. Verkosto toimii 15 Euroopan maassa ja sen kansainvälinen sihteeristö on Amsterdamissa.

Kampanjan taustavoimina on järjestöjä ja ammattiliittoja niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Mukana olevat järjestöt ajavat monenlaisia asioita, erityisesti köyhyyden vähentämistä, vastuullista kuluttamista ja naisten aseman parantamista. Myös kirkon organisaatioita on mukana.

Clean Clothes -kampanja on ärhäkkä. Se ei pelkää nostaa esille yritysten väärinkäytöksiä ja sanoa asioita tiukasti. ”Me

hengittämme Adidaksen niskaan niin kauan kunnes se maksaa PT Kizonen työntekijöille heille kuuluvat lakisääteiset korvaukset”, lukee eräissäkin tiedotteessa. Yksittäisten tehtaiden tilanteiden parantamiseksi voi allekirjoittaa suorasanaisia vetoamuksia ja olla mukana hengittämässä Adidaksen ja muiden niskaan. Kampanja harrastaa vastamainoksia ja logojen mustamaalausta.

Clean Clothes peräänkuuluttaa ompelijoiden sananvaltaa asioihin ja ay-toiminnan tärkeyttä työolojen parantamisessa. Perusviesti on sama kuin ammattiliitoilla ja järjestöillä. Kampanja tekee tärkeimmät päätöksensä isoissa kansainvälisissä kokouksissa, joissa on mukana kehitysmaiden ompelijoita. Sillä on myös kattavat työntekijöitä edustavien järjestöjen ja ammattiliittojen verkostot tuotantomaissa.

PITKIÄ PÄIVIÄ TIEN SUNQILLA

Lontoon olympialaisten virallista vaatetusta ompeli 19-vuotias Guan Li-shan²⁶ kiinalaisella Amerseas Enterprises Limited -tehtaalla. Guan tapasi hongkongilaisen Students and Scholars Against Corporate Misbehavior -järjestön haastattelijan työpaikkansa lähellä olevassa puistossa vuoden 2011 lopulla. Järjestö päätti tavata työntekijöitä puistossa, koska haastattelijat eivät saaneet lupaa mennä tehtaan asuntolaan, eivätkä työpisteissä työnjohdon valvonnan alla tehdyt haastattelut olisi olleet luotettavia.²⁷

Guan Li-shan kertoi, että yleensä hän vietti viikonlopun ystäviensä seurassa, mutta sinä lauantaina hän oli liian väsynyt, ja päätti levätä tehtaan asuntolalla ennen puistoon menemistä.²⁸

Guan on kotoisin Keski-Kiinasta. Hän työskenteli ensin Dongguanin kaupungissa Kaakkois-Kiinan Guangdongin provinssissa. Silloin hän asui vanhempiensa luona, jotka myös olivat siirtotyöläisiä. Hänen sisarensa liittyi myöhemmin seuraan.²⁹

Guan muutti Guangzhoun kaupunkiin kesällä 2011 ja etsi töitä, koska vähimmäispalkka on siellä suurempi kuin saman

provinssin Dongguanissa. Amerseas Enterprises Limitedin tehdas tuotti vaatteita Adidakselle, ANTA:lle, Filalle, Ralph Laurenille, Pumalle ja Under Armourille. Adidaksen tuotteissa oli Britannian olympiajoukkueen logot. Guan sai palkkaa kaupungin vähimmäispalkan verran, 145 euroa kuussa, hän kertoi haastattelijoille.³⁰

Guan kertoi, että hän aloitti työpäivät kello kahdeksalta aamulla ja lopetti työt yhdeksältä tai kymmeneltä illalla hyvin uupuneena. Hän ompeli koko päivän selkänojattomalla tuolilla. Satojen ompelukoneiden tehdassali oli aina meluinen ja pölyinen eikä työntekijöille annettu kuulosuojaimia.³¹

Students and Scholars Against Corporate Misbehavior -järjestö haastatteli Guan Li-shanin lisäksi 80 hänen kollegaansa samalta tehtaalta. Amerseas Enterprises Limitedin työntekijät kertoivat, että he pelkäsivät olla haastateltavina, sillä työnjohtajat olivat kieltäneet kertomasta mitään negatiivista. Myös tehtaiden tarkastajat olivat haastatelleet heitä aiemmin. Amerseas Enterprises erotti yhden työntekijän vuonna 2011, koska hän oli kertonut tarkastajalle joutuvansa työskentelemään kello kymmeneen illalla joka päivä. Tehdas oli kieltänyt uusille työntekijöille antamassaan ohjekirjassa levittämästä työsuhdetta vahingoittavaa tietoa välittömän erottamisen uhalla.³²

Työntekijöillä oli määräaikaiset työsopimukset, joissa työnantajan kotipaikaksi oli merkitty Guangzhoun lisäksi 200 kilometrin päässä sijaitseva Heyuan. Työntekijät tulkitsivat tämän niin, että työnantaja saattaa siirtää heidät toiselle paikkakunnalle. He tiesivät tapauksista, joissa vuosia tehtaalle työskennelleet olivat saaneet siirron ja joutuneet päättämään, muuttavatko perheineen vai lopettavatko työt. Haastatellut työntekijät pitivät tätä yhtenä työnantajan keinona pitää työsuhteet lyhyinä, jotta sen ei tarvitsisi maksaa korkeampia palkkoja ja maksuja.³³

Amerseas Enterprises teetti työntekijöiden mukaan kaikilla pakollisia ylitöitä enemmän kuin Kiinan lait sallivat. Lisäksi tehdas varmisti erilaisilla järjestelyillä, että työpäivät pysyivät pitkinä

myös syyskuusta maaliskuuhun kestäväna hiljaisena kautena. Yksi tällainen järjestely oli, että tehtaan asuntoloiden huoneisiin tuli lämmintä vettä vasta ylitöiden päättymisen jälkeen.³⁴

Yksi tehtaan johtajista oli lopettanut työt tehdaspölyn aiheuttamaa hänelle keuhkovaivoja, työntekijät kertoivat. He sanoivat haastatteluissa, etteivät he käytä hengityssuojaimia, sillä tehtaassa on kuuma ja suojaimet hidastaisivat epärealistisen kovaksi nostettua työtahtia. He eivät myöskään halunneet vaikeuksiin työjohtajien kanssa. ”Tuotantotavoite on 600–700 kappaletta päivässä. Miten voisin saavuttaa sen, jos pidän hengityssuojainta? Meidän täytyy laittaa suojaimet vain silloin, kun asiakkaat tulevat tarkastamaan”, yksi haastatelluista työntekijöistä sanoi.³⁵

VALMISTETTU AASIASSA

Meillä kaikilla on todennäköisesti paljon Kiinassa valmistettuja vaatteita, sillä Kiina on Suomessa myytyjen vaatteiden suurin valmistusmaa. Lähes kaikki toppatakit tulevat sieltä, samoin monet alusvaatteet, varsinkin rintaliivit.

Tekstiili-, vaatetus- ja jalkineala on yksi globalisoituneimmista ja sillä työskentelee yli 60 miljoonaa ihmistä. Vaatetusteollisuuden työntekijöistä suurin osa, 70–80 prosenttia, on naisia, ja yleensä he ovat nuoria.³⁶ He ovat usein muuttaneet töihin tehtaisiin toiselta paikkakunnalta tai toisesta maasta.³⁷

Monet Yhdysvaltojen ja Kanadan markkinoille menevät tuotteet valmistetaan perinteisesti Keski- ja Etelä-Amerikan maissa. Euroopan markkinoille tuotteita tuotetaan eurooppalaisten entisissä siirtomaissa Afrikassa ja Japanin hyvinvointi tehdään Aasiassa. Vaatteiden kohdalla kuva muuttuu hieman: Afrikassa ei juuri ole vaatetusteollisuutta, pääasiassa siksi, että käytettyjen vaatteiden kauppa on kiihdyttänyt afrikkalaiset ompelimoit. Viitteitä on kuitenkin siitä, että vaatetusteollisuus saattaa palata Afrikkaan, mutta sekin saattaa olla väliaikaista, kun vaatetustehtaat ovat

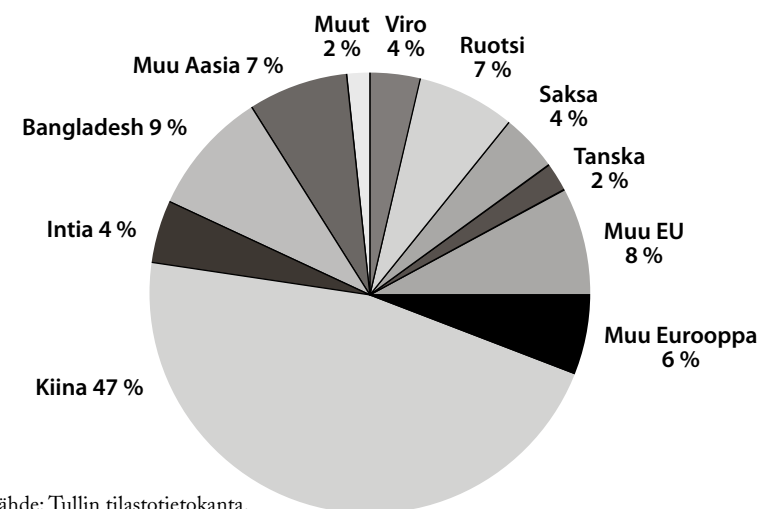
nopeita liikkumaan. Vaatetusteollisuus on keskittynyt Aasiaan, josta vaatteet tulevat Eurooppaan ja Pohjois-Amerikkaan. Vaatetusteollisuutta on suuressa mittakaavassa myös muutamassa Keski- ja Etelä-Amerikan maassa ja myös Itä-Euroopassa on kohtalaisen paljon ompelimoja.

Joissakin hyvinvoivissa maissa, kuten Yhdysvalloissa ja Britanniassa, on myös omaa vaatteiden tuotantoa paperittomien siirtolaisten voimin hikipajoissa ja kotityönä. Pajojen olot voivat olla yhtä kurjat kuin kehitysmaissa.

Tekstiili-, vaatetus- ja jalkinealalla työskentelevillä ei yleensä ole ammattikoulutusta. Alaa leimaa globaalisti matala ammatillisen järjestäytymisen aste ja lyhyet työ sopimukset.³⁸ Vaate- ja tekstiiliteollisuudessa esiintyy myös muihin aloihin verrattuna kohtuullisen paljon lapsityövoimaa.

Oheisesta piirakkakuviosta näkyy vaatetuonti Suomeen painon mukaan laskettuna.³⁹ Tullin tilastojen mukaan vuonna 2010

Vaatteiden maahantuontimaat määrän mukaan

Lähde: Tullin tilastotietokanta.

puolet Suomeen tulleista vaatteista oli suoraan kiinalaista alkuperää. Muu Aasia muodostaa viidenneksen. Euroopan osuudeksi jää loput, eli kolmannes, muun maailman osuuden ollessa marginaaliset kaksi prosenttia.

Vaatteiden kokonaiskulutus on lisääntynyt voimakkaasti. Tullin ulkomaankauppatilastojen mukaan vaatteiden tuonnin määrä on lähes kaksinkertaistunut vuodesta 1995 vuoteen 2010. Kotimaisen teollisuuden työllisyys taas laski murto-osaan 70-luvun huippuvuosista jo 90-luvulla, mutta se ei riitä tasaamaan tuonnin aiheuttamaa kasvua.⁴⁰ Aasian osuus on kasvanut huomattavasti. Suurin kasvu tuli Kiinasta. Kiinan tuonti on yli kolminkertaistunut vuodesta 1995 vuoteen 2010 määrän mukaan tarkasteltuna. Viron osuus tuonnista on vähentynyt ja se onkin menettänyt osuuttaan Aasian maille. Sekä Bangladeshin että Intian tuonti on kasvanut, samoin muun Aasian.⁴¹

Piirakkakuviioon merkityt alkuperämaat Tulli määrittelee ”maaksi, jossa tavara on valmistettu tai jossa viimeisin taloudellisesti merkittävä osa valmistusta on tapahtunut.” Tulli ei pidä tavaran pakkaamista valmistuksena, mutta alkuperämaan tai valmistusmaan määritelmässä on ongelmansa, koska esimerkiksi painatusten eli printtien painaminen paitoihin ja myyntilappujen laittaminen EU-maissa voi muuttaa alkuperämaan EU-maaksi. Se voi myös muodostaa vaatteen arvosta suuren osan suhteessa varsinaiseen kehitysmaassa tapahtuneeseen valmistukseen.

Koska monissa EU-maissa, esimerkiksi Ruotsissa, ei oikeastaan ole enää vaatteiden valmistusta, kuviossa olevan Euroopan-tuonnin kohdalla kyseessä on monesti eurooppalaisien brändiyritysten kehitysmaissa ommellut vaatteet. Euroopan osuuteen kuvioissa kannattaa siksi suhtautua varauksella: kuviossa näkyvä Euroopan osuus on todellisuudessa vieläkin pienempi ja Aasian suurempi. Myös Latinalaisesta Amerikasta ja Afrikasta tuonti saattaa olla suurempaa kuin kuviossa näkyvä muun maailman kaksi prosenttia.

Suomen markkinat avautuivat kunnolla ulkomaiselle kilpailulle vasta 90-luvun alussa. Vaatteiden ja tekstiilien maailmankauppaa rajoittanut monikuitusopimus (*Multi Fibre Agreement*) lakkasi asteittain vuodesta 1995 alkaen johtaen kaupan vapautumiseen kiintiöistä vuoden 2005 alussa. Kiinalaisten vaatteiden tuonti EU-alueelle ja Yhdysvaltoihin kasvoi heti vapauttamisen jälkeen huimasti, joillakin tuotteilla jopa kuusinkertaiseksi.⁴² Voimakkaan kasvun vuoksi EU ja Yhdysvallat asettivat uusia kiintiöitä kiinalaisille vaatteille muutamaksi vuodeksi vuoden 2005 jälkeen. Kiinalaisia vaatteita jäi EU:n satamiin loppukesästä 2005, kun aiemmin tilatut erät saapuivat ja nämä uudet kiintiöt täyttyivät saman tien.

Syntyneelle kauppapoliittiselle selkkaukselle annettiin nimitys rintaliivisodat, sillä rintaliivien pienten osien vaatima käsityö oli edullista teettää Kiinassa. Satamiin jäi rintaliivien lisäksi t-paitoja, villapaitoja, housuja ja muita vaatteita ja tekstiilejä, jotka pääsivät liikkumaan eteenpäin vasta, kun Kiina ja EU olivat solmineet uuden kauppasopimuksen syksyllä 2005.⁴³

Vuoden 2009 alun jälkeen vaatteet ovat saaneet virrata EU-maihin vapaasti ilman kiintiöitä myös Kiinasta, mutta Suomi rajoittaa joidenkin tekstiilien tuontia Valko-Venäjältä ja Pohjois-Koreasta.⁴⁴ Kiintiöiden lisäksi EU-maat kantavat monista EU:n ulkopuolelta tulevista vaatteista tullia, jonka määrä vaihtelee tuotteittain. Vähiten kehittyneet maat saavat tuoda tuotteita EU-alueelle tullitta ja useat kehitysmaat alennettuilla tulleilla.⁴⁵

Tekstiilikaupan vapautuessa monet ennustivat, että Kiinan osuus suhteessa vähiten kehittyneisiin maihin tulee kasvamaan, mutta vähiten kehittyneistä maista esimerkiksi Bangladesh ei menettänyt osuuttaan, toisin kuin luultiin. Bangladeshissa valmistaminen on edelleenkin hyvin halpaa.⁴⁶ Afrikan maat puolestaan olivat hyötynneet vaatekauppa rajoittaneista sopimuksista ja ne menettivät etujaan monikuitusopimuksen purkautuessa.

KIINASSA VALTIO ON OLENNAISIN

Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskuksen toimistossa Sörnäisissä tuoksuu kahvi. Pääosa SASKin työstä on kehitysyhteistyöhankkeita ja ammattiliittojen tukemista kehitysmaissa. Juuri sitä työtä tekevät ohjelmasuunnittelijat Anna Perttula ja Seppo Karppinen. He ovat oikeat henkilöt kertomaan aasialaisten ammattiliittojen mahdollisuuksista tukea työntekijöitä. SASKilla on lisäksi kullakin mantereella paikalliset työntekijät, jotka pitävät yhteyttä Helsingin toimiston väkeen.

Seppo Karppinen pyörittelee työtuoliaan ja kertoo muhevia tarinoita ja tilannekatsauksia Aasian maista. Anna Perttula kertoo faktoja Kiinasta, joka on hänen tonttiaan. Monissa tutkimuksissa sanotaan, että Kiina on vaatteiden valmistusmaista ehdoton ykkönen, mutta palkkojen ja muiden kustannusten noustua tilaukset ovat alkaneet virrata maan sisäosiin ja muualle Aasiaan. Perttula ja Karppinen vahvistavat tämä kuvan.

Vaatealan tutkijat Gary Gereffi ja Stacey Frederick ovat luonnehtineet Kiinan olevan ostajien suosiossa luotettavuuden, tehokkuuden ja ”kyllä onnistuu” -asenteen vuoksi. Huonoja puolia voitontavoitteluun keskittyvälle liiketoiminnalle ovat palkkojen ja muiden, varsinkin rahtien, kustannusten nousu ja puutteet tuotteiden turvallisuudessa.⁴⁷

Kiinan erityispiirteisiin kuuluu maan epädemokraattisuus, joka vaikeuttaa kaikilla tavoilla yritys vastuun toteuttamista, Perttula ja Karppinen sanovat. Kunnianhimoisetkin yritysten projektit voivat mennä mönkään. ”Ammattiliitot on hyväksyttävä ainoalla virallisella ammattiliitolla ACFTU:lla (All-China Federation of Trade Unions), eli vapaa järjestäytyminen ei ole käytännössä mahdollista”, Perttula kertoo.

”Kiina on ammattiliitoille hankala pala”, Perttula jatkaa. ”Kansainväliset ja muiden maiden ammattiliitot suhtautuvat Kiinan ainoaan viralliseen ammattiliittoon, ACFTU:hun, kolmella

tavalla: tekemällä yhteistyötä, välttämällä oikeaa yhteistyötä tai jotakin siltä väliltä.” Perttula ja Karppinen toteavat, että monet aiemmin yhteistyötä välttäneet ovat kallistuneet viime aikoina kolmannen vaihtoehdon kannalle. ”On hedelmällisempää uskoa ACFTU:n demokratisoitumiseen sisältäpäin ja siksi tehdä jotakin yhteistyötä, kuin pitäytyä siitä täysin”, Perttula sanoo.⁴⁸

Jos jätetään epädemokraattisuus huomiotta, Kiinassa on kuitenkin SASKin viestintäpäällikkö Jukka Pääkkösen mukaan ehkä maailman kehittynein työlaainsäädäntö. Sitä ei vain noudateta. Suurin ongelma on, että työntekijät eivät ole tietoisia oikeuksistaan, Karppinen ja Perttula täydentävät.⁴⁹

Valtavan kokoisena maana Kiinaan mahtuu kaikkea ja se on yksi maailman epätasa-arvoisimmista maista. Länsi- ja keskiosaa maasta on köyhää, kun taas rannikon suuret kaupungit ovat nousseet kurjuudesta. Maan sisäinen siirtolaisuus on valtavaa: maaseudulta kaupunkien tehtaisiin työskentelemään on muuttanut vuoteen 2012 mennessä 262 miljoonaa ihmistä.⁵⁰ Kiinaa ei ole turhaan sanottu maailman tehtaaksi.

Nuoret siirtotyöläiset, joista vaatetuslalla suurin osa on naisia, etsivät jatkuvasti parempia oloja ja parempaa palkkaa ja siirtyvät tehtaista toiseen. ”Teollisuuskeskittymässä Kantonissa on jopa pulaa työvoimasta”, Perttula kertoo. Työvoimapula on auttanut parantamaan työehtoja, mutta edelleenkin työntekijät ovat vailla todellisia poliittisia vapauksia.⁵¹

Kaupunkilaisilla on tyypillisesti enemmän oikeuksia kuin maalta muuttaneilla, kaupunkilaiset ovat oikeutettuja esimerkiksi sosiaalipalveluihin, joista maalta tulleet joutuvat yleensä maksamaan.⁵² ”Hallinto rajoittaa myös siirtotyöläisten liikkumista”, Karppinen lisää.⁵³

”Valtion rooli on Kiinassa olennaisin”, tiivistä kanadalaisen Reginan yliopiston politiikan tutkimuksen apulaisprofessori Yuchao Zhu Kiinan työoloja käsittelevässä artikkelissaan. Valtio päättää, muuttuuko maa vapaammaksi. Lakkoja ja mielenosoituksia on

kasvavassa määrin ja valtio on alkanut katsoa niitä yhä enemmän läpi sormien, eli poliisi ei pidätä protestoijia enää niin helposti. Kiinassa on monia villejä lakkoja ja tiesulkuja, mutta niillä ei ole näkyvää johtajaa, jotta järjestäjät välttäisivät pidättämisen. Monesti protestoijat tuntevat toisensa, koska ovat kotoisin samalta seudulta, Zhu raportoi.⁵⁴

Karppinen ja Perttula ovat China Labour Bulletin -järjestön johtajan Han Dongfangin kanssa yhtä mieltä siitä, että Kiina sallii tulevaisuudessa kollektiiviset työehtosopimusneuvottelut jossakin muodossa jo sen vuoksi, että valtio välttäisi isommat protestit tai jopa vallankumouksen. Neuvotteluista on jo nähty esimerkkejä.⁵⁵

”Kun monien työntekijöiden vuoden ainoa matka maaseudulle uuden vuoden viettoon uhkasi jäädä väliin lumimyrskyn takia ja täysien junien vuoksi, se johti laajoihin levottomuuksiin ja ehkäpä jopa vallankumous oli lähellä”, Karppinen välyttää. Valtio pyrkii harmoniaan kaikin tavoin, ja esimerkiksi media käyttää paljon harmonia-sanaa.⁵⁶

Vapaan järjestäytymisen rajoitusta voidaan kiertää niin, että työntekijät voivat neuvotella työehdoistaan omalle tehtaalleen perustetussa työpaikkakomiteassa. Ongelma komiteoissa on, että monesti työntekijöiden edustajat ovatkin johtajia tai johdon kantoja myötäileviä. Tehdastarkastuksissa pitäisi mennä syvälle, jotta selviäisi, voivatko työntekijät vaikuttaa työpaikkakomitean kautta oikeasti asioihin haluamallaan tavalla. Pelkkä tarkastus ei todennäköisesti riitä.

Poliittisten rajoitusten vuoksi Perttula ja Karppinen sanovat, että Kiinassa erityisen tärkeää on työntekijöiden kouluttaminen oikeuksistaan. Kouluttajia voivat olla vaikka Hong Kongista käsin toimivat kansalaisjärjestöt. Myös yritykset kouluttavat, ja esimerkiksi Kesko on aloittanut tuotteitaan valmistavien kiinalaisten koulutukset omin varta vasten palkatuin kiinalaisin voimin.⁵⁷ Lisäksi järjestöt, kuten China Labour Bulletin, antavat oikeudellista apua väärinkäytösten kohteiksi joutuneille. ”Korvauksia vain

saa Kiinassa kovin myöhään, sitten kun raaja tai työpaikka on jo mennyt alta”, Karppinen tuhahtaa. ”Oikeusprosessit ovat pitkiä.”⁵⁸

Yuchao Zhun kirjoitti, että Kiinassa on neljänlaisia teollisuusyrityksiä: 1) länsimaiset monikansalliset ulkomailta investoidut yritykset, 2) työvoimaintensiiviset ”ulkomailta” – yleensä Macaosta, Taiwanista ja Hong Kongista – investoidut yritykset, 3) valtion omistamat yritykset ja 4) kiinalaiset alkuperäiset yksityiset tai kollektiivisesti omistetut yritykset sisältäen kaupunkiin tai kylään sidoksissa olevat yritykset.⁵⁹

Tämä luokitus muodostaa Zhun mukaan skaalan paremmista työoloista huonoimpiin. Parhaat olot ovat länsimaiseen tyyliin johdetuissa monikansallisissa yrityksissä ja huonoimmat paikallisiin yhteisöihin sidoksissa olevissa yrityksissä. Vaatetusyritykset sijoittuvat pääasiassa työoloiltaan puoliväliin, työvoimaintensiivisiin ulkomailta investoituihin yrityksiin, mutta nämä yritykset hankkivat vaatteensa joskus nyrkkipajoista, joissa olot ovat huonoimmat.⁶⁰

Kiinassa loukataan työoikeuksia monella tavalla, Yhdysvaltojen ulkoministeriön ihmisoikeusraportissa ja ammattiyhdistysliikkeen maailmanjärjestön ITUC:in raportissa todetaan. Lapsityö on joidenkin arvioiden mukaan lisääntymässä Kiinassa.⁶¹ Myös pakkotyön muotoja esiintyy: työnantajat saattavat pidättää palkkoja ja he vähentävät usein pienempiä summia palkoista rankaisuna esimerkiksi myöhästymisestä tai nukahtamisesta. Vuokratyösuhteet ovat monesti pakkotyötä tai lähellä sitä. Vuokranvälittäjä ottaa välistä paljon ja palkkoja saattaa jäädä maksamatta eikä oikeuksia, edes työsopimusta, ole. Työntekijä voi myös joutua sairastumisen vuoksi velkavankeuteen ja siten pakkotyöhön.⁶²

Kuukausittainen vähimmäispalkka on Kiinassa säädetty paikallisesti tai provinssien tasolla. Matalin lakisääteinen vähimmäispalkka on keskimaassa olevan Ningxian autonomisen alueen kaupungeissa, 750 juania – 93 euroa – ja korkein Kantonin teollisuuskeskittymässä Shenzhenissä, 1 320 juania – 163 euroa.⁶³

Kiinan työlainsäädännön mukaan työviikko on 40 tuntia ja sisältää 24 tunnin lepotauon viikossa. Ylityötä ei saa olla enempää kuin kolme tuntia päivässä tai 36 tuntia kuussa ja ylityökorvaukset pitää maksaa. Lakeja kuitenkin rikotaan säännöllisesti, Yhdysvaltojen hallinnon raportti toteaa. Ylityöt ovat monesti pakollisia eikä asianmukaisia korvauksia makseta. Monesti siirtotyöläiset haluavat tehdä pitkää päivää ansaitakseen enemmän, joten ongelma on palkoissa.⁶⁴

Kun palkkojen riittävyttä arvioidaan, on tärkeää tietää, kuinka monta ihmistä palkalla pitäisi ruokkia eli kuinka suuria perheet ovat. Palkan pitää joka tapauksessa riittää elättämään perhe. Kulttuuri vaikuttaa tietenkin suuresti siihen, mitä perheellä tarkoitetaan ja kuka on elatusvelvollinen kenelle. Kiinassa esimerkiksi nuoret naiset ovat velvollisia lähettämään rahaa kotiinsa maaseudulle.

Mutta mitä ajattelevat ompelijat? Apulaisprofessori Yuchao Zhu kirjoitti, että hyvin harva kiinalainen siirtotyöläinen laittaa toivonsa ammattiliittoihin. Monet heistä aikovat muuttaa takaisin sisämaahan auttamaan perhettään tai perustamaan perheen. He pitävät tehdastyötä väliaikaisena. Jos työpaikalla on ongelmia, suurin osa kertoi tutkijoille kysyvänsä neuvoa samalta seudulta kotoisin olevalta työkaverilta.⁶⁵

BANGLADESH ON ÄÄRIMMÄISEN HALPA

Bangladeshin ammattiliittojen johtaja Roy Ramesh Chandra on onnistunut hinduna saavuttamaan arvostetun aseman muslimivaltiossa.⁶⁶ Mies huokuu tasapainoista ja positiivista voimaa. Ramesh on tullut tapaamaan suomalaisia ay-työntekijöitä ja eettisen kuluttamisen järjestötoimijoita SASKin toimistolle.

Bangladeshin vaatetusteollisuus on kasvanut huimasti viime vuosina ja se kasvaa edelleen. Se työllisti yli kolme miljoonaa bangladeshilaista vuonna 2008 ja tekstiiliteollisuuden kanssa yli neljä

Vaateteollisuus on keskittynyt Aasiaan. Karttaan on merkitty tekstissä esiintyvät tuotantokeskittymät.

miljoonaa ihmistä.⁶⁷ Bangladesh on suurista vaatetuotantomaista halvin ja vaatetus muodostaa 80 prosenttia sen viennistä, eli maa on hyvin riippuvainen vaatteista. Ostajat suosivat Bangladeshia erityisesti edullisuuden ja työvoiman hyvän saatavuuden vuoksi. Bangladeshin huonoja puolia voitontavoitteluun keskittyvän bisneksen näkökulmasta ovat koulutetun työvoiman ja keskijohdon vähyys, lakot ja levottomuudet sekä tehoton infrastruktuuri, vaatealan tutkijat Gary Gereffi ja Stacey Frederick ovat summanneet.⁶⁸

Haluamme tietää, mitkä Rameshin mielestä ovat Bangladeshin suurimmat ongelmat.⁶⁹

”Ensimmäinen ongelma ovat liian pienet palkat, joilla ei elä”, Ramesh toteaa ja vetää esiin kalorinkulutukseen perustuvat laskelmat, joiden mukaan palkat määritellään.⁷⁰ Vähimmäispalkka on 3 000 Bangladeshin takaa – 30 euroa – kuussa ja sitä nostettiin vastikään suurten mellakoiden jälkeen. ”95 prosenttia tehtaista maksaa vähimmäispalkkaa, mutta tavarantoimittajien alihankkijat eivät maksa sitäkään. Elämiseen riittävää palkkaa ei maksa kukaan”, Ramesh sanoo.⁷¹

YK:n äärimmäisen köyhyyden raja on 1,25 Yhdysvaltojen dollaria päivässä. 3 000 takaa on 38 dollaria kuussa eli 1,27 dollaria päivässä.⁷² Äärimmäisen köyhyyden rajalla ollaan, vaikka kyse on työssäkävivistä ja pitkää päivää tekevistä ihmisistä. Maailmanpankin mukaan 45 prosenttia Bangladeshin vaatetusteollisuuden työntekijöistä sai alle dollarin päivässä vuonna 2005.⁷³

”Jotta ruokaa saisi tarpeeksi nelihenkiselle perheelle, palkkoja olisi nostettava 10 000 takaan eli 120 Yhdysvaltojen dollariin”, Ramesh sanoo.⁷⁴

Bangladesh kilpailee Kiinan, Vietnamin ja Kambodžan kanssa. Kun palkkojen nosto otetaan esille, teollisuus sanoo lähtevänsä Vietnamiin. ”Se on hyväksikäyttöä”, Ramesh tuhahtaa.⁷⁵

Kalorinkulutuksen mukaan lasketut palkat kuulostavat nälkäpalkoilta. Kyllä palkalla pitäisi voida hankkia muutakin kuin välttämättömyyksiä ja rahaa pitäisi jäädä työstä myös säästöön varsinkin, kun eläkkeitä ei ole. Järjestöjen ja ammattiliittojen Asia Floor Wage -kampanja vaatii niin ikään kaloreita laskeskellen suurempaa vähimmäispalkkaa, yli 12 000 takaa, mutta Ramesh perustelee 10 000 takan vaatimustaan sillä, että on kohtuullinen neuvottelija.⁷⁶

”Bangladeshissa ei ole sosiaaliturvaverkkoa”, Ramesh jatkaa. Jos työ sairastuttaa, ei saa korvauksia. Ramesh kertoo ehdottaneensa rahastoa välittömään apuun onnettomuuksien uhreille. Rahastoon laittaisivat rahaa hallitus, työnantajat ja työntekijät,

koska nyt olemassa olevat julkiset rahastot eivät riitä. ”Teidän apunne Suomessa voi auttaa paljon, jotta isot brändiyritykset lähtisivät mukaan rahastoon”, hän kannustaa.⁷⁷

”Rahastosta on Bangladeshissa hyviä kokemuksia Spectrum-tehtaan tapauksessa”, Ramesh jatkaa. Vuonna 2005 tapahtuneessa tehtaan romahtamisessa kuoli 60 ja vammautui 80 työntekijää. Zara-ketjun emoyhtiö espanjalainen Inditex ja tekstiilialan kansainvälinen ammattiliitto ITGLWF perustivat rahaston, josta ne maksoivat kuukausittaiset eläkkeet vammautuneille ja kuolleiden perheille. Rahastosta maksettiin lisäksi vammojen hoitokuluja ja hätäapua. Muut brändiyritykset, valmistajat, työnantajaliitto ja hallitus saattoivat osallistua rahastoon.⁷⁸

”Bangladeshin hallinnolla ei ole moraalisesti tai käytännöllisesti katsoen valtaa neuvotella parempia oloja”, Ramesh sanoo. Työntekijät haluavat järjestäytyä ajaakseen asioitaan, mutta heidät erotetaan, jos he liittyvät ammattiliittoon. Ehkä vain prosentti on jonkun ammattiliiton jäsen. Kun työttömyys on suurta, ei välttämättä saa enää töitä. Bangladeshin työvoimasta 40 prosenttia on työttömänä tai alityöllistettyjä.⁷⁹

Eivätkä työolot ole Rameshin mukaan välttämättä sen parempia vientiin tuottavissa yrityksissä kuin kotimaan markkinoille tuottavissa. Joskus vientiin nojaavissa tehtaissa on paremmat palkat kuin kotimaan markkinoille tuottavissa, joskus taas ei. Harmaan talouden vaatepajoilla on huonoimmat työolot ja niillä käytetään myös lapsityövoimaa. Kotimaan markkinoille tuottavilla yrityksillä on ihan eri tuotteet, koska Bangladeshissa ei yleensä käytetä länsimaisia vaatteita, Ramesh jatkaa. Naisilla on sarit ja miehillä lannevaatteet, lungit.⁸⁰

Mikä sitten voisi olla tiedostavien kuluttajien viesti esimerkiksi H&M:lle ja muille brändiyrityksille? ”Brändiyritykset maksimoivat voittonsa ja bangladeshilaiset työläiset vaatettavat muut, mutta heillä ei itsellään ole varaa niihin vaatteisiin”, Ramesh sanoo. ”Bangladeshilaiset ovat myös H&M:n työntekijöitä samoin kuin

kauppojen myyjät. Kuluttajat ovat yksi osapuoli tässä kuviossa. Käytä vaikutusvaltaasi”, hän kehottaa.⁸¹

Brändiyritysten ja valmistajien on taattava yhdessä paremmat palkat, koska valmistajat eivät pelkää viranomaisia, vaan kansainvälisiä brändiyrityksiä. Yhteistyö, dialogi ja paine brändiyrityksiin on tärkeää.⁸²

Ramesh on saapunut Suomeen Tukholmasta, missä hän osallistui palkkaneuvotteluihin H&M:n johdon kanssa. H&M on suurin Bangladeshista tuoja ja se aikoo tuplata tilauksensa kolmeen miljardiin dollariin viiden vuoden aikana. Ramesh on tyytymätön neuvottelujen tulokseen.⁸³ H&M olisi ollut valmis maksamaan palkkoja enemmänkin kuin ammattiliitot vaativat. Mutta yritys sanoi, ettei se voi kuitenkaan tehdä niin, koska muut tilaajat eivät nostaisi palkkoja yhtä paljon.⁸⁴

Ramesh ja muut ay-aktiivit ovat rohkeita. Bangladeshilaisen tekstiilialan työntekijöitä tukevan järjestön johtaja Aminul Islam löytyi kidutettuna ja kuolleen ojaista keväällä 2012.⁸⁵ *The New York Timesin* uutisen mukaan Bangladeshin poliisi ja tiedustelupalvelu olivat kiduttaneet Islamia vuonna 2010, kun hän oli pidätetty kahden muun ay-aktiivin kanssa. Islam johti järjestöä nimeltä Bangladesh Center for Worker Solidarity, joka vaati vähimmäispalkan nostoa 3 000 takasta 5 000 takaan.⁸⁶

Ammattiyhdistysliikkeen maailmanjärjestö ITUC kertoi, että tiedustelupalvelun jäsenten oletetaan olevan syyllisiä murhaan. ”Islamin murha on epäilemättä tarkoitettu selkeäksi viestiksi ammattiliitoille ja kansalaisjärjestöille olla protestoimatta valmisvaateteollisuudelle ominaisia matalia palkkoja, uuvuttavia työtunteja ja kehoja työoloja vastaan.”⁸⁷

ITUC on pyytänyt toistuvasti Bangladeshin hallitusta tutkimaan tapaukset ja rankaisemaan tekijöitä. ”Viranomaiset ovat kuulustelleet joitakin henkilöitä, mutta vielä vuosi kuoleman jälkeen keväällä 2013 ketään ei ollut pidätetty tai syytetty”, ITUC kertoi.⁸⁸

Kaksi viikkoa Rameshin vierailun jälkeen marraskuussa 2012 otsikoissa oli taas yksi bangladeshilaisen vaatetustehtaan palo, tällä kertaa historian tuhoisin. Siinä kuoli 112 henkilöä ja toistasataa loukkaantui. Työntekijät jäivät loukkuun pääkaupunki Dhakan lähellä sijaitsevaan Tazreen Fashions -tehtaaseen, koska uloskäyntejä ei ollut. He joutuivat hyppäämään yhdeksänkerroksisen rakennuksen katolta. Osa kuoli pudotukseen, osa paloi elävältä.⁸⁹

Heti seuraavana päivänä raportoitiin pienemmästä palosta lähistöllä. Bangladeshilaisten vaatetehtaiden paloja on uutisissa aina silloin tällöin. Monesti uloskäynnit on lukittu ja ikkunoissa kalterit – ompelijat työskentelevät lukkojen takana.⁹⁰ Yli 80 prosenttia Bangladeshin tehdaspaloista on saanut alkunsa huonoista sähköasennuksista. Vaatetusalan liiton johtaja Amirul Haque Amin sanoi uutisissa, että työntekijöiden turvallisuudesta ei välitetä. ”Palojen jälkeen viranomaiset tutkivat ja he maksavat tehtaiden omistajien kanssa vähän rahaa ja lupaavat parantaa turvallisuutta ja työoloja, mutta viranomaiset eivät koskaan tee sitä”, Amin kertoi.⁹¹

Palanut Tazreen Fashions kertoi verkkosivuillaan asiakkaikseen suurista brändiyrityksistä C&A:n, Carrefourin, KIK:in ja Walmartin. Hong Kongin pörssiin listattu jättimäinen ostoagentti Li & Fung kertoi, että palon alkaessa tehtaassa valmistettiin vaatteita sen tilauksesta.⁹² Clean Clothes -kampanjan aktiivit osoittivat mieltään eri puolilla Eurooppaa vielä toukokuussa 2013, jotta brändiyritykset maksaisivat korvaukset Tazreenin palon uhreille.

SASKin ohjelmasuunnittelija Seppo Karppinen on käynyt Bangladeshin Dhakan slummeissa olevissa harmaan talouden vaatetuspaikoissa, jotka tuottavat pääasiassa kotimaan markkinoille, mutta osa vaatteista menee vientiin.⁹³

”Slummeissa on paljon pieniä pajoja, jotka työllistävät yhdestä kymmeneen henkeä”, Karppinen kertoo. Ne toimivat yksi tilaus kerrallaan. Kun tilauksia ei ole, ei ole töitä eikä palkkaakaan. Eikä työttömyysturvaa. Myös Ramesh kertoi samasta ilmiöstä.

Karppinen oli kuullut huhun, että Dhakan slummeissa tehtyihin vaatteisiin kiinnitetään laput, joissa lukee *Made in India*. Huhujen mukaan Bangladeshin tekstiilituotannolla on kiusaus merkata tuotteet Intiassa tehdyiksi, jotta ne kelpaisivat paremmin länsimaihin, Karppinen sanoo.⁹⁴

Lämpöä voi slummissa olla 40 astetta, ilma on kostea ja haju järkyttävä. Viemäröinnit falskaavat, rottia on kaikkialla eikä puhdasta vettä tule. Tekstiilipölyä on pari senttiä joka paikassa ja tulipaloja syttyy helposti, kun pöly saa kipinää omatekoisista ritisevistä sähkövirityksistä.⁹⁵ Poistumistiet ovat vaarallisia eikä pajojen välillä aina ole edes ovia. Tämä puolestaan aiheuttaa pölyn leviämisen. Pahimmassa tapauksessa ompelijat ja hiekkapuhaltajat nukkuvat samoissa tiloissa, missä työskentelevät. Suhtautuminen kurjuuteen ja onnettomuuksiin on Karppisen mukaan vähättelevää: ”So what’, monet sanovat. ’Näitähän tapahtuu, mitä siitä’”, hän tuhahtaa.⁹⁶

Huonoja uutisia tulee koko ajan. Huhtikuussa 2013 Bangladeshin pääkaupungissa Dhakassa romahti Rana Plaza -niminen ostokeskus, jonka yläkerrassa oli vaatetustehtaita. 1250 henkilöä kuoli ja toinen tuhat loukkaantui vakavasti. Se oli vaatetusteollisuuden historian suurin tehdasonnettomuus.

Sortuneen rakennuksen seinissä oli edellisenä päivänä halkeamia, ja poliisi oli määrännyt rakennuksen evakuoitavaksi ennen romahdusta. Myös vaatetusteollisuuden työnantajaliitto oli pyytänyt tehtaita keskeyttämään työnsä, mutta omistajat eivät kuunnelleet. Työnjohtajat olivat vakuuttaneet työntekijöille, että tehdas oli turvallinen ja painostaneet heitä sanoen, että tilaukset olivat myöhässä. Rakennuksen romahduttivat katolle laittomasti asennetut neljä sähkögeneraattoria.⁹⁷

Kahdeksankerroksisella rakennuksella ei ollut rakennuslupaa kuin viiteen kerrokseen, mutta se on hyvin tavallista Bangladeshissa. Rakennuksen omisti johtavan puolueen, Awami Leaguen, nuorisosiiven vaikuttaja Sohel Rana, jonka mukaan ostoskeskus oli nimetty.

Rana pakeni, mutta poliisi pidatti hänet Intian rajalla. Häntä ja kahdeksaa muuta odottavat syytteet turvallisuuden laiminlyönnistä.⁹⁸

SASK:in Seppo Karppisen sanat onnettomuuksien vähätylystä tulivat kolkolla tavalla mieleeni, kun Sohel Ranan puolue-toveri, Bangladeshin talousministeri Abul Maal Abdul Muhith sanoi, ettei Rana Plazan romahdus ole hänestä kovin vakava: ”Nämä ovat yksittäisiä onnettomuuksia, niitä sattuu kaikkialla.” Hän ei ollut myöskään huolissaan siitä, että ulkomaiset yritykset vetäisivät tilauksensa maasta.⁹⁹ Talousministeri Muhitin asenne on äärimmäisen huolestuttava siksi, että katastrofin estäminen oli hänen vastuullaan.

Kaiken kukkuraksi onnettomuuden hoito oli hyvin kehnoa. Viranomaiset eivät rajanneet onnettomuusaluetta millään tavoin ja kymmenet tuhannet sivustakatsojat täyttivät paikan, osa meni jopa rakennukseen sisään. Sotilaita ja palomiehiä oli paikalla, mutta haavoittuneiden ja ruumiiden kaivaminen jäi suurelta osin vapaaehtoisten tehtäväksi. Bangladeshin hallitus kieltäytyi muiden maiden ja YK:n tarjoamasta avusta onnettomuuspaikan raivaamisessa. Huono raivaustyö saattoi maksaa ihmishenkiä.¹⁰⁰

Tapahtunut tuo esille sen, mikä Bangladeshissa vaarantaa ihmisten turvallisuuden. Omistajan sana painaa enemmän kuin poliisin ja muiden viranomaisten. Omistaja taas pelkää brändiyrityksiä, jos tilaukset ovat myöhässä. Työntekijät joutuvat kuuntelemaan työnjohtajia, vaikka jokainen näkee, että seinissä on halkeamia. Toisaalta myös linkki poliittisen vallan ja tehtaiden välillä on vahva. Parikymmentä Bangladeshin parlamentin kolmestasadasta jäsentä omistaa vaatetehtaita ja ainakin 25 kansanedustajaa on sijoittanut vaatetusteollisuuteen.¹⁰¹

Rana Plazan romahdus oli myös esimerkki siitä, mitä tapahtuu, kun vaatteiden tuotantoon liittyvät onnettomuudet päätyvät pääuutisiin ja kuluttajat huolestuvat. Yli miljoona kuluttajaa allekirjoitti vetoomuksen, jossa he vaativat brändiyrityksiltä toimenpiteitä onnettomuuksien ehkäisemiseksi.

Tehdasoloja Dhakassa, Bangladeshissa vuonna 2010. Kaupungissa on tuhansia vientiin tuottavia vaatetustehtaita. Kuva: Clean Clothes -kampanja.

Euroopan parlamentti käsitteli onnettomuutta ja vihjasi päätöksessään, ettei Bangladesh välttämättä voisi jatkossa tuoda vaatteita EU-alueelle tullitta, jos onnettomuudet jatkuvat. Eurooppa on Bangladeshin suurin kauppakumppani.¹⁰² Bangladeshin hallitus aloittikin jo aiemmin toimintaohjelman onnettomuuksien välttämiseksi sekä lupasi nostaa vähimmäispalkkaa.¹⁰³

Lisäksi brändiyritykset ja ammattiliitot solmivat sopimuksen Bangladeshin tehtaiden turvallisuuden parantamiseksi. Clean Clothes -kampanjan Ineke Zeldenrust arvioi, että sopimuksessa on kaikki oleelliset osat, jotta se oli oikeasti tehokas.¹⁰⁴ Se on sitova ja se velvoittaa brändiyrityksiä muun muassa maksamaan

rakennusten korjauksesta ja sopimukseen sisältyvät tehtaiden riippumattomat turvallisuustarkastukset. Sopimus velvoittaa myös perustamaan työntekijöiden johtamia työterveys- ja turvallisuuskomiteoita ja se mahdollistaa työntekijöille vaarallisesta työstä kieltäytymisen sekä antaa myös ammattiliitoille pääsyn tehtaille.¹⁰⁵

Turvallisuussopimukseen sitoutui monta brändiyritystä, mutta kesään 2013 mennessä suomalaisista yrityksistä ainoastaan Stockmann oli situotunut sopimukseen. GAP, Metro, NKD ja Walmart ja jotkut muut jättivät myös allekirjoittamatta, vaikka Euroopan parlamentti patisti niitä. Niiden ja suomalaisten yritysten on mahdollista liittyä mukaan myöhemmin. Sopimuksen allekirjoittivat lähes kaikki suuret brändit, muiden muassa Benetton, C&A, Esprit, Inditex, G-star, H&M, Lidl, Mango ja s.Oliver.¹⁰⁶

Myös monet Rana Plazan tehtailta hankkineet brändiyritykset sitoutuivat maksamaan korvauksia loukkaantuneille ja kuolleiden omaisille.

SALAA SUOMALAISET FARKUT

Helsingin keskustan Sokoksen naisten osastolla on muutaman metrin pituinen hylly monen mallisia farkkuja. Indikonsinisten joukossa on muutamia valkoiset ja kirkkaanpunaiset housut. Laput kertovat, että kaikki ovat Lee Cooper -merkkisiä. Taidan olla suomalaisen kuluttamisen ytimessä.

S-ihmisten kauppa ei ole profiloitunut kehitysmaakaupan vastuussa yhtä paljon kuin kilpailijansa Kesko. Osuustoiminnalliselta lähes koko kansan omistamalta yritykseltä odottaisi enemmän kuin vain yritysten keskinäisen Business Social Compliance Initiativen eli BSCI-järjestelmän tarkastuksia kehitysmaiden tehtailla. Myös Kesko käyttää BSCI-järjestelmää, mutta on pitkään suosittanut lisäksi tavarantoimittajilleen järjestöjen hyväksymän SA8000-standardin tarkastuksia.

Minullakin on vihreä kortti ja olen jo antanut asiakasomistajana SOK:lle kitkerää palautetta puolivillaisten valvontamekanismien käytöstä ja niistä uutisoinnista. Eniten ärsyttää BSCI-järjestelmän hehkuttaminen vaatteissa, Rainforest Alliance-sertifiointimerkin ylistäminen teessä, Reilun kaupan merkin vaihtaminen UTZ-sertifiointiin kahviloissa ja näiden päätösten rummuttaminen *Yhteishyvä*-lehdessä. Aivan kuin käytössä olisivat nyt tiukimmat valvontamekanismit.

Kerroin S-ryhmälle, etten keksi tehokkaampaa tapaa ärsyttää vastuullisen kuluttamisen aktiiveja kuin nämä päätökset ja varsinkin niistä tiedottaminen. Palautteeseen ei vastattu, mutta *Yhteishyvässä* ei ole enää osunut silmään vastuullisuuden hehkutusta.

HOK-Elannon toimitusjohtaja on linjannut, että kaikkien pääkaupunkiseudun S-ryhmän tuotteiden pitäisi olla vastuullisesti tuotettuja. Hyvä linjaus, mutta jos aloitetaan lapsityövoimasta, S-ryhmä ei voisi myydä juuri mitään suklaata. Kuinka tiukka on S-ryhmän vaatima vastuullisuuden taso, voi hyvällä syyllä kysyä.

Sokoksella on kuitenkin ilahduttavan iso hylly farkkuja, joista ainakin osa on todennäköisesti tehty Suomessa. Lee Cooper-merkin lisenssiä käyttää Suomessa yritys nimeltä M.A.S.I Company. Sen housuista osa on tehty Keiteleellä Pohjoismaiden suurimmassa farkkutehtaassa ja loput sen omalla tehtaalla Virossa.¹⁰⁷ Tappajafarkuille on vaihtoehto. M.A.S.I ompelee ja viimeistelee farkkunsaa itse eikä käytä hiekkapuhallusta. Yrityksen muita brändejä ovat Basic, Fredrikson, Sail & Ski, Tiklas, Very Nice ja Warrick.¹⁰⁸

Jostakin syystä vain Basic-brändin housuissa on suomalaisesta työstä kertova Avainlippumerkki, vaikka yritys vastasi Finnwatchille, että sen vaatteista 35 prosenttia on tehty Keiteleellä.¹⁰⁹ Useampi toimittaja on käynyt tehtaalla, joten tuo prosentti on uskottava.

M.A.S.I:n kohdalla huomasin miettiväni markkinoinnin tärkeyttä, vaikka luulin sen olevan viimeinen asia, johon huoleni

kehitysmaatuotannosta liittyy. M.A.S.I:n kannattaisi pitää enemmän melua vastuullisuudesta. Järjestöt ovat kehottaneet M.A.S.I:a pariinkin otteeseen ilmoittamaan tuotteidensa yhteydessä, että farkkuja ei ole hiekkapuhallettu, mutta toistaiseksi ainoa näkemäni tällainen mainos on pdf-tiedosto yrityksen verkkosivuilla. Tiedosto on itse asiassa M.A.S.I:n toimitusjohtajan tiedote asiasta vuodelta 2010. Yritys ei olisi kauhean paljon vaikeammaksi voinut asiaa enää tehdä.¹¹⁰

M.A.S.I tuntuu häpeilevän suomalaisuuttaan. Se ei ole ainoa. Kotimaisuus on ollut joidenkin mielestä merkki huonosta designista. Ajatus on outo. Suomalainen design on ollut kovaa huutoa viime vuodet. Ylen *Aamu-tv:n* haastattelussa muotisuunnittelija Irja Leimu kertoi mitanneensa M.A.S.I:lle 250 suomalaista farkkujen takapuolta korostavaa leikkausta varten. Mallista tuli niin hyvä, että myös kansainvälinen Lee Cooper otti sen käyttöön.¹¹¹

Image-lehti taas kävi ihmettelemässä M.A.S.I:n tehtaalla ja kertoi sen olevan pystyssä, koska se myy tavalliselle kaduntallajalle sopivia perusmalleja ja täydentää jälleenmyyjien varastoja joustavasti. M.A.S.I valmistaa myös muiden yritysten brändeille. Usealla meistä on salaa suomalaiset farkut.¹¹²

INTIASSA OLI VAHVA AMMATTIYHDISTYSLIIKE

Kaikenlaiset paljon käsityötä vaativat pitsit ja muut koristelut on melko todennäköisesti tehty Intiassa. Maa on ostajien kakkosvaihtoehto Kiinan jälkeen ja suosikki pikkutarkan työn teettämisessä, kirjoittaa Susanna Särkkä *Vaateostajan Intia* -kirjassa.¹¹³ Intiassa teettämisen vahvuuksia ovat tutkijoiden Gereffin ja Frederickin mukaan joustavuus, nopeus, tuotteiden monipuolisuus ja se, että kaikenkokoiset tilaukset onnistuvat. Heikkouksia liiketoiminnan kannalta ovat suuruusalennuksien puuttuminen ja kansainvälisen kaupankäynnin byrokratia.¹¹⁴

Vaatetusteollisuus työllisti yli puoli miljoonaa intialaista vuonna 2008 ja tekstiiliteollisuuden kanssa se työllisti yli kaksi miljoonaa ihmistä.¹¹⁵ Intia on maailman suurin demokratia ja siellä vapaa järjestäytyminen on laeissa sallittu toisin kuin Kiinassa. Epätasa-arvo on silti Intiassa syvällä: kastijärjestelmä on asenteiden tasolla vielä voimissaan.

Pitsien ja muiden näperrysten pimeä puoli on lapsityövoima. Yhdysvaltojen ulkoministeriön ihmisoikeusraportin mukaan lapsityötä esiintyy Intiassa paljon, vaikka lait kieltävät alle 14-vuotiailta työskentelyn tehtaissa. Myös pakkotyöksi laskettavat käytännöt ovat yleisiä. Oikeusistuimissa käsitellyt pakkotyötapaukset ovat vähentyneet, mutta ei ole varmaa, onko pakkotyön käyttö oikeasti vähentynyt. Valtiolla on ohjelmia pakkotyön poistamiseksi, raportissa todetaan.¹¹⁶

Vähimmäispalkka on Intiassa määritelty työn vaativuus huomioiden joka osavaltiossa ja joka sektorille erikseen. Työviikko saa lakien mukaan olla 48-tuntinen. Pakollinen ylitöiden teettäminen on kielletty ja ylityökorvaukset pitää maksaa. Käytännössä työpäivät ovat yleensä 12-tuntisia. Lait eivät koske harmaata taloutta, joilla 93 prosenttia koko työvoimasta työskentelee. Työturvallisuusmääräysten rikkominen on yleistä myös rekisteröidyissä tehtaissa ja onnettomuuksia tapahtuu usein.¹¹⁷

Vaatetusteollisuuden palkat ovat kehitysmaissa hyvin pieniä, vaikka otettaisiin huomioon, että eläminen niissä maissa on halvempaa kuin meillä Suomessa. Oheinen taulukko kertoo mitä palkkoilla saa – kuinka suuri niiden ostovoima on – Gurgaonin teollisuusalueella 30 kilometriä Delhistä etelään.

Tässä Brittien Clean Clothes -kampanjan vuonna 2010 julkaisussa laskelmassa ei ole huomioitu lääkkeitä, koulutusta, perheestä aiheutuvia kuluja eikä säästöjä. Työntekijät saivat palkkaa 4349–4739 rupiaa työn vaativuudesta riippuen. Se oli 72–78 euroa.¹¹⁸

Brittiläisille brändiyrityksille – M&S:lle, Indigolle, NEXT:ille, Monsoonille ja Arcadialle – valmistavassa tehtaassa työskentelevä,

Ostovoima Gurgaonin teollisuusalueella

Hyödyke	Rupiaa kuussa, 1 henkilö	Rupiaa kuussa, perhe
Vuokra	600–700 (jaettu huone)	1 100–1 300
Ruoka	1 500–2 200 (vain halpoja vihanneksia ja riisiä)	3 500–5 500
Sähkö/Kaasu	300–350	700–800
Matkat	150–300	200–400
Vaatteet	200–300	300–500
Yhteensä	2 750–3 850	5 800–8 500

Lähde: Labour Behind the Label & War on Want 2010, 9.

oheisen taulukon mukaista palkkaa saava mies kertoi haastattelussa, että talvella hän ja vaimonsa peseytyvät kylmällä vedellä säästääkseen kaasua. Jos he tulevat sairiksi, he menevät sairaalaan vasta sitten, kun tuntevat kuolevansa. Maailmanpankin mukaan 49 prosenttia Intian vaatetusteollisuuden työntekijöistä oli YK:n määritelmän mukaan äärimmäisen köyhiä, eli he elivät alle yhdellä Yhdysvaltojen dollarilla päivässä vuonna 2005.¹¹⁹

Paikalliset ammattiliitot ajoivat 9 100 rupian kuukausipalkkaa eli yli tuplasti sen, mitä suurin osa kyseisen tehtaan työntekijöistä ansaitsi. Järjestöjen Asia Floor Wage -kampanja laski elämiseen riittävän palkan olevan 6 970 rupiaa.¹²⁰

Intiassa on ollut vahva ammattiyhdistysliike, mutta se on joutunut vaikeuksiin. Mitä oikein tapahtui?

Intiassa ammattiyhdistykset ovat sidoksissa poliittisiin puolueisiin ja työoikeuksien edistäminen on hyvin politisoitunutta. Kaikki vaatetusteollisuuden työntekijät kuuluivat samaan, kommunistisen puolueen CPI:n ammattiliittoon. Lakkoja oli peräperää ja osavaltio nosti vähimmäispalkkoja useampaan otteeseen niinkin paljon, että tekstiilikaupunki Tirupuria tutkinut Geert De Neve kirjoittaa palkkojen olleen elämiseen riittävät.¹²¹

De Neve kuvaa hyvin myös Intian ay-liikkeen kehitystä. Teollistumisen alkuvaiheessa 40-luvulla esimerkiksi Tirupurin järjestäytymisaste oli 90 prosenttia. Nykyisin arviot ammattiliittojen jäsenmääristä vaihtelevat alle kymmenestä kahteenkymmeneen prosenttiin työvoimasta. Naisista alle viiden prosentin arvioidaan järjestäytyneen.¹²²

70-luvulla Intian vaatetusteollisuus kukoisti ja vienti veti, mutta ammattiliitot alkoivat heikentyä ja jäsenmäärät kääntyivät jyrkkään laskuun. Syy oli alihankinta. Vienti kukoisti niin paljon, että suuret vaateyritykset eivät voineet enää valmistaa kaikkea itse. Suurten yritysten johtajat kannustivat sukulaisiaan ja ystäviään perustamaan tehtaita, joille suuryritykset sitten ulkoistivat tuotantoa. Alihankinta hankaloitti ammattiliittojen toimintaa monesta syystä. Hajallaan sijaitsevat työpajat vaikeuttivat järjestäytymistä ja työntekijöillä alkoi olla keskenään erilaisia intressejä. Tehtaat alkoivat maksaa palkkaa tuntikorvauksen sijaan kappalemäärien perusteella. Ammattiliittokaan ei voinut enää ajaa yleistä palkkojen korotusta, kun epäselvät maksut vaihtelivat tehtasta ja mallistosta toiseen.¹²³

Työntekijät puolestaan vaihtoivat työpajasta toiseen parempien palkkojen toivossa, eivätkä he enää nähneet tarpeelliseksi liittyä ammattiliittoon. Liiton ja työntekijöiden välillä ei ollut enää sidettä, mutta johtajien ja työntekijöiden välillä oli usein sosiaalinen side: he saattoivat kuulua samaan kastiin, olla sukulaisia, tai sitten muualta muuttaneet olivat riippuvaisia työnantajista, koska saivat näiltä palkan lisäksi majoituksen, ruuan, matkoja kotiseudulle alennettuun hintaan ja rahaa näitä matkoja varten. Lopulta myös ammattiliitot hajaantuivat 70-luvulla yhdestä moneksi, eri puolueiden liitoiksi ja sillä oli aktivismiin hajottava vaikutus. Samaan aikaan työolot huonontuivat, jatkuvat työsuhteet muuttuivat pimeästi maksetuiksi töiksi ja Intian vaatetustyöntekijöiden kovalla työllä aikanaan saavutetut edut menetettiin.¹²⁴

Intian ammattiliitot eivät ole onnistuneet muuntautumaan tarpeeksi kahden ryhmän, siirtolaisten ja naisten, etujen

ajamiseksi. Muualta Etelä-Intiasta köyhyyden ajamina Tirupuriin muuttaneilla siirtolaisilla ei ole yksinkertaisesti varaa lakkoilla. He pelkäävät menettävänsä työnsä, jos liittyvät ammattiliittoon. Naiset, joista monet ovat myös siirtolaisia, saatavat päästä tehdasalueelta ulos vain muutamaksi tunniksi sunnuntaisin, eivätkä he siten pääse kosketuksiin ammattiliittojen kanssa. Tirupurin tehtaat houkuttelevat myös Keralasta naimattomia naisia sopimuksella, jolla ne lupaavat heille 30 000 rupiaa, jos he työskentelevät tehtaalla kolme vuotta. Työnantaja maksaisi rahan tietenkin vasta kolmen vuoden jälkeen ja se pitää naiset hiljaisina.¹²⁵

Estääkseen järjestäytymisoikeuden toteutumista isot yritykset perustavat tehtaita Tirupurin ulkopuolelle ja kannustavat sellaisten työpaikkakomiteoiden perustamista, joiden toimintaa ne voivat helposti valvoa. Ammattiliittoihin yhteydessä olleet työntekijät erotetaan. Toisaalta suurimmalla osalla nuorista siirtotyöläisistä ei ole yksinkertaisesti aikaa ammattiyhdistystoimintaan eikä rahaa maksaa sen vaatimia maksuja.¹²⁶

SASKin Seppo Karppinen jakaa Intian ammattiliitot moderneihin ja vanhakantaisiin. Moderneja on pieni vähemmistö. Ne eivät ole suoraan sidoksissa puolueisiin, ne ovat demokraattisia ja ottavat huomioon esimerkiksi naisten oikeudet. De Neven kuvaamat ammattiliitot vaikuttavat olevan vanhakantaisia. ”Osa Intian liitoista on militantteja”, Karppinen kertoo ja lisää, että ”niillä on surkea imago”. Karppisen mukaan Intia on liitoille vaikea toimintaympäristö.¹²⁷

JOET PÄIVÄN VÄREISSÄ

Vaatteiden valmistuksen ympäristövaikutuksista suurin on puuviljan viljelyn lisäksi värjäys ja muiden kemikaalien käyttö. Värien lisäksi kuituihin laitetaan monenlaisia aineita helpottamaan kehäystä ja muuta työstämistä.

Kehitysmaissa jätevedet menevät yleensä suoraan luontoon. Bangladeshissa, Kiinassa ja muualla jokien väristä näkee, minkäväriset kankaat ovat olleet sinä päivänä tuotannossa. Vesi on välillä syvän punaista tai mustaa.¹²⁸ Jätevedenpuhdistamot eivät tyypillisesti selviä kuin murto-osasta alueen likavesistä. Joillakin tehtailla on omat jätevedenpuhdistamot, mutta ne eivät välttämättä ole käytössä, koska niiden käyttö maksaa.¹²⁹

Ympäristön pilaantuminen vaikuttaa pitkällä ja lyhyellä aikavälillä ihmisiin. Se sairastuttaa ja vie elinkeinot kalastajilta ja maanviljelijöiltä. Pitkällä aikavälillä vaikutukset ovat tuhoisat saastumisen ja lajien sukupuuttojen vuoksi. Kulutusralli myös ruokkii ilmastonmuutosta.

Kysellessäni suomalaisilta vaateyrityksiltä tuotannon vastuusta yritykset eivät kertoneet valmistuksen ympäristövaikutuksista oikeastaan mitään. Oli helpompi saada tietoa Suomessa olevien kauppojen sähkölukutuksesta, se oli osalla jopa suoraan netissä.

Osansa kemikaaleista saavat kuitenkin myös suomalaiset. Kuljetusten ajaksi vaatekontit myrkytetään tuholaisia vastaan ja konttien avaaminen ilman suojautumista on vaarallista. Monet vaatemyyjät ovat sairastuneet käsitellessään vaatteita. Kuluttajat saavat oireita ja uudet vaatteet pitäisikin aina pestä ennen käyttöä. Ruotsin ja Suomen vesistöistä on löydetty nonyylifenoli-kemikaaleja, joiden käyttö on kielletty EU:ssa. Asiantuntijat arvelevat sitä joutuneen luontoon pyykinpesusta. Samaa ainetta löytyy esimerkiksi lastenhaalareista. Farkuista löytyy puolestaan kuluttajille myrkyllistä homeenestoinetta dimetyylifumaraattia, jota ei saa olla tuontituotteissa.

Greenpeace kampanjoi sen puolesta, että vaateyritykset luopuisivat vaarallisten kemikaalien käytöstä. Aktivistit liimasivat julisteita kauppojen lasiseiniin ja se toimi vähitellen. Moni suuri brändiyritys on sitoutunut lopettamaan myrkyllisten kemikaalien käytön valmistuksessa. Kevääseen 2013 mennessä siihen

olivat sitoutuneet Adidas, Benetton, C&A, Esprit, H&M, Levi Strauss, Li-Ning, Mango, Marks & Spencer, Nike, Puma, Uniqlo ja Zara.¹³⁰

Vaatteissa olevat kemikaalit voidaan testata Suomessa, mutta kaikkia valmistuksessa käytettyjä kemikaaleja on hankala tutkia, jos niistä ei ole jäänyt jäämiä.

MARIMEKON ASIAKKAAT VAATIVAT VASTUUTA

Marimekon asiakkaat ovat keskimääräistä valveutuneempia, ja olen kuullut, että yritys on selvittänyt tätä itsekin ja on siitä hyvin perillä. Siitä huolimatta yritys ei ole aktivoitunut tehtaiden ulkopuolisessa valvonnassa sen enempää kuin moni muukaan, myös Marimekko on valinnut BSCI-järjestelmän kehitysmaiden tehtaiden tarkastuksissa.

Marimekolla on kolme tehdasta Suomessa: kangaspaino, laukkutehdas sekä kukkaroita ja trikoovaatteita ompeleva tehdas. Keväällä 2013 yritys päätti sulkea näistä kaksi, Sulkavan laukku-tehtaan ja Kiteen kukkaro- ja trikoo-ompelemon. Yritys ilmoitti, että tuotanto ei välttämättä siirry ulkomaille, vaan se voi siirtyä myös kotimaisille tavarantoimittajille.¹³¹

Yrityksen viestintäpäällikkö Merja Paulamäki sanoi maaliskuussa 2013, että kolmannes tuotteista on valmistettu kotimaassa. Oman kotimaan tuotannon osuus on vähentynyt, koska kaikkea tarvittavaa erikoisosaamista ei talossa ole omasta takaa, yritys kertoo verkkosivuillaan. Yhtiö myy tavallaan kuvioita ja värejä, sen painokuvioita on esimerkiksi älypuhelinien kuorissa ja sateen-varjoissa, joten tuotteiden kirjo on melko laaja.¹³²

Marimekko kertoi verkkosivuillaan myös, että noin 80 prosenttia sen tuotteista valmistetaan EU:n alueella. Alihankinta kehittyviltä alueilta on sen mukaan kasvanut hiljalleen. Yritys kertoi Finnwatchille vuonna 2009, että alihankituista tuotteista 70

prosenttia tuli 20 suurimmalta tavarantoimittajalta. Yhtiö käytti silloin Kaukoidässä agentteja ja turvautui ilmoituksensa mukaan Kiinaan ja Hong Kongiin silloin, kun tuotteita ei saanut muualta ja kyseessä olivat yleensä silloin neuleet.¹³³

Marimekko liittyi BSCI-järjestelmään kansainvälisesti katsoen melko myöhään, vasta vuonna 2011. Yritys kertoi vuonna 2006 Finnwatchin ensimmäisessä selvityksessä, että se harkitsi johonkin tehtaiden valvontajärjestelmään liittymistä. Vuoden 2009 päivityskyselyssä selvisi, ettei se ollut vielä kukaan liittynyt mihinkään, vaikka myönsi, että sen isot asiakasyritykset ovat vaatineet sitä.¹³⁴

Pitkään odottaminen ja BSCI-järjestelmän valinta oli kansalaisjärjestöjen ja ammattiliittojen väelle pettymys. Mahdollisuuksia korkeampaan profiliin ja Clean Clothes -kampanjan suosittelemien järjestöjohtojen (*multistakeholder*) vastuujärjestelmien käyttöön olisi Marimekolla ollut. Marimekko ilmoitti nimittäin Finnwatchille vuonna 2009, että se valitsee tavarantoimittajansa tarkkaan ja pitää yllä pitkiä liikesuhteita.¹³⁵

Löysimmässä tapauksessa BSCI-järjestelmän jäsenbrändi-yritys jättää vastuun tekemisen BSCI:n tehdastarkastusten varaan. Tällöin brändiyrityksen ei tarvitse muuttaa omia toimintatapojaan esimerkiksi suosimalla pitkiä tavarantoimittajasuhteita, jotka ovat vastuullisuuden rakentamisen edellytys. Pitkät tavarantoimittajasuhteet ovat Clean Clothes -kampanjan pääviesti yrityksille ja yritysjohtoisuus sen pääkritiikki BSCI-järjestelmää kohtaan.

Jos Marimekon verkkosivuillaan ja Finnwatchin selvityksissä antama kuva tavarantoimittajien tarkasta valinnasta on totta, se täyttäisi valmiiksi jo monia järjestöjohtojen valvontamekanismien, esimerkiksi myöhemmin esiteltävän Fair Wear Foundationin, kriteerejä. Sellaiseen kuulumisen avulla Marimekko voisi erottua edukseen.

Kilpajuoksu pohjalle

Kehitys ei ole suinkaan aina parantanut palkkoja ja työoloja, vaan se on joissakin maissa mennyt jopa väärään suuntaan.

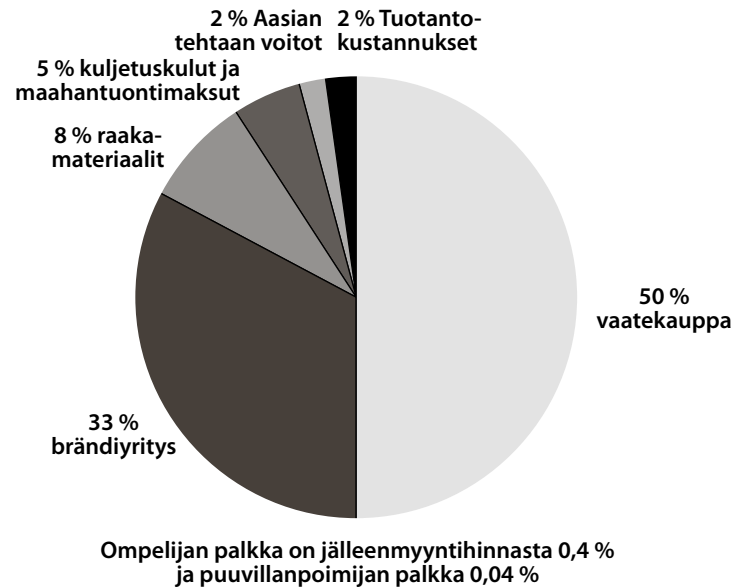
ALLE PROSENTTI OMPELIJALLE

”Työn saa maailmalta aina vaan halvemmalla. Tuotantokustannusten osuus vaatteiden kuluttajahinnasta pienenee jatkuvasti”, toimittaja ja Tampereen yliopiston vieraileva professori Elina Grundström kirjoitti vuonna 2004 kirjassa *Globalisaation portinvartijat*. Ulkomailla valmistetun vaatteiden hinnasta jää lähes 80 prosenttia Suomeen, Grundström kirjoitti Luhdan toimitusjohtajan Vesa Luhtasen sanoneen vuonna 2004.¹³⁶ Myös Tekstiili- ja muotialat -etujärjestön toimitusjohtajan Veli Matti Kankaanpään mukaan tuo luku oli samoihin aikoihin 75 prosenttia.¹³⁷

Kyse on siis varsin kannattavan kuuloisesta toiminnasta. Siitä huolimatta yritykset eivät välttämättä ainakaan heti tee suuria voittoja. Kilpailu on kovaa.

Entä miten vaatteiden hinta jakautuu eri portaille ja työntekijöille? Clean Clothes -kampanjan aktiivit pitävät nyrkkisääntönä, että halvan työvoiman maiden ompelijoille on mennyt noin puolesta prosentista prosenttiin vaatteiden jälleenmyyntihinnasta. Tämä vaihtelee kuitenkin suuresti, kun vaatteiden hinnatkin vaihtelevat.

T-paidan hinnan jakautuminen¹³⁸

Oheisessa Clean Clothes -kampanjan kokemukseen perustuvassa laskelmassa ompelija saa t-paidan arvonlisäverottomasta jälleenmyyntihinnasta vähän alle puoli prosenttia. Mitä pidemmälle ketjun alkupäähän mennään, sitä pienempi työntekijöiden osuus loppuhinnasta on, ja esimerkiksi puuvillanpoimija saa vain 0,04 prosenttia.

VALTA ON TILAAJALLA

Vaatealan yhteydessä on hyvä tietää jonkin verran yritysten välisistä valtasuhteista. Globaalien kauppatavaraketjujen tutkimussuuntauksen (*Global Commodity Chain Analysis*, GCC) tutkijat ovat esittäneet, että vaateala on tyyppiesimerkki ostajajohtoisesta alasta, jossa ostajalla on enemmän valtaa kuin tuottajalla.

Korkeaa teknologiaa vaativat alat, kuten lentokoneiden valmistus, ovat päinvastaisia: niissä tuottajalla on enemmän valtaa kuin ostajalla.¹³⁹

Ostajajohtoisten tuotteiden valmistus on sijoittunut halvan työvoiman maihin, kun taas tuottajajohtoisten tuotteiden valmistus on sijoittunut usein kalliin työvoiman maihin tässä professori Gary Gereffin esittämässä GCC-tutkimussuuntauksen klassikkoväitteessä.¹⁴⁰ Lentokoneet valmistetaan tai ainakin valmistettiin ennen rikkaissa maissa ja lentokoneiden ostajat tulevat ympäri maailmaa, myös köyhistä maista. Vaatteet taas valmistetaan köyhissä maissa ja vaatteita ostavat asiakkaat ovat pääasiassa rikkaissa maissa.

Ostajan ja myyjän valta kumpuaa siitä, kuinka monta vaihtoehtoa on olemassa, kuinka monen myyjän välillä ostaja voi valita ja kuinka monen ostajan välillä myyjä voi valita. Myyjän valta liittyy lisäksi erään näkemyksen mukaan aina ostajan lojaliteettiin. Kun ostajakunta on uskollista, myyjä voi myydä heille hiukan huonommilla ehdoilla kuin kilpailijat ilman, että se menettää asiakkaansa. Mitä yksilöllisempiä kaupan ehdot ovat esimerkiksi liittyen hintaan tai uniikkeihin tuotteisiin, joille on vaikea löytää vastineita, sitä suurempi on riski siitä, että myyjä käyttää ostajan uskollisuutta hyväkseen.¹⁴¹

Etukäteen voisi luulla, että tuotteen valmistus on niin olennainen osa arvoketjua, että valmistajalla olisi aina suhteellisen paljon valtaa. Ilman valmistustahan koko tuotetta ei ole. Asia ei ole kuitenkaan niin yksinkertainen. Vaatteiden valmistuksessa eniten voittoa tuottavat vaiheet eli design, brändäys, markkinointi ja jälleenmyynti ovat juuri ne toiminnot, jotka tehdään rikkaissa maissa. Nämä työvaiheet vaativat tietoa loppumarkkinoista eli kuluttajien mausta, mitoituksista, trendeistä ja niin edelleen ja brändiyritykset varjelevat juuri loppumarkkinoita koskevaa tietoa kilpailijoilta ja kehitysmaiden tuottajilta. Varsinaiset valmistajat vaatebrändiyritys kilpailuttaa yleensä kehitysmaiden tavarantoimittajista.

Ostajien valta ilmenee siinä, että ne vaikuttavat toimitusaika-
tauluun, hintaan, materiaaleihin ja muihin yksityiskohtiin. Vaat-
teiden toimitusajat ovat lyhentyneet ja hinnat ovat laskeneet sekä
varastointikulut ja riskit ovat siirtyneet yhä enemmän tuottajan
kontolle.

Vaateala opettaa, että alihankintaan perustuva tuotanto on
koko lailla eri asia kuin ylikansalliset niin sanotut vertikaalisesti
integroituneet yhtiöt, jotka valmistavat tuotteensa itse. Harmit-
tavan monesti keskustelu yritysvastuusta käydään monikansalli-
sista tai ylikansallisista yrityksistä ja alihankinta jää vähemmälle
huomiolle. Toki myös vaatealalla on ylikansallisia yrityksiä, mutta
pääosin vaatteet kulkevat yrityksestä toiseen, valmistajalta brän-
diyritykselle. Globalisaation ja ulkoistamisen myötä yhä useampi
tavara on tuotettu ostajajohtoisesti ja itsenäisistä tuottajista muo-
dostuneissa verkostoissa.¹⁴²

Gereffi ja kumppanit ovat havainneet myös, että ostajien lisäksi
jälleenmyyjien ja kuluttajien valta kasvaa.¹⁴³ Kun vaatteiden vähit-
täismyyntihinnat laskevat, rikkaiden länsimaiden päät saavat
ketjuissa yhä enemmän painoarvoa. Esimerkiksi Suomessa vaat-
teiden vähittäismyyntihinnat ovat laskeneet arviolta 40 prosenttia
kymmenessä vuodessa.¹⁴⁴ Tavaraketjuissa vallan kasvu rikkaiden
maiden päässä tarkoittaa sitä, että kehitysmaat eivät kehity niin
nopeasti kuin ne kehittyisivät ilman vinoa ja koko ajan enemmän
vinoutuvaa valta-asetelmaa.

Brändiyritykset hallitsevat yhä enenevässä määrin vaate-
tusala. Ja brändiä hallitsee yleensä se yritys, joka vastaa myös
suunnittelusta ja valmistuttamisesta. Siksi GCC-tutkimus-
suuntauksen piirissä puhutaan usein brändiyrityksistä. Brän-
diyritys tarkoittaa samaa kuin tilaaja ja ostaja. Yleensä tilaajat
ja ostajat ovat samalla maahantuojia ja joskus ne ovat myös
jälleenmyyjiä, jos niillä on omia myymälöitä. Sen sijaan val-
mistajalla tarkoitetaan brändiyrityksen tavarantoimittajaa tai
vaatteet valmistavaa tehdasta. Jotkut nimittävät vaikkapa Haltia

valmistajaksi, vaikkei se itse valmista mitään, vaan suunnittelee,
maahantuo ja markkinoi vaatteita.

Joskus on esitetty arvailuja, voisivatko vaikkapa kiinalaiset luoda
Euroopassa menestyviä brändejä. Joillakin aasialaisilla valmistajilla
on omia brändejä, mutta yleensä ne ovat tuntemattomia eurooppa-
laisille kuluttajille. Joitakin japanilaisia brändejä kuitenkin on. Tois-
taiseksi kontrolli on pysynyt rikkaiden länsimaiden päässä.

ISOSTA KOOSTA NEUVOTTELUVOIMAA

Yrityksen koolla on merkitystä vaatealalla. Edes suurimmat suo-
malaiset vaatteita myyvät yritykset eivät ole yksin kyllin suuria
kilpaillakseen Suomen markkinoilla isojen kansainvälisten suuria
tilauksia tekevien yritysten kanssa. Isot suomalaiset tavarataloketjut
– Kesko, SOK ja Stockmann – ovat yksin liian pieniä tilaajia hyö-
tyäkseen esimerkiksi määrä-alennuksista, joita isot tilaukset tuovat.
Siksi ne tekevät hankintaansa yhdessä eurooppalaisten yritysten
kanssa.¹⁴⁵

Suuruus ei kuitenkaan aina ratkaise suoraviivaisesti. Pieniä
tilauksia saa halvemmalla suurten tilausten joukkoon, jos tehtaassa
jää pieni osa kapasiteetista muuten käyttämättä.¹⁴⁶

Myös tavarantoimittajat ovat ryhtyneet hakemaan kilpailuetua
suuruudesta. Aiemmin vaatetusteollisuudessa oli pääasiassa pai-
kallisia, keskisuuria 300–1 200 ompelukoneen yrityksiä. Ompe-
lijat tekivät kukin yhtä vaihetta pitkällä kokoonpanolinjoilla.¹⁴⁷
Keskisuuria yrityksiä on edelleen, mutta nykyisin alaa hallitsevat
suuret ylikansalliset agentit ja tehdasryhmittymät, joissa on vaate-
alan tuntija David Birnbaumin mukaan kymmenestä tuhannesta
yli viiteenkymmeneen tuhanteen ompelukonetta. Ompelijat työ-
kentelevät pienissä soluissa, jotka tuottavat pieniä määriä kuta-
kin mallia. Mallien vaihtuessa entistä nopeammin ompelijoiden
tarvitseman koulutuksen määrä on lisääntynyt jopa vuoteen, kun
ennen pari kuukautta riitti.¹⁴⁸

Monet näistä suurista tavarantoimittajista ovat taiwanilaisessa, korealaisessa tai hongkongilaisessa omistuksessa. Niillä on useita tehtaita eri puolilla Aasiaa ja myös muualla maailmassa ja ne siirtävät tuotantoa uusiin halvempiin paikkoihin. Esimerkiksi taiwanilainen Nien Hsing on valtava vaatteiden, erityisesti farkkujen, tavarantoimittaja, jolla on tuhansia henkilöitä työllistäviä tehtaita joka mantereella. Hongkongilainen Li & Fung on puolestaan iso ostoagentti.¹⁴⁹

Clean Clothes -kampanjan aktiivit ovat kuvanneet vaatealan rakennetta tiimalasiksi: iso joukko länsimaisia brändejä tilaa isoilta aasialaisilta tavarantoimittajilta, jotka teettävät valmistuksen omilla tehtaillaan ja suuremmalla kehitysmaiden alihankkijajoukolla.¹⁵⁰

HÄMÄRÄHOMMIA TURKISSA

Vuonna 2012 Turkissa, Istanbulissa, Hey Tekstil -niminen valmistaja ei maksanut työntekijöilleen kolmen kuukauden palkkoja. Tämän jälkeen yritys erotti työntekijät ilman ennakkoarvoitusta eikä maksanut lakisääteistä erorahaa.¹⁵¹ 420 työntekijää osoitti mieltään kolme kuukautta ostoagentti Li & Fungin toimiston edessä, koska Li & Fung oli työntekijät erottaneen valmistajan pääliikekumppani. Esprit ja Disney ostivat tuotteita Li & Fungin kautta. Hey Tekstilin muilta tehtailta hankkivat myös H&M, Adidas, Mango, Tesco ja Calvin Klein.¹⁵²

Erotettujen palkat jäivät Clean Clothes -kampanjan mukaan Turkin köyhyysrajan alapuolelle, vaikka he olivat työskennelleet 13–15 tunnin päiviä kuusi päivää viikossa. Juttua selvittäneet lakimiehet raportoivat, että Hey Tekstil ei maksanut ylitöistä niin kuin Turkin lakien mukaan olisi pitänyt.¹⁵³

Ongelmat laajenivat. Taloudellisissa ja oikeudellisissa vaikeuksissa pyöriskelevä Hey Tekstil sulki myös muut turkkilaiset tehtaansa eikä maksanut niidenkään 1600 työntekijälle lakisääteisiä erorahoja. Viranomaiset vangitsivat yhden Hey Tekstilin

perustajista sekä yrityksen johtajia, koska heidän epäiltiin esittäneen tietoja tuontikaupoista, joita ei oikeasti ollut.¹⁵⁴

Hey Tekstilin tehtaot tuottivat 80–90 prosenttia tuotteistaan Li & Fungille. Clean Clothes -kampanja otti tapauksen vetoomustensa joukkoon ja pyysi aktiiveja vaatimaan Li & Fungin puheenjohtajalta neuvottelujen aloittamista työntekijöiden kanssa heidän palkkojensa ja korvaustensa maksamiseksi.¹⁵⁵

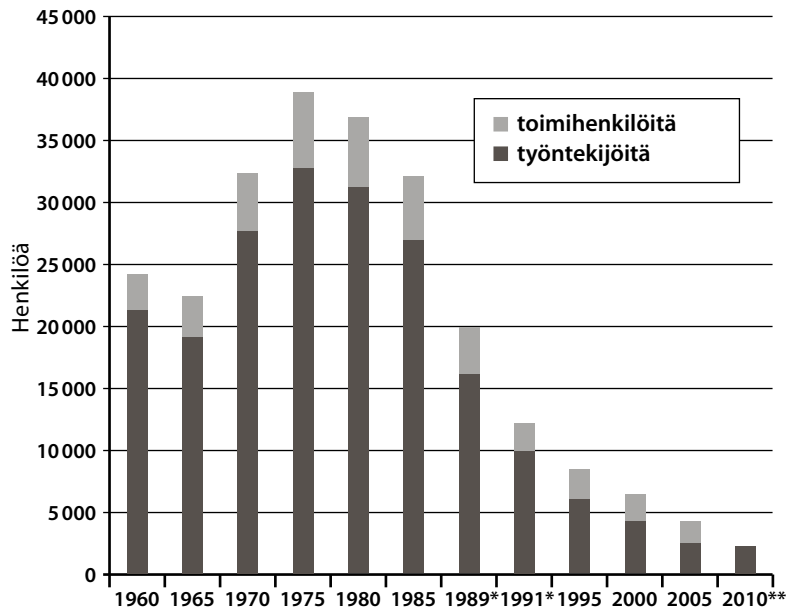
Li & Fungin Turkin tytäryhtiö oli juuri sopinut ostavansa yhden Hey Tekstilin agenteista. Yritykset olivat solmineet monivuotisen ostosopimuksen miljoonien eurojen edestä. Hey Tekstilin edustajat olivat ehdottaneet, että Li & Fung maksaisi sopimukseen liittyvien maksuja etukäteen. Nämä rahat olisi voitu maksaa erotetuille työntekijöille, mutta Li & Fung kieltäytyi.¹⁵⁶ Clean Clothes -kampanjan mukaan Li & Fung rikkoi tapauksessa omaa vastuuhjeistoaan ja sitä paitsi sen olisi pitänyt taloudellisissakin tarkastuksissaan huomata Hey Tekstilin talousvaikeudet. Lisäksi tehdas kuului Clean Clothes -kampanjan hyväksymän Fair Labor Associationin valvonnan piiriin. Sen olisi pitänyt myös huomata työntekijöihin kohdistuvat laittomuudet.¹⁵⁷

Työntekijät vetosivat kaikkiin mahdollisiin osapuoliin, Fair Labor Associationiin, H&M:ään, Adidakseen ja muihin brändi-yrityksiin, Turkin parlamenttiin ja muihin poliittisiin päättäjiin, ilman tulosta. Kevääseen 2013 mennessä ratkaisua ei ollut vielä saatu. Clean Clothes on aloittanut ison kampanjan tapauksen puolesta ja aktiivit eri puolilta maailmaa ovat osoittaneet mieltään Espritille ja Li & Fungille tukeakseen Hey Tekstilin työntekijöitä vaatimuksessaan palkkojen ja korvausten maksamisesta.¹⁵⁸

H&M TOI KOVAN KILPAILUN

Lähes kaikki 70-luvun alussa ja sitä ennen Suomessa myydyt vaatteet olivat kotimaista tuotantoa.¹⁵⁹ Vaatetusteollisuus oli maassamme suuri teollisuuden ala ja se työllisti lähes 40 000 ihmistä

Suomen vaateteollisuuden työntekijöiden määrä

Mukana nahkatuotteiden, mutta ei kenkien valmistus.
Toimihenkilöissä ovat mukana toimipaikassa työskentelevät omistajat.

* Vuoden 1990 tietoa ei ole saatavissa.

** Uusimmissa tilastoissa toimihenkilöitä ei ole eritelty.

Lähde: Tilastokeskus (1962–1993) & Tilastokeskus: Teollisuuden alue- ja toimialatilasto.

70-luvulla. Oheisesta kuvasta näkyy kuinka suuri työllistäjä vaatetusteollisuus Suomessa oli ja kuinka teollisuuden työpaikat romahtivat kerralla 80- ja 90-lukujen taitteessa. Työpaikkojen määrä on sen jälkeen vain jatkanut laskuaan.¹⁶⁰

Suomen vaateala on aina ollut kansainvälinen. Vaatetusteollisuuden kukoistuksen aikaan Neuvostoliitto oli tärkeä asiakas. Sarjat olivat suuria, tilaajat jättivät tilaukset paljon etukäteen, eivätkä tyyliä juuri muuttuneet.¹⁶¹ Kotimaisen teollisuuden vahvan kauden

aikaan valmistajat myivät tukuille, jotka taas myivät jälleenmyyjille, mutta siihen tuli muutos 70-luvulla. Tukut alkoivat hankkia vaatteita ulkomailta entistä enemmän. Kotimainen teollisuus taas jätti tukut väliportaana pois ja alkoi myydä suoraan jälleenmyyjille.¹⁶²

Vuosi 1987 oli vedenjakaja. Silloin vaatteiden vienti oli suurempaa kuin tuonti, mutta vuotta myöhemmin luvut olivat kääntyneet toisin päin. Teollisuudelta katosivat asiakkaat, kun ulkomaantuonnin kasvun lisäksi Neuvostoliitto romahti ja Suomi syöksyi kohti lamaa. Monet vaatetusteollisuuden yritykset menivät konkurssiin ja kotimaisen vaatetusteollisuuden työpaikat katosivat ilman sen suurempaa metakkaa.¹⁶³

Suomen vaatetusala alkoi muuttua ostajajohtoiseksi 90-luvulla, kaksi vuosikymmentä myöhemmin kuin Yhdysvalloissa. Kauppa pystyi sanelemaan ehtoja: mallistot vaihtuivat nopeammin, sesongit lisääntyivät, tilausmäärät pienentyivät ja ennakkotilaukset vähenivät huomattavasti. Ennen sisäänostajat laittoivat tilauksensa tavarantoimittajille mahdollisimman aikaisin kapasiteetin varaimiseksi, nykyisin he laittavat tilaukset mahdollisimman myöhään.

Teollisuusyritykset joutuvat ottamaan suuren riskin tilatessaan kankaat ja tarvikkeet hyvissä ajoin tietämättä, kuinka paljon lopputuotetta ostaja lopulta haluaa. Lisäksi varastointi on siirtynyt teollisuusyrityksen tiloihin ja vastuulle.¹⁶⁴

Kotimainen vaatetusteollisuus joutui sopeutumaan pieniin sarjoihin, nopeisiin toimitusaikoihin ja pääomaa sitovaan varastointiin sikäli kun teollisuusyrityksiä jäi henkiin.¹⁶⁵ Nykyisin Suomessa ei ole olemassa varsinaisia tukkuja tai maahantuojia, vaan niistä on tullut ”valmistajia ilman tehtaita” eli niillä on omat brändit ja tuotesuunnittelu. Valmistuksen lopetettuaan myös henkiin jääneet entiset vaatetusteollisuuden yritykset joko ostivat brändit tai perustivat uusia. Nykyisin nekin vain tilaavat, markkinoivat ja suunnittelevat.¹⁶⁶

Seuraavaksi kilpailu kiristyi vaatteiden jälleenmyynnissä, kun ulkomaiset ketjut rantautuivat Suomeen. 90-luvun alun

ensimmäisessä aallossa meille rantautuivat naistenvaateliikkeet Lindex, KappAhl ja Vero Moda. Suomalaiset ketjut olivat näihin pohjoismaalaisiin verrattuna pieniä, eivätkä suomalaiset olleet keskittyneet mihinkään tiettyyn kuluttajasegmenttiin, vaan myivät kaikkea kaiken ikäisille.¹⁶⁷

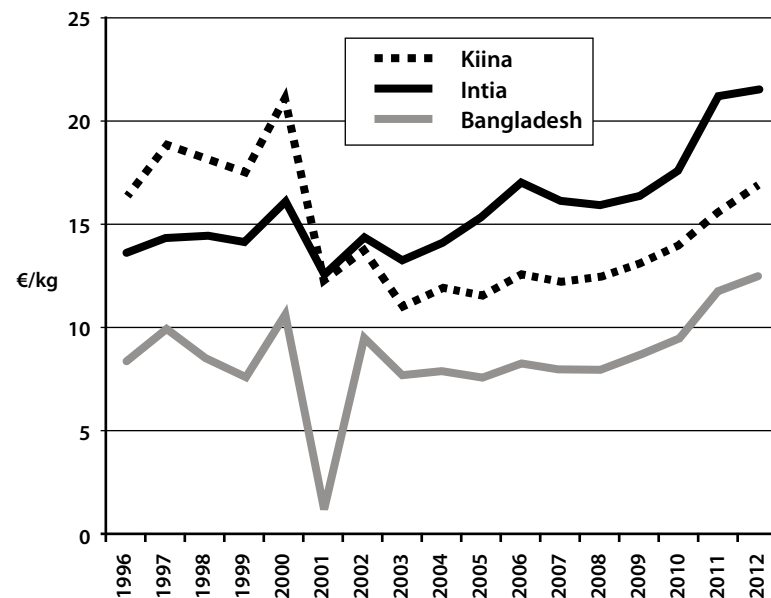
Ennen ulkomaisten ketjujen tuloa suomalaiset ostivat kansainvälisesti verrattuna poikkeuksellisen paljon vaatteita tavarataloista ja hypermarketeista, ja nämä kanavat ovat edelleen suomalaisten suosiossa enemmän kuin ulkomailla yleensä. Muotikaupan myynnistä noin 50 prosenttia tulee erikoisliikkeistä, ketjuista ja monimyymlöistä, noin 35 prosenttia tavarataloista ja hypermarketeista ja noin 15 prosenttia urheilukaupoista ja muista myymälöistä.¹⁶⁸

Vuonna 1997 Suomessa ensimmäisen liikkensä avannut H&M toi mukanaan kovan hintakilpailun, joka muutti Suomen markkinat. Se pakotti muut laskemaan hintoja. Henkkamaukan on sanottu tuoneen myös trendien myymisen, sillä sitä ennen Suomessa myytiin vain muoteja, jotka muuttuvat hitaammin kuin trendit.

Vuonna 2003, 16 vuotta ensimmäisen Lindexin avaamisen jälkeen, Suomeen oli tullut 25 ulkomaista ketjua, joista osa tosin myi muutakin kuin pelkkiä vaatteita. Kolme suomalaista ketjua oli puolestaan siirtynyt ulkomaiseen omistukseen. Tulijat olivat pystyttäneet Suomeen huiman määrän myymälöitä, kuten Dressmann, joka tuli ja laajensi heti yli viiteenkymmeneen myymälään vuosina 2000–2003. Sitten ulkomaisten ketjujen valloitus hidastui.¹⁶⁹

Ulkomainen kilpailu pakotti lopulta myös vähittäiskaupan muuttumaan. Entisten tukkujen, maahantuojien ja teollisuuden lisäksi myös vähittäiskaupalla on nykyisin usein omia merkkejä eli niin sanottuja *house-brändejä* ja suunnittelua. Toisin sanoen suunnilleen kaikki suurimmat Suomen vaatealan yritykset muistuttavat toiminnoltaan toisiaan eikä vanhaa teollisuuden ja kaupan eroa enää ole. Lähes kaikki ovat omaksuneet juuri ne toiminnot, jotka tuottavat vaatealalla eniten.¹⁷⁰

Vaatteiden maahantuontihinnat EU:n alueelle

Lähde: Eurostat: Statistics database (kirjoittajan laskelma).

MAAHANTUONTIHINTOJEN KEHITYS JA TYÖOLOJEN HUONOITUMINEN

Vaatetuslalla kilpailu on kovaa, myös kehitysmaiden tuottajien välillä. Kilpailu on kiristynyt viime vuosikymmeninä paljon ja kiristyy entisestään. Mutta mitä tapahtuu vaatealallisuuden palloille ja työoloille kilpailun kiristessä?

Oheisesta kuviosta näkyy tärkeimpien tuontimaiden eli Kiinan, Intian ja Bangladeshin, hintojen kehitys käypään arvoon eli inflaatiota huomioimatta. Kaikkein halvin vaatteiden suurista tuontimaista on ollut Bangladesh. Yritykset maahantoivat bangladeshilaiset vaatteet EU-maihin viime vuosina vähän alle kymmenellä eurolla kilo. Kiinasta ja Intiasta tulleet vaatteet maksoivat 15 euron molemmin puolin.¹⁷¹

Kuviossa näkyvä vuoden 2001 kohdalla tapahtunut notkahdus johtuu pääasiassa Yhdysvaltojen dollarin arvon muutoksista suhteessa euroon. Kuvion summat ovat euroja, mutta vaatteet on yleensä tuotu EU-alueelle dollareissa, joten valuuttakurssit vaikuttavat kuvaan.¹⁷²

Useat tutkijat ovat kirjoittaneet vaatteiden hintojen laskusta. Vaatekauppaa rajoittaneen monikuitusopimuksen päättymistä vuoden 2005 alussa pidetään laajalti hintojen pitkäaikaisen laskun syynä. Suurin osa näistä tutkimuksista on kuitenkin tehty muutama vuosi sitten, joten hintojen viimeaikainen nousu ei ole löytänyt niihin teksteihin.¹⁷³ Hintakäyristä saa halutessaan laskevat tai nousevat riippuen siitä, miten inflaatiota mittaa ja mitkä vuodet ottaa tarkasteluun. Vuodesta 2000 vuoden 2008 tienoille Kiinasta ja Bangladeshista tulneiden vaatteiden hinnat ovat laskeneet paljon, mutta sen jälkeen ne ovat lähteneet taas nousuun.

Parin viime vuoden aikana tapahtunut maahantuontihintojen nousu saattaa johtua monesta syystä. Syinä saattavat olla yksinkertaisesti valuuttakurssien vaihtelut ja valmistuskustannusten, kuten palkkojen, energian ja raakamateriaalien hinnan nousu. Puuvillan hinta onkin noussut New Yorkin puuvillapörssissä roimasti satovuonna 2010–2011 ja puuvillan hinnan kasvu alkoi jo edellisellä vuonna.¹⁷⁴ Myös energian hinnan nousun tärkeydestä vaatetehtaiden kuluissa on raportoitu.¹⁷⁵ Lisäksi taloustaantumalla on omat vaikutuksensa: se on heikentänyt kuluttajamaissa vaatteiden kysyntää ja kiristänyt myös tuottajien asemaa.

Hinnan muutokset liittyvät myös palkkojen kehitykseen tuotantomaissa. ”Vaateusteollisuuden työolot ovat maailmalla huonontuneet”, kirjoitti kansainvälisen vaatetus- ja tekstiilialan liiton ITGLWF:n johtaja Neil Kearney vuonna 2009. ”Muotiteollisuuden reaali-palkat ovat laskeneet kymmenessä vuodessa neljänneksen, kun työtunnit ovat lisääntyneet saman määrän. Miljoonista työntekijöistä on tullut vain vähän enemmän kuin orjia”, Kearney tiivisti.¹⁷⁶

Kearney ei maininnut, onko työolojen huonontumisessa otettu huomioon, että vaateteusteollisuus liikkuu koko ajan halvempiin maihin vai ovatko samojen työntekijöiden olot huonontuneet.

SASKin Seppo Karppinen innostuu Kearneyn madonluvuista. ”Tuohan on juuri niitä globalisaation huonoja puolia, joita varten kansainvälinen ammattiyhdistysliike on olemassa!” hän huudahdtaa. ”Se on se kilpajuoksu pohjalle, *race to the bottom*. Tuotanto menee takuuvarmasti sinne, missä on heikoin ammattiyhdistysliike, kouluttamatonta työvoimaa, korruptio jyllää ja lait ovat heikot, samoin kuin niiden valvonta. Tekstiiliala on halpatyövoiman selkein indikaattori”, hän jatkaa.¹⁷⁷ Kilpajuoksu pohjalle viittaa siihen, että palkat pysyvät matalina ja työolot huonoina, kun valtiot kilpailevat keskenään tarjoamalla yrityksille helpotuksia.

Karppinen summaa, että 10–15 vuotta sitten vaatteiden tuotanto oli halpaa Thaimaassa ja se siirtyi sinne. Nykyisin Thaimaa on liian kallis. Kolme vuotta sitten tilaukset menivät Bangladeshiin. Nyt myös Kambodža on suosittu. Vietnaminna taas palkat ovat kasvaneet voimakkaasti.¹⁷⁸

Tuotanto pysyy Kiinassa ja Intiassa niiden kotimarkkinoiden vuoksi, Karppinen jatkaa. ”Intiassa tosin tuotanto taitaa olla kannattavaa vain erikoistalousalueilla”, hän arvioi.¹⁷⁹

Maailmanpankin tutkimus vuodelta 2012 osoittaa hyvin, miten eri maiden vaateteusteollisuus on kehittynyt ennen ja jälkeen vuoden 2005 alussa päättynyttä vaatteiden maailmankaupan vapauttamista.¹⁸⁰ Kehitys ei ole suinkaan aina parantanut palkkoja ja työoloja, vaan se on joissakin maissa mennyt jopa väärään suuntaan.

Maailmanpankin taulukossa työolojen parantumista tai huonontumista on arvioitu suhteessa muihin teollisuudenaloihin samassa maassa. Tarkastelluissa Latinalaisen Amerikan maissa vaateteusteollisuuden työolot ja palkat ovat huonontuneet. Aasiassa palkat ovat joissakin maissa parantuneet, mutta työolot eivät.¹⁸¹

Maailmanpankin tutkijat kirjoittivat, että vaatteiden maailmankaupan vapauttaminen on hyödyttänyt eniten Kiinan lisäksi

Vaatetusteollisuuden kehitys vaatteiden maailmankaupan vapauttamisen jälkeen

Maa	Työllisyys	Palkat	Työolot
Bangladesh	Parantunut	Parantuneet	Parantuneet miehillä, huonontuneet naisilla
Intia	Parantunut	Parantuneet	Huonontuneet
Pakistan	Parantunut	Parantuneet	Huonontuneet naisilla
Vietnam	Parantunut	Parantuneet	Ei muutosta
Kambodža	Parantunut	Huonontuneet	Huonontuneet
Sri Lanka	Huonontunut	Huonontuneet	Vaihtelevat
Honduras	Huonontunut	Huonontuneet	Huonontuneet
Meksiko	Huonontunut	Huonontuneet	Huonontuneet
Marokko	Huonontunut	Ei tietoja	Ei tietoja

Lähde: The World Bank 2012, 200.

Bangladeshia, Intiaa, Pakistania ja Vietnamia. Nämä maat ovat tehneet varta vasten vaateteollisuutta koskevia poliittisia päätöksiä. Kuten taulukosta näkyy, tämä hyöty ei ole aina tullut vaateteollisuuden työntekijöille.¹⁸²

Maailmanpankin tutkijat ovat mitanneet työoloja lapsityövoimalla, työtapaturmilla, säännöllisellä palkalla ja ylitöiden tekemisellä. He ovat laskeneet ylityöksi yli 40 työtunnin viikot. Tilastotietojen puuttuessa he eivät ole kuitenkaan voineet käyttää näitä tietoja muuttujia jokaisen taulukossa olevan maan tutkimiseen.¹⁸³

Ylitöiden määrä riippuu olennaisesti palkoista, joten niitä ei saisi oikeastaan erottaa. Lapset taas ovat työvoimasta kaikkein haavoittuvimpia ja niitä, jotka todennäköisimmin eivät lähde

vaatimaan oikeuksiaan. Palkkojen kehitys on monimutkainen asia. Olennaisinta on, mitä palkalla saa. Seppo Karppinen nostaa esille, että monissa kehitysmaissa inflaatio on kaksinumeroinen luku, joten se syö palkankorotukset parissa vuodessa. Bangladeshin vähimmäispalkkojen nostamisen vaikutus on pian haihtunut. Lisäksi vuonna 2008 alkanut talouskriisi huonontaa oloja ja ruuan hinta on kasvussa globaalisti.

18-tuntiset työpäivät eivät ole vaatetustehtailla kovinkaan harvinaisia ja 12-tuntiset päivät ovat normaaleja monissa maissa. Neil Kearneyn mukaan työpäivät ovat Keski-Amerikan maissa normaalisti 16-tuntisia ja ompelijat työskentelevät kuutena tai seitsemänä päivänä viikossa.¹⁸⁴ Kuten Intiassa, työpäivät ovat pidentyneet myös muualla maailmassa kappalemäärään perustuneiden korvausten tultua tuntipalkkojen tilalle: saman palkan eteen täytyy tehdä enemmän töitä ja palkat vaihtelevat erästä toiseen.

Ei ole harvinaista, että jos ompelijatar on yksihuoltaja, hänen pieni lapsensa on sukulaisilla hoidossa maaseudulla äidin työskennellessä kaupungissa tehtaassa. Lapsi näkee äitiään niin harvoin, ettei tunnista häntä äidikseen. Ja vaikka lapsi asuisi molempien vanhempiensa luona, vanhemmilla saattavat olla niin pitkät työpäivät, että perhe on koossa vain harvoin. Ongelmallista on myös, että tehtaan saadessa vähän tilauksia työntekijät jäävät usein kokonaan ilman tuloja. Sesonkiipukkeina taas työtä on monilla liikaa ja ylitöitä jatketaan myöhään yöhön. Ylitöiden pitäisi olla vapaaehtoisia, mutta monesti ne ovat pakollisia, joskus jopa jatkuvasti.

Kasvanut ongelma ovat myös lyhyet työsopimukset ja vuokratyö. Molemmat heikentävät työntekijän asemaa entisestään. Kaikilla ei ole edes työsopimusta, eivätkä he tiedä, että sellainen kuuluisi olla.

Maailmanpankin tutkimuksessa on esillä hienosti useita, myös pieniä maita, joiden tilanteesta voi päätellä, mihin suuntaan

yleinen kehitys on mennyt. Kiinan ja Intian kaltaisten jättivaltioiden kehityksestä yleiskuvaa on vaikea vetää, koska niissä on niin paljon eri tavoin kehittyviä alueita ja paljon työvoimaa.

Näyttää siis siltä, että Kearney oli oikeassa. Kehitys ei ole yksioikoista, mutta kokonaiskuva on hyvin huolestuttava. Vaatetusteollisuuden kasvu ei läheskään aina paranna työoloja ja inflaatio syö palkkojen korotukset nopeasti.

Yhä vaikuttava talouskriisi on vähentänyt vaatetusteollisuuden työpaikkoja myös kehitysmaissa. Työolojen polkeminen oli vaatealalla jo ennen kriisiä mahdollista ylituotannon vuoksi. Ostajat eli brändiyritykset voivat tinkiä hintoja alas samalla, kun ne kiristävät toimitusehtoja.¹⁸⁵

Kun ottaa huomioon, että yritysvastuu on noussut suureksi bisnekseksi viime vuosina, tästä voi päätellä, että vastuullisuus on ollut enemmän sanoja kuin tekoja.

SUOMESSA EI JUURI EDISTYSTÄ

Vaikka yksittäisten yritysten kohdalla tuotantoa koskevaa tietoa onkin liikesalaisuuksien vuoksi vaikea saada, on hyvin todennäköistä, että suomalaisten yritystenkin tuotannossa rikotaan paikallisia aasialaisia lakeja. Selvitimme vuonna 2006 Finnwatchille suurimpien suomalaisten vaate- ja urheiluyritysten tilannetta niiden omien merkkien osalta. Selvityksen tulokset ovat taulukoituna tarkemmin liitteessä 2.

Kysyimme yrityksiltä, mitkä ovat niiden omien brändien valmistusmaat ja sen, miten yritys varmistaa, että sen tuotteet on tehty kunnollisissa olosuhteissa. Yritykset saivat kommentoida itseään koskevaa tekstiä ennen sen julkaisemista.

Selvityksen vastaukset osoittavat, että kaikki suomalaiset yritykset ostivat muilta. Joillakin oli omaa tuotantoa eli ne omistivat tehtaita itse, mutta myös ne täydensivät tuotteita ostamalla muilta valmistajilta.

Yritykset eivät aina antaneet riskimaissa valmistettujen tuotteiden osuudesta tarkkoja vastauksia. Saaduissa vastauksissa riskimaahankinnan osuus vaihteli suuresti. Riskimaat ovat yleensä kehitysmaita, joissa työoikeuksien loukkaukset ovat yleisiä. Käytimme selvityksessä myöhemmin esiteltävän BSCI-järjestelmän riskimaalista.¹⁸⁶

Selvityksen tulosten myötä karisi kuva suomalaiseksi miellettyjen yritysten valmistuksen kotimaisuudesta. Näin tapahtui esimerkiksi lasten- ja vauvanvaatteita myyvän Reiman kohdalla. Sen tuotteista 80 prosenttia on valmistettu riskimaissa sen oman vastauksen mukaan. Riskimaiden osuus urheiluvaatetusta ja -jalkineita myyvän Haltin tuotteista oli 70 prosenttia. Osuus oli suuri myös jalkine- ja suksiyritys Karhulla.

Marimekko ei antanut tarkkaa valmistusmaiden osuutta, mutta antoi kyllä omien Suomessa olevien tehtaiden työntekijämäärät ja vastasi, että sen alihankitut tuotteet tulevat pääosin EU:sta. Suomessa ja Virossa valmistavan M.A.S.I Companyn alihankinnan osuus oli sen mukaan pieni.

Varsinkin riskimaalukuihin kannattaa suhtautua varauksella, sillä tiedot perustuvat yritysten omiin vastauksiin. Valmistusmaiden sijaan jotkut ovat saattaneet ilmoittaa ne maat, joiden kautta tuotteet ovat vain tulleet Suomeen. Monet vastaukset olivat epäselviä sen suhteen, oliko kysymys valmistusmaasta vai tuontimaasta. Ja vaikka kyseessä olisikin valmistus, valmistusmaan käsite jättää varaa tulkinnalle. Koska alkuperämerkinnät eli *Made in* -merkinnät eivät ole EU:ssa ainakaan vielä pakollisia, niitä ei valvota.

Huolimatta siitä, että tiedot pohjautuivat yritysten omiin vastauksiin, vuoden 2006 kyselystä saatu kuva oli huolestuttava. Monet suomalaiset vaatetusyritykset eivät olleet tehneet mitään vastuullisen tuotannon varmistamiseksi. Moda-ketju (Texmoda), Luhta, (L-Fashion Group), Virke ja Turo Tailor eivät tehneet tai teettäneet käyttämillään tehtailla ollenkaan vastuutarkastuksia.

Halonen, Luhta (L-Fashion Group), Marimekko, Nanso ja Reima sanoivat tarkastavansa tehtaita itse, yleensä laaduntarkastusten yhteydessä. Koska tarkastuksista on vain yritysten oma sana, emme kuitenkaan tiedä, tarkastavatko yritykset todella esimerkiksi palkkoja, työaikoja tai järjestäytymis- ja neuvotteluoikeuksien toteutumista.¹⁸⁷

Selvitys toistettiin vuonna 2009 eikä seurantakyselyssä näkynyt juurikaan edistystä. Urheilutuoteyritysten kohdalla ei ollut tapahtunut mitään muutosta, vaatetusyritysten kohdalla näkyi pieniä muutoksia sekä parempaan että huonompaan suuntaan. Nanso oli liittynyt BSCI-aloitteeseen, Halonen oli tarkastanut vastuuhjeistonsa (*code of conduct*) ja parin yrityksen vastaukset olivat aiempaa tarkemmat.¹⁸⁸

Toisaalta Aasian riskimaista hankkiminen oli monilla lisääntynyt ja esimerkiksi Reima oli ajanut omaa tuotantoaan alas. Suomen Lähikauppa ja sen Euromarket olivat ottaneet uuden omistajan myötä jopa takapakkia vastuussaan. Ne olivat myös lopettaneet vuosittaisten vastuuraporttien julkaisun. Nykyään Euromarket ei enää myy vaatteita tai urheilutuotteita.¹⁸⁹

Kesko, S-ryhmä ja Stockmann kuuluvat yritysten omaan tehtaita valvovaan BSCI-aloitteeseen. Lisäksi Kesko suosittelee tavarantoimittajilleen Clean Clothes -kampanjan suosittelimia SA8000-standardin mukaisia vastuutarkastuksia. Muut suomalaiset yritykset eivät käytä tai kuulu Clean Clothes -kampanjan suositteluihin järjestöjohtoisin vastuualoitteisiin (*multistakeholder initiatives*).

Stockmannin kautta sen omistamat ketjut Seppälä ja Lindex kuuluvat myös BSCI-tarkastusten piiriin. Myös Nanso kuuluu nykyisin BSCI-järjestelmään. Samaan verkostoon ovat liittyneet viimeisimmän Finnwatchin selvityksen jälkeen Marimekko, Reima ja Halti.

Suurilla urheiluketjuilla oli vuonna 2010 yhteiskuntavastuun toimintaohjeistoja, mutta niiltä puuttui luotettava ulkopuolinen

valvonta. Pieniltä urheiluketjuilta ohjeistot puuttuivat kokonaan, mutta niillä ei toisaalta ollut omia brändejä tai maahantuontia.¹⁹⁰ Urheilutuotteissa on erotettavissa melko helposti jälleenmyyjät brändiyrityksistä. Vaatetusyrityksillä rajat olivat häilyvämpiä: vaatteiden jälleenmyyjäketjuilla oli brändiyritysten lisäksi huomattava määrä omia brändejä eli omaa maahantuontia.

Brändiyritykset ovat askelta lähempänä tuotantoa kuin jälleenmyyjät. Siksi brändiyrityksillä on suurin vastuu, mutta vaikka kyseessä olisi jälleenmyyjä, joka ei teetä itse mitään, senkin tulisi kantaa vastuunsa. Jälleenmyyjä voi linjata Keskon ja Stadiumin esimerkkiä seuraten, että sen myymät toisten brändit olisi tuotettu vastuullisesti.

Ulkopuolisten tehdastarkastusten teettäminen on siis saanut vihdoinkin enemmän jalansijaa, mutta on kuitenkin vaikea arvioida, kuinka suuri edistysaskel BSCI-järjestelmän jäseneksi liittyminen on. Yritysten ja järjestöjen välillä ei aiheesta näytä olevan yhteisymmärrystä. Lisäksi BSCI-järjestelmän rivijäsenenä voi päästä helpolla. Jäsenyys ei siis vielä kerro sinänsä mitään: paljon riippuu yrityksen omasta aktiivisuudesta.

HALTI YLLÄTETTII MOLOSTI

Ammattiliitot ja järjestöt ovat aikoinaan yrittäneet saada Haltia ja muita järjestämään tehtaille tarkastukset kampanjoidessaan olympialaisten vaatetuksen vastuullisuuden puolesta. Haltin käytämällä tehtailla ei tehty vastuutarkastuksia vielä vuonna 2009, mutta sitten se liittyi muiden seuraan ja valitsi BSCI-järjestelmän. Halti kertoi Finnwatchille, että sen omissa tarkastuksissa ei kiinnitetty vielä vuonna 2009 huomiota palkkoihin, työaikoihin, ammattiyhdistystoimintaan tai ympäristövaikutuksiin.¹⁹¹

Halti oli suomalaisten urheilijoiden virallinen vaatettaja kesä- ja talviolympialaisissa. Halti ja sen toinen brändi Raiski ovat saavuttaneet Suomessa niin vahvan aseman, että yritys kuvaili

verkkosivuillaan sen tavoittelevan suurinta kasvua ulkomailta.¹⁹² Valvonta olisi ollut tarpeen, sillä Halti valmistutti lähes kaikki tuotteensa Aasian riskimaissa, yrityksestä kerrottiin Finnwatchille vuonna 2009. Vaatteista, jalkineista repuista ja muista Haltin tuotteista 65 prosenttia tuli Kiinasta, 27 prosenttia Vietnamista, neljä prosenttia Intiasta, kolme prosenttia Virosta ja prosentti Portugalista.¹⁹³ Kyselyssä selvisi myös, että Haltin omat ostajat tilaavat tuotteet, mutta laajan valikoiman vuoksi he hankkivat joitakin tuotteita agenttien kautta.¹⁹⁴

Kun Haltin toimitusjohtaja Martti Uusitalo ja vaateketju Halosen toimitusjohtaja Pekka Halonen selittelivät yritystensä toimintaa *Aamulehdelle*, SASKin viestintäpäällikkö Jukka Pääkkönen totesi, että heidät oli yllätetty kiusallisesti housut kintuissa. Kumpikaan yrityksistä ei ollut ottanut vastuullisuutensa eteen ratkaisevaa askelta. Haltin Uusitalo keksi pestä kätensä kertomalla *Aamulehdelle*, että ”eihän omista lapsistakaan aina tiedä, missä he menevät”.¹⁹⁵

BSCI-aloitteeseen liittymisen jälkeen ammattiliittojen ja järjestöjen vaatimukset Haltia kohtaan hiljenivät, mutta kritiikki BSCI-järjestelmää kohtaan jatkuu.

ONKO YRITYSVASTUUN VAIN VIESTINTÄTEMPPU?

Kuva vaatetusteollisuudesta ei ole ruusuinen. Työolot eivät ole kehittyneet parempaan suuntaan, ja suomalaisten yritysten vastuullisuuden kehitys on tuskastuttavan hidasta. Herää kysymys, onko yritys vastuussa pohjimmiltaan vain kyse viestintätempusta, vai ovatko yritykset tosissaan tuontikaupan vastuun kanssa.

Otetaan vähän vauhtia esimerkkien kautta. H&M ja Nike tulevat varmaan monilla ensimmäisinä mieleen epäeettisistä vaatetusyrityksistä. Molemmat ovat kuitenkin petranneet vastuussaan suhteellisen aikaisin, vaikka molemmilla on toki paljon

parannettavaa edelleen. Osaa H&M:n käyttämiä tehtaista valvoo Clean Clothes -kampanjan suositteluja järjestöjohtoinen Fair Labor Association. Myös Niken käyttämiä tehtaista valvoo sama järjestö. H&M kiinnittää huomiota vastuullisuuteen myös hankinnassaan ja se on solminut globaalin puitesopimuksen kaupan alan kansainvälisen ammattiliiton kanssa.

Nike taas on julkistanut käyttämiensä tehtaiden yhteystiedot ensimmäisenä Reebokin kanssa vuonna 2005. Puma, Adidas, Helly Hansen, Jansport, Levi Strauss, Mountain Equipment, Timberland, Stormberg ja muita seurasi perässä, viimeisimpänä H&M.¹⁹⁶ Tehtaiden julkistaminen on hyvä asia, koska se mahdollistaa kansalaisyhteiskunnalle työolojen valvonnan.

Näiden kahden suuren käyttämiltä tehtailta uutisoidaan vieläkin silloin tällöin räikeitä väärinkäytöksiä. Nikeä seuraava Australian Oxfam totesi, että kun se on tuonut työoikeuksien loukkauksia Niken tietoon, yritys on yrittänyt parantaa epäkoh-tia joissakin tapauksissa, mutta monissa, ehkä suurimmassa osassa, epäoikeudenmukaisuus tehtailla jatkuu.¹⁹⁷

Kokonaiskuvana voisi kuitenkin sanoa, että molemmat näistä suurista yrityksistä ovat joutuneet ryvettymään mediassa vastuut-tomuudesta niin, että epäeettisen leima ei tunnu lähtevän kulu-mallakaan. Silti H&M:n ja Niken ja myös muiden esimerkkien valossa voidaan sanoa, että yritykset kyllä parantavat ainakin vähän, kun niiden brändin maine on vaakalaudalla. Osa Clean Clothes -kampanjan väestä sanoo, että nykyisin jotkut yritykset ottavat vastuun tosissaan, ja on olemassa kunnianhimoisiakin pro-jekteja. Alkuvaiheessa yritykset kielsivät, että niillä olisi mitään vastuuta tavarantoimittajiensa tehtaiden työoloista.¹⁹⁸

Kysymys yritys vastuusta onkin ehkä tarpeen pilkkoa osiin. EU-komissio määrittelee yritys vastuun nykyisin yritysten vas-tuiksi niiden yhteiskunnallisista vaikutuksista. Parantavatko yri-tykset toimintaansa oma-aloitteisesti, ennen kuin niiden brändin maine uhkaa mennä? Vai yrittävätkö yritykset käytännössä vain

välttää maineensa menettämistä ja kutsuvat sitä vastuuksi?

Riippuu yrityksestä. Pelkäänpä, että monesti on kyse vain maineesta. Joissakin kotimaisissa yrityksissä tuotantoketjun vastuullisuuteen liittyvät asiat kuuluvat viestintäyksikön vastuulle, joka kertoo paljon. Yritysvastuun tutkijat ovat pitkälle yksimielisiä siitä, että vastuun nimissä on saatu aikaan parannuksia vain joissakin yrityksissä ja vastuuteot ovat kohentaneet vain joidenkin työntekijöiden oloja. Edistystä on tapahtunut lähinnä vain työterveydessä ja työturvallisuudessa tehtailla. Myös lapsi- ja pakkotyötä on joidenkin lähteiden mukaan saatu vähennettyä jonkin verran. Tarkastukset eivät ole kuitenkaan nostaneet palkkoja tai lyhentäneet työaikoja, eivätkä vähentäneet kaltoin kohtelua tai syrjintää. Ammattiyhdistysoikeuksia ei ole myöskään kunnioitettu yhtään enempää kuin ennen. Samalla täytyy muistaa, että tutkimusta vastuutekojen vaikutuksista on vielä vähän, jotta kokonaiskuvasta voisi sanoa mitään.¹⁹⁹

Koska vastuutekojen tehokkuudesta on vain vähän näyttöä, herää kysymys, pitäisikö koko projekti unohtaa, koska vaarana on, että koko homma on yritysten kilven kiillotusta. Huoli on ymmärrettävä, mutta olen sitä mieltä, että olemme ostamiemme tuotteiden kautta osapuoli kehitysmaakaupassa, ja on moraalisesti kestävämpiä, jos emme yrittäisi parantaa tuotanto-oloja. Yritysvastuusta täytyy olla mahdollista keskustella analyyttisellä tavalla.

URHEILUVAATETUS ON KESKITTYNYT MUUTAMALLE

Urheiluvaatteet ovat suosittuja ja mukavia. Rajaa urheilu- ja muotivaatteiden välille on vaikea vetää, sillä urheiluliikkeet myyvät paljon sellaista vaatetusta, jota ihmiset käyttävät päivittäin, myös muulloin kun liikkuessa. Esimerkiksi tuulipukuja.

Vastuuongelmat tuotantomaissa ovat samat muoti- ja urheiluvaatteiden valmistuksessa. Urheiluvaatesektori eroaa kuitenkin

rakenteeltaan muusta vaatealasta, koska urheilutuotteiden kohdalla isot brändiyritykset ja valmistajat jyräävät. Urheiluvaatetuksen ja varsinkin urheilujalkineiden myynti on keskittynyttä.

Nike on urheilujalkineiden suurin brändiyritys mahtavalla 40 prosentin markkina-osuudellaan. Seuraavia ovat Adidas, Reebok, Puma and Asics ja nämä hallitsevat toista 40 prosenttia globaaleista markkinoista. Niiden jälkeen tulevat New Balance, Converse, Sketchers, Vans, Saucony ja K-Swiss.²⁰⁰ Nike on hankkinut pienempiä brändejä kuten Conversen, ja Adidas hankki Reebokin. Umbro oli Nikellä, mutta Nike myi sen pois vuonna 2012.²⁰¹ Puman osti ranskalainen luksusjälleenmyyjä PPR:n, jonka muita brändejä ovat muiden muassa Gucci ja Yves Saint Laurent.²⁰²

Urheilubrändiyritykset keskittävät jalkineiden hankintansa tyypillisesti muutamalle päätavarantoimittajalle hyötyäkseen isojen tilausten tuomista eduista ja tavarantoimittajien tarjoamista palveluista. Esimerkiksi Nike jakaa ostonsa viidelle suuralle tavarantoimittajalle, joista jokainen vastaa noin 15 prosentin osuudesta. Niken päätavarantoimittajia ovat jättimäinen Yue Yuen sekä Tae Kwang, Chang Shin, Pan-Asia Group ja Feng Tay.²⁰³

Maailman suurin kenkävalmistaja, taiwanilais-hongkongilainen Yue Yuen valmistaa joka kuudennen maailmassa myydyn urheilu- ja vapaa-ajan brändikengän. Vuonna 2006 sille työskenteli yhteensä 280 000 työntekijää Kiinassa, Vietnamsissa ja Indonesiassa. Yue Yuen valmistaa kenkiä kaikille isoille brändiyrityksille: Nikelle, Adidakselle, Reebokille, Asicsille, New Balancelle, Pumalle, Timberlandille ja muille.²⁰⁴

Urheilutuotteiden tuotannon vastuullisuutta peräävän Play Fair -kampanjan mukaan Yue Yuenin työntekijöille ei ole monesti maksettu edes lakisääteistä vähimmäispalkkaa ja stressattuja työntekijöitä on kohdeltu muutoinkin kaltoin armeijamaisesti johdettussa jättiyrityksessä.²⁰⁵

Yue Yuen olisi riittävän iso nostamaan koko urheilujalkinealan työoloja, Play Fair -kampanjan tutkijat argumentoivat. Yue

Yuenin asiakkaiden eli Niken ja vastaavien brändiyritysten 15 vuotta käytössä olleet vastuuhjeistot ovat ainoastaan pehmentäneet hiukan äärimmäisen tiukkaa kuria ja räikeimpiä ylilyöntejä, mutta palkoissa on vielä paljon parannettavaa. Itse asiassa Yue Yuen lyhensi työaikoja ja nosti palkkoja vähimmäistason nous-
tua Kiinassa vuonna 2006, mutta kiristi samalla reilusti työtahtia, minimoi tauot ja ryhtyi pidättämään maksuja ruuasta ja asumisesta. Tuloksena olivat entistä stressaantuneemmat työntekijät, joiden olot eivät edes kokonaisuudessaan parantuneet.²⁰⁶

Jalkapallot ovat urheilutuotteista varmaankin epäeettisimmät. Suuri osa jalkapalloista ommellaan edelleen käsin, ja pienet kädet ovat siinä työssä kätevimmat. Niiden ompelu on keskittynyt Pakistanin Sialkotin alueelle, joka on tunnettu laajasta lapsityövoiman käytöstä.²⁰⁷ Palloja ompelevat perheet muuallakin usein kotityönä ja esimerkiksi Intiassa pallon kokoaja saa vain 14–35 Intian rupiaa eli 20–50 eurosenttiä riippuen pallosta. Onneksi palloja ommellaan koneella, liimataan ja sulatetaan kasaan entistä enemmän Kiinassa ja Thaimaassa, mutta niidenkään tehtaiden työolot eivät ole kovin hääppöiset.²⁰⁸

Voisi kuvitella, että yritys vastuuta olisi helpompi edistää urheiluvaatealalla kuin muotivaatealalla. Varsinkin urheilujalkineet ovat keskittyneet isoille brändiyrityksille, liikesuhteet suuriin tavarantoimittajiin, ainakin Yue Yueniin, ovat melko vakaat ja sekä valmistajat että brändiyritykset ovat tuottoisia yrityksiä, kun taas muotivaatealalla vakautta on vähemmän.²⁰⁹ Jos kovasti keskenään kilpailevasta viidestä urheilubrändiyrityksestä pari saataisiin tekemään uusia avauksia vastuullisuudessa, kilpailijat lähtisivät helpommin mukaan.

Näin on luultavasti myös käynyt, sillä yritykset ovat ottaneet pari edistysaskelta. Sen lisäksi, että muutama urheilubrändiyritys on julkaissut tavarantoimittajansa, isot brändiyritykset, pää-tavarantoimittajat ja ammattiliitot allekirjoittivat kesällä 2011 historiallisen sopimuksen yhdistymis- ja neuvotteluvapauden

takaamiseksi indonesialaisille työntekijöille. Clean Clothes -kampanjan tutkija Jeroen Merk piti sopimusta hyvänä ensiaskeleena ja sanoi toimeenpanon näyttävän aikanaan sen tehokkuuden. Ammattiliitot ja järjestöt toivovat vastaavanlaisia sopimuksia myös muihin maihin.²¹

AMER SPORTS EI KERTONUT TARKASTAJAN NIMEÄ

Suomessa pääkonttoriaan pitävä globaali urheiluvälineyritys Amer Sports on ehkä yhtiönä vähemmän tunnettu kuin sen suurimmat brändit. Pallopeleissä sen pääbrändi on Wilson, talviurheilussa Atomic ja Salomon, ulkoiluvarusteissa Arc'teryx, pyöräilykomponenteissa Mavic, urheiluinstrumenteissa Suunto ja kuntoilulaitteissa Precor.²¹¹

Yhtiön juuret juontavat Amer Tupakkaan ja se on omistanut tässä välissä Marimekon, julkaissut kirjoja, maahantuonut autoja ja toiminut laivanvarustamonä. Sinänsä tervettä, että tupakkabusiness on vaihtunut urheiluvälineisiin. Se on varmaan hyvä pitkän aikavälin strategia.²¹²

Koska Amer Sportsin pääkonttori on Suomessa, sen vastuullisuuden selvittäminen on suomalaisten järjestöjen tontilla. Yhtiön brändiyritysten pääkonttorit ovat eri maissa, mutta konserni on listattu Helsingin pörssiin. Sillä on osakkeenomistajia ja myyntiä ympäri maailmaa.²¹³

Yhtiöllä on verkkosivujensa mukaan 12 omaa tehdasta, tärkeimmät Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Niissä valmistetaan yrityksen mukaan 30 prosenttia tuotteista. Kymmenen prosenttia tuotteista valmistavat yhtiön sanojen mukaan ”osittain alihankinnaksi” laskettavat tavarantoimittajat ja tuotannon arvosta laskien 60 prosenttia on täyttä alihankintaa. Yhtiö on päättänyt muuttaa tuotannon laskentatapaa kesken lukujen ilmoittamisen: ensimmäiset luvut ovat tuotteiden määrästä laskien, viimeinen tuotteiden arvosta.²¹⁴

Suurin osa Amer Sportsin myymästä vaatetuksesta ja jalkineista on tehty sen verkkosivujen mukaan alihankintana samoin kuin monet urheiluvälineistä. Tavarantoimittajasuhteet ovat yhtiön mukaan hyviä ja ”pitkälle tähtääviä” (*long-term oriented*).²¹⁵ Kaikesta tuotannon arvosta laskettuna kiinalaisen tuotannon osuus on Amerin mukaan 30 prosenttia, 25 prosenttia valmistetaan muualla Aasiassa ja Tyynenmeren alueella, 30 prosenttia Euroopassa ja 15 prosenttia Amerikan mantereella. Yhtiön verkkosivut antavat ymmärtää, että tähän on laskettu sekä omien tehtaiden tuotanto että alihankinta.²¹⁶

Finnwatchin selvityksestä käyvät ilmi eri luvut. Yli puolet Amerin tuotteista valmistettiin sen oman Finnwatchille antaman ilmoituksen mukaan alihankintana Kiinassa vuonna 2008. Aasiassa sille työskenteli 230 sisäänostajaa. Esimerkiksi talviurheiluvälineistä suurimman osan Amer hankki Romaniasta, Wilsonin pallopelien pallot se valmistutti Thaimaassa ja Kiinassa ja golfmailat ja pallot Kaukoidässä.²¹⁷

Arvon mukaan laskettuna halvan työvoiman maiden osuudet ovat luonnollisesti pienemmät kuin määrän mukaan laskettuna. Se tai ajan kuluminen selittänee verkkosivujen ja Finnwatchille annettujen vastausten erot.

Amer Sports ilmoitti Finnwatchille vuonna 2009, että sen tuotteita valmistavien tehtaiden työoloja valvoo ulkopuolinen ja riippumaton taho. Yritys ei kuitenkaan tuolloin halunnut kertoa, mikä tuo valvoja on, mutta Amer Sportsin verkkosivuilta ja Finnwatchin vuoden 2012 selvityksestä käy ilmi, että Amer käyttää kansainvälisiä tarkastajayrityksiä, kuten Bureau Veritasta ja Specialized Technology Resourcesia. Tehdastarkastuksia koordinoi Amerin Hong Kongissa oleva hankintatoimisto.²¹⁸

Yhtiön brändeistä Wilson on järjestöjohtoisen Fair Labor Associationin yliopisto-ohjelman lisenssinhaltija, joka tarkoittaa sitä, että FLA:n jäsenyliopistoille myytäviä tuotteita valmistavat tehtaot kuuluvat riippumattomien tarkastusten piiriin. Amerin

muut brändiyritykset tai konserni eivät ole jäseninä missään vaatealan sosiaalisen vastuun järjestelmässä, jossa kiinnitettäisiin huomiota palkkoihin ja työaikoihin.²¹⁹

SINIVALKOSOKEUS JA RUOTSALAISET

Välillä tuntuu, että Suomessa vaatetuonnin vastuuta vaivaa jonkinlainen sinivalkosokeus. Kotimaisen valmistuksen mielikuva on vahva ainakin joillakin kuluttajilla, ja yritykset haluavat varmaan-kin pitää siitä kiinni.

Kotimaassa tuotteitaan valmistaa kuitenkin enää harva vaateusyritys. Kehitysmaissa on kehitysmaiden todellisuus, joka koskee myös suomalaisia yrityksiä.

Verrattuna ruotsalaisiin tulemme jälkijunassa. Finnwatchin ensimmäisessä vaatetuonnin vastuuta koskevassa selvityksessä vuonna 2006 selvisi, että suurin osa suurimmista suomalaisista vaatetusyrityksistä heräsi ulkopuolisten tehdastarkastusten käyttöön muutamaa isoa ulkomaista yritystä myöhemmin. Lindex ja KappAhl kuuluivat tuolloin BSCI-järjestelmään ja H&M:n Kiinan-tuotantoa valvoi Fair Labor Association. Muiden vertailussa olleiden kolmen ulkomaisen yrityksen pääkonttorit eivät olleet Ruotsissa. Espanjalainen Inditex (Zara) oli jo tuolloin Ethical Trading Initiativen jäsen. Tanskalainen Bestseller (Jack & Jones, Only, Selected, Vero Moda, Vila) valvoi tuolloin tehtaita itse ja harkitsi ulkopuolisen valvonnan järjestämistä. Norjalainen Varner (Dressman, Carlings) ilmoitti myös valvovansa itse tehtaita ja käyttävänsä lisäksi ulkopuolista tarkastajaa, jonka nimeä se ei kuitenkaan halunnut ilmoittaa ruotsalaiselle Fair Trade Centerille.²²⁰

Suomalaisista yrityksistä ulkopuoliset tarkastukset, tässä tapauksessa BSCI-tarkastukset, olivat vuoden 2006 selvityksessä vain Stockmannilla ja sen omistamalla Seppälällä. Kesko ja SOK, jotka myös kuuluvat BSCI-järjestelmään, eivät olleet mukana ensimmäisessä selvityksessä.²²¹

Suomalaisten yritysten haastatteluista sai sellaisen kuvan, että vastuullisuuspuhe tuntui muotoutuvan yrityksissä ”kotimaista vai ulkomaista” -kysymyksenä sen sijaan, että yritykset olisivat keskittyneet jo kehityksimaissa olevan tuotannon vastuullisuuteen.²²²

Nykyisin kotimaisten yritysten halutessa järjestää tehdastarkastukset vaihtoehdot tuntuvat olevan joko BSCI-järjestelmä, omat tarkastukset tai vaikkapa ulkopuolisen konsultin palkkaaminen vierailemaan tehtailla. Yritykset tuntevat järjestöjohtoiset vastuujärjestelmät (*multistakeholder initiatives*) melko huonosti, eivätkä suomalaiset yritykset edes kuulu niihin. Ruotsissa järjestöjohtoisten aloitteiden jäseniä on jo useita: esimerkiksi Fair Wear Foundationin jäsenenä ovat muiden muassa Acne, Filippa K, Haglöfs, J.Lindeberg ja Nudie Jeans Co.

Saman kuvan saa muistakin vinkkeleistä. Kotimainen media tuntuu tarttuvan tuontikaupan vastuun epäkohtiin ruotsalaista laiskemmin, oli sitten kyse käyttäjälle vaarallisista homeenestoa-aineen jäämistä farkuissa (*dimetyylifumaraatti*), ympäristömyrkystä kaikissa tutkituissa lastenhaalareissa (*nonyylifenoli*) tai untuvan tuskallisesta repimisestä elävistä linnuista ainakin Unkarissa, Puolassa ja Kiinassa. Kaikki nämä epäkohdat ovat relevantteja myös Suomessa, ja meilläkin on tai on ollut myynissä niihin liittyviä tuotteita. Media kyllä tyypillisesti uutisoi tällaisista tapauksista, mutta se jää parin lehden tai hyvässä tapauksessa tv-kanavan yksittäiseksi uutiseksi. Aiheista ei yleensä nouse sen suurempaa kohua tai keskustelua, kun taas Ruotsissa media käsiteli nämä aiheet useamassa viestimessä.

Syy pienempään medianäkyvyyteen voi olla, että Ruotsissa on pidempi vastuullisuutta ajavien järjestöjen historia, ja ruotsalainen media saa sen vuoksi järjestöiltä helpommin tietoa kuin suomalainen. Käyttääkseni lähellä olevaa esimerkkiä, Clean Clothes -kampanjan Suomen haara Puhtaat vaatteet -verkosto perustettiin vasta vuonna 2010, kun Ruotsin sisarkampanja, Rena Kläder, perustettiin jo vuonna 1997. Puhtaat vaatteet -verkon perustamisen

jälkeen sen esiin nostamat aiheet ovatkin saaneet hyvin huomiota suomalaisissa viestimissä.

Myös Ruotsin julkinen sektori on panostanut asiaan Suomea enemmän. Ruotsi oli ensimmäinen maa, jossa yritysvastuuhallinto on järjestetty omaan osastoonsa ja Ruotsi päätti siitä jo vuonna 2002. Osasto toimii Ruotsin ulkoministeriön sisällä.²²³ Julkisissa hankinnoissa taas Ruotsin läänit (*landsting*) tekevät yhteistyötä keskenään. Kaikki Ruotsin läänit ja alueet (*region*) ovat sitoutuneet vaatimaan ostamiltaan tuotteilta vastuullisuutta, kuten ILOn perusoikeuksien toteutumista ainakin joiltakin tuotteilta, ja tehtaita myös valvotaan.²²⁴ Tämä aktiivisuus on varmasti järjestöjen ahkeran kampanjoinnin tulos. Rena Kläder ja muut ruotsalaisten järjestöt lopettivat kampanjansa julkisista hankinnoista jo vuonna 2007 sen saavutettua tavoitteensa.²²⁵

Suomessa yritysvastuuhallinnosta vastaa Työ- ja elinkeinoministeriö ilman erityistä osastoa. Suomessa kuntien julkiset hankkijat eivät myöskään käytännössä tee yhteistyötä keskenään vastuullisten hankintojen saralla.²²⁶

Yksi syy ruotsalaisten suurempaan aktiivisuuteen on varmaan-kin H&M ja muut tunnetut ruotsalaiset vaateyritykset sekä se, että Ruotsissa vaatetuonti vapautui Suomea aiemmin. Myös laajamittaisella tuontikaupalla on Ruotsissa pidempi historia.

Yksi asia, jonka olen kuullut puolustuspuheena yritysten välältä, on suomalaisten yritysten pieni koko. Isoilla ulkomaisilla on hienot vastuumekanismit, koska niiden koko mahdollistaa mekanismien rakentamisen. Siinä on perää, mutta vastuullisuus ei saa olla kiinni yrityksen suuruudesta. Pienikin yritys voi valita hyvät tavarantoimittajat ja tiedottaa avoimesti vastuustaan ja hankintapäätöksistään.

Poliisit vastaan humanistit

*Sosiaalista vastuuta ei voida uskottavasti kuvata teknisinä
määreinä, kuten ympäristövuutua voidaan.*

HINNANKOROTUSTA TUSKIN HUOMAIISI

Jopa osa vaatetus- ja tekstiilialan yrityksistä on ollut sitä mieltä, että Bangladeshin palkat olivat ennen viimeisintä nostoa liian pienet. Kaksitoista yritystä – muun muassa Carrefour, GAP, H&M, Levi Strauss, Nike, Tesco, Wal-Mart sekä Stockmannin omistama Lindex – pyysi Bangladeshin hallitusta nostamaan vähimmäispalkkoja tammikuussa 2010.²²⁷ Bangladeshin hallitus suostui pyyntöön, mutta miksi yhtiöt eivät vain yksinkertaisesti maksa itse paremmin? Asia ei ole ihan yksinkertainen.

Elämiseen riittävästä palkasta ei ole yhteisymmärrystä yritysten, hallitusten, ammattiliittojen ja järjestöjen välillä. Keskustelu riittävästä palkasta on käynyt kuumana.

Järjestöt ovat luoneet palkkojen nostamiseksi aloitteen nimeltä Asia Floor Wage. Sen tavoitteena on, että palkkoja nostettaisiin useissa Aasian maissa samalle tasolle maiden ostovoima huomioiden. Asia Floor Wage -verkosto, johon myös Clean Clothes -kampanja kuuluu, on tehnyt laskelmat siitä, mitä palkkojen pitäisi nelihenkisen perheen, kahden aikuisen ja kahden lapsen, elättämiseksi olla.

Jotkut yritysten edustajat, heidän joukossaan yritysvastuun konkari ja Keskon entinen yhteiskuntavastuun kehitysjohtaja Jouko Kuisma, pitävät Asia Floor Wagen 3000 kalorin päiväsaantiin perustuvaa laskentatapaa epäonnistuneena. Suomessakin ravintosuositukset perustuvat Kuisman mukaan vain 2100–2200 kalorin päiväsaantiin. ”Palkkojen pitäisi ilman muuta hallitusti nousta ja laskelmien on hyvä perustua kalorimääriin, mutta perusteluja ei kannata ottaa tuolla tavalla hatusta. Väärin perustellut laskelmat vievät pohjan asialliselta keskustelulta.”²²⁸

Jotkut tuotantomaiden ammattiliitoista ajavat vähimmäispalkkaa, joka on vähemmän kuin Asia Floor Wagen laskelmissa, toiset liitot taas vaativat kyseisiä laskelmia korkeampaa vähimmäispalkkaa. Kehityksmaissa on kilpailevia ammattiliittoja, eivätkä palkkavaatimukset vaihtle johdonmukaisesti alueesta toiseen. Clean Clothes -kampanjan väki pitää nyrkkisääntönä, että nykyiset vähimmäispalkat pitäisi yleensä kaksin- tai kolminkertaistaa, jotta voidaan puhua elämiseen riittävästä palkasta.²²⁹

Järjestöt käyttävät palkkojen arviointiin niin sanottua palkkatikapuumallia (*wage ladder*). Mallissa samaan kaavioon piirretään pystyakselille nykyiset palkat, lakisääteiset vähimmäispalkat, alan keskipalkat, ammattiliittojen tavoitteet ja vaikkapa Asia Floor Wagen vaatimukset. Tikapuumallia käyttävät muiden muassa Clean Clothes -kampanja ja Fair Wear Foundation.

Järjestöt päätyivät tikapuumalliin, kun tavoitteista ei voinut yksimielisyyttä varsinkaan yritysten kanssa, mutta selvää oli, että palkkoja pitää nostaa asteittain. Tikapuun askelmia voidaan kivuta ylöspäin sillä välin, kun keskustelu tavoitetasosta jatkuu.

Paljonko vaatteiden hinta sitten nousisi, jos tekijä saisi elämiseen riittävän palkan? Palkkojen nostojen vaikutus loppumyyntihintaan riippuu tuotantoketjun rakenteesta, koska kustannukset kumuloituvat joissakin vaiheissa. Hintarakenteista on vain vähän julkista tietoa. Oheisessa taulukossa on kuitenkin yksi esimerkki ompelijoiden palkan noston vaikutuksesta kuluttajahintaan.²³⁰

Ompelukustannusten vaikutukset vaatteiden loppuhintaan

Vaatteen kustannukset toimitusketjun vaiheissa	Nykyisin	Palkan nosto
Ompelijan kuukausipalkka	3 302 Rs	7 967 Rs
Yhden paidan ompelukustannus	0,18 €	0,45 €
Valmistusmateriaalit	3,40 €	3,40 €
Tehtaan juoksevat kulut	0,27 €	0,27 €
Tuotantokustannukset yhteensä	3,85 €	4,12 €
Tehtaan voitto	1,15 €	1,24 €
Free on Board -hintaa	5,00 €	5,36 €
Kuljetukset ym.	2,19 €	2,19 €
Agentin palkkio	1,20 €	1,26 €
Brändiyrityksen voitto	3,61 €	3,85 €
Tukkuhinta	12,00 €	12,66 €
Jälleenmyyntikulut	17,00 €	17,91 €
Jälleenmyyntihinta	29,00 €	30,57 €
Jälleenmyyntihinnan muutos	0 %	5 %

Lähde: Fair Wear Foundation 2012.

Taulukossa olevassa laskelmassa on esitetty Intian Tirupurissa ommellun, Reilun kaupan puuvillasta valmistetun t-paidan hinnan nousu, jos ompelijan palkka nostettaisiin Asia Floor Wagen suosituksen tasolle.

Ennen palkan nostoa ompelija saa 3 302 rupiaa kuussa, noston jälkeen palkka olisi 7 967 rupiaa. Muutos on paljon, 241 prosenttia. Kuten taulukosta näkyy, kuluttajan maksama hinta nousisi kuitenkin vain viisi prosenttia. Ennen palkan nostoa t-paita maksaisi 29 euroa ja palkankorotuksen jälkeen 30,57 euroa.

Toisessa laskelmassa Filippiineillä valmistetun ja Yhdysvalloissa myydyn, 44 dollaria maksavan miesten neulepaidan hinta nousisi 6,8 prosenttia, jos työntekijän palkka tuplataisiin. Kuluttajan maksama hinta nousisi noin kolme dollaria.²³¹

Vaatetustuotannon vastuullisuuden tutkija Mark Starmanns kirjoitti, että ”Reilun kaupan kansainvälisen kattojärjestön ja Fair Wear Foundationin laskelmat sekä yhdysvaltalaisen college-vaatteita myyvän brändiyrityksen Alta Gracian kokemukset osoittavat, että elämiseen riittävien palkkojen maksaminen nostaa jälleenmyyntihintaa 1–20 prosenttia”.²³² Mitä halvempi maa, sitä pienempi on tuotantokustannusten osuus.

Ompelukustannukset eivät ole erityisen merkittävä kustannuserä, toteaa Clean Clothes -kampanjan tutkijan Jeroen Merkin lisäksi vaatteiden hintojen laskemisesta ja kulujen vähentämisestä kirjan kirjoittanut David Birnbaum. Säästön etsiminen pelkästään palkoista olisi ajan tuhlausta, bisnesintresseistä lähtevä Birnbaum kirjoitti. Hän piti itse asiassa Yhdysvaltoja melko kilpailukykyisenä hinnaltaan, kun kaikki tilaajalle koituvat kustannukset otetaan huomioon.²³³

Maailmanpankin tutkijat Gladys Lopez-Acevedo ja Raymond Robertson huomasivat, että palkkaerot olivat syynä tuotannon siirtymiselle maasta toiseen vain joka kolmannessa tapauksessa. Muita syitä tuotannon siirtymiselle ovat olleet kansallinen vaatetussektoria koskeva politiikka, yrityksen omistustyyppi ja teollisuudenalan omaksumat aiempaa tuottavimmat liiketoiminnot, kuten palveluiden tarjoaminen brändiyrityksille tuotteiden valmistuksen lisäksi.²³⁴

Kuluttaja tuskin huomaisi palkan tuplauksen vaikutusta loppuhinnassa, kuten järjestöt ovat argumentoineet. Hinnan nousu olisi tärkeä vain isoille massajälleenmyyjille ja niille, jotka myyvät halvimmalla, Merk totesi. Itse asiassa, kun vaatteiden kuluttajahinnat ovat laskeneet viime vuosina, hintaa ei tarvitsisi nostaa ollenkaan, hän sanoi.²³⁵

Jos palkan merkitys hinnassa on näin pieni, miksei elämiseen riittäviä palkkoja sitten makseta? Ostajayrityksellä on viisi mahdollisuutta palkkoja nostettaessa: 1) se voi maksaa enemmän ja pienentää omaa katetta, 2) se voi siirtää kustannuksen kuluttajalle, 3) se voi säästää toimitusketjua tehostamalla, esimerkiksi logistiikassa, 4) se voi etsiä etua tuottavuuden kasvusta tai 5) se voi olla maksamatta enempää ja siirtää laskun tavarantoimittajalle.²³⁶ Kustannusten ei siis välttämättä tarvitsisi tulla kuluttajien maksettavaksi, ainakaan kokonaan.

Esimerkiksi Reilun kaupan merkkijärjestelmässä yritykset siirtävät monesti osan kustannuksista kuluttajille, mutta tarkkaan ottaen myös sen piirissä on muitakin käytäntöjä. Hintaero esimerkiksi tavallisen ja Reilun kaupan banaanin vähittäishinnan välillä on pieni. Osa maahantuojista, kuten AgroFair BV, on vastuullisemman kaupan yrityksiä, jotka eivät pyri pelkästään maksimoimaan voittojaan, vaan toimimaan kestävästi. Toinen syy pieniin hintaeroihin on, että kauppojen sisäänvetotuotteiden katteet ovat pienempiä.

Joka tapauksessa on tärkeää, että kuluttajat voisivat valita vaatteita, joista he voivat varmasti tietää, että niiden tekijälle on maksettu elämiseen riittävä palkka, tuli se viisi prosenttia sitten kuluttajien tai jonkun muun maksettavaksi. Vastuullisempien vaatteiden valikoimaa ei vielä ole tarpeeksi. Itse asiassa kaikkien tuotteiden tekijöiden pitäisi saada elämiseen riittävää palkkaa.

Palkkojen korotus ei ole käytännössä niin helppoa, kuin miltä se ensin vaikuttaa. Ompelijoiden palkat maksaa yleensä eri yritys kuin vaatteiden jälleenmyyjä. Jos oletetaan, että jälleenmyyjä on huolissaan maineestaan ja haluaa taata ompelijoille elämiseen riittävät palkat, sen kannattaa varmistaa, että rahat myös menevät perille. Professori Doug Miller kertoi tapauksesta, jossa brändiyritys korvamerkitsi rahaa ompelijoiden palkankorotuksiin. Kun asiaa tutkittiin, selvisi, että rahat eivät olleet menneet ompelijoille, vaan ihan muihin taskuihin.²³⁷

Miten suomalainen jälleenmyyjä voi varmistaa, että rahat menisivät työntekijöille? Elämiseen riittävän palkan toteuttaminen on hyvin ongelmallista, toteavat professori Doug Miller ja työoikeuskonsultti Peter Williams. Varmin tapa on pitää tehtaassa omistuksessa, Miller kertoi eräällä vierailullaan Suomessa.²³⁸

Miller ja Williams esittävät myös monia muita keinoja, joilla palkat pyritään varmistamaan oikeaan osoitteeseen. Yritysten olisi hyvä tehdä elämiseen riittävän palkan maksamisessa yhteistyötä myös toisten tilaajien kanssa ammattiliittojen ja järjestöjen lisäksi. Muutoin tulee käytännön ongelmia: jos tavarantoimittajan kaikki asiakkaat eivät ole sitoutuneet elämiseen riittävän palkan maksamiseen, korkeampia palkkoja maksetaan vain osittain tai sen aikaa, kun valmistuksessa ovat elämiseen riittävään palkkaan sitoutuneen brändiyrityksen tai brändiyritysten tuotteet.²³⁹

Tärkeää on myös varmistaa, että tehdas ei pidennä työaikoja palkan nousun myötä. Työntekijät on otettava päättäjiksi prosessiin mukaan ammattiliittojensa kautta tai muulla vastaavalla tavalla, Miller ja Williams vaativat. Palkankorotuksiin varatut rahat voidaan laittaa rahastoon, jota työntekijät hallinnoivat. Palkkoista ja tuottavuudesta täytyisi järjestää koulutuksia.²⁴⁰

Nämä kuulostavat hyviltä ideoilta. Rahastosta palkan lisää voitaisiin maksaa halutussa aikataulussa ja siten voitaisiin välttää ongelmat, jos vain yksi yritys nostaisi palkkoja. Jos liikesuhteet tavarantoimittajiin ovat pitkiä, kuten järjestöjohtoisten järjestelmien jäsenyrityksillä kuuluisi olla, palkkojen korottamisessa on vähemmän ongelmia.

Tilaajien olisi myös luotava mekanismit, joilla ne voivat ohjata tilauksia niille tavarantoimittajille, joiden tehtailla on paremmat työolot, Miller ja Williams argumentoivat. Jotta palkkoja saataisiin nostettua kestävästi, niitä olisi nostettava asteittain useassa valmistusmaassa samaan aikaan. Muutoin maat jatkavat kilpajuoksuaan pohjalle.²⁴¹

JÄTTILAKKO KAMBODŽASSA

Syyskuussa 2010 kambodžalaiset vaatetyöntekijät aloittivat kolme päivää kestäneen lakon vaatiakseen parempia palkkoja. Viimeisenä lakkopäivänä yli 200 000 työntekijää liittyi lakkoon noin 90 tehtaasta. Lakko oli yksi maan historian suurimmista.²⁴²

Kambodža on yksi halvimmista vaatteiden tuotantomaista ja vaatesektori on kasvanut nopeasti sen tärkeimmäksi teollisuudenalaksi.²⁴³ Työntekijät vaativat 93 Yhdysvaltojen dollarin – 70 euron – kuukausipalkkoja, kun Kambodžan hallitus oli juuri ilmoittanut uuden vähimmäispalkan olevan 61 Yhdysvaltojen dollaria – 46 euroa – seuraavana neljänä vuonna.²⁴⁴

Ammattiliitot lopettivat lakon kolmen päivän jälkeen, koska Kambodžan sosiaaliministeriö ilmoitti haluavansa neuvotella palkoista ammattiliittojen kanssa.²⁴⁵ Kun työntekijät palasivat lakkopäivien jälkeen työpaikoilleen, tehtaast olivat nostaneet kymmeniä oikeussyytteitä ammattiliittojen johtajia vastaan ja erottaneet joukolla heitä ja työntekijöitä. Tehtaiden toiminta rikkoi Clean Clothes -kampanjan mukaan ILO:n sopimuksia sekä Kambodžan perustuslakia.²⁴⁶

Pari kuukautta myöhemmin, marraskuussa 2010, 787 työntekijää ei ollut vielä saanut työpaikkaansa takaisin. Viranomaiset pyysivät työnantajia keskeyttämään oikeusprosessit, ottamaan työntekijät takaisin ja neuvottelemaan ammattiliittojen kanssa.²⁴⁷

Clean Clothes -kampanja pyysi aktiivejaan allekirjoittamaan vetoamuksia, joilla he vaativat tehtailta hankkivia suurimpia brändiyrityksiä varmistamaan työntekijöiden oikeuksien toteutumisen. Kampanja kohdisti viestinsä erityisesti H&M:ään, Zaraan ja Gapiin, koska ne hankkivat paljon Kambodžasta ja kyseisiltä tehtailta.²⁴⁸

Vaatimukset tuottivat vähän tulosta: Vuoden 2011 helmikuussa H&M ja Zara-ketjun emoyhtiö Inditex onnistuivat vakuuttamaan yhden valmistajista, Goldfamen, ottamaan takaisin

160 työntekijää. Myös muut tehtaot olivat ottaneet työntekijöitä takaisin ja osa työntekijöistä oli löytänyt uuden työpaikan. Huh-
tikuussa, kun lakosta oli kulunut puoli vuotta, 141 henkeä odotti
yhä takaisinpääsyä työpaikalleen.²⁴⁹

Vuoden 2011 maaliskuussa ammattiliitot ja työnantajat pääsi-
vät sopimukseen, jonka mukaan työnantajat nostavat palkkoja 16
prosenttia maan vähimmäispalkasta.²⁵⁰

Kesällä vuonna 2011 oikeus totesi yhden ammattiliittojen
johtajista, Sous Chanthan, syylliseksi huumeiden välittämiseen.
Oikeusistuun kuitenkin vapautti hänet vankilasta. Chantha ja useat
muut eivät olleet saaneet vielä tuolloin työpaikkaansa takaisin.²⁵¹

Kuitenkin vielä alkuvuodesta 2013 erään Phnom Penhin
lähellä olevan tehtaan työntekijöiden osoitettua mieltään tuke-
akseen ammattiliittotoiminnan vuoksi laittomasti erotettuja kol-
legoitaan, poliisi pidatti myös mielenilmaukseen osallistuneita
eurooppalaisia Clean Clothes -kampanjan aktiiveja muutamaksi
tunniksi. Poliisi ja tehtaaseen yhteydessä olevat väkivaltaiset
joukot olivat aiemmin pahoinpidelleet mielenosoittajia, jäl-
kimmäiset kepillä, josta törötti nautoja. ”Miksi he pidättävät
meitä eivätkä niitä, jotka hakkaavat työntekijöitä?” itävaltalainen
aktiivi Michaela Königshofer sanoi Clean Clothes -kampanjan
uutisessa.²⁵²

TARKASTUSBISES

Tehtaiden vastuutarkastus on ollut viime vuosina nopeasti kas-
vavaa liiketoimintaa. Tehtailla käy useita tarkastajia katsomassa,
miten eri ohjeistot toteutuvat. Yritysten vastuullisuuden arvioin-
nissa tehtaita tarkastavat vastuujärjestelmät ovat tärkeässä ase-
massa. Vastuujärjestelmiä on kuitenkin monenlaisia. Ne on
luotu yksinkertaistamaan yritysten omien vastuuoheistojen vii-
dakkoa ja vähentämään päällekkäisiä tarkastuksia. Lisäksi nii-
den tarkoituksena on antaa ulkopuolisin voimin uskottavuutta

tehdastarkastuksille eli auditoinneille. Osa vastuujärjestelmistä
valvoo myös brändiyritysten toimintaa.

Vastuujärjestelmät eivät näy kaupassa kuluttajille eikä vaat-
teissa ole mitään merkintää siitä, mihin vastuujärjestelmään brän-
diyritys kuuluu. Näistä asioista yritykset kertovat verkkosivuillaan
ja kätevimmin tarkastajat saa selville käymällä vastuujärjestelmien
omilla sivuilla, joilla on listat jäseninä olevista brändiyrityksistä.

Tehtaita tarkastavia järjestöjohtoisia vastuujärjestelmiä eli niin
sanottuja *multistakeholder*-aloitteita on viisi: SA8000-standardi,
Fair Wear Foundation, Ethical Trading Initiative, Fair Labor
Association ja Worker Rights Consortium. Clean Clothes -kam-
panja suosittelee näitä kaikkia, vaikka järjestöjohtoiset aloitteet
eroavatkin paljon toisistaan. Yritysjohdoisista vastuujärjestelmistä
tärkein taas on BSCI-järjestelmä. Lisäksi yritysjohdoisista järjes-
telmistä suomalaistenkin yritysten käytössä on myös Worldwide
Responsible Accredited Production eli WRAP.

Järjestöjohtoisuudella Clean Clothes -kampanja tarkoittaa sitä,
että vaikka vastuujärjestelmissä jäsenenä ja päättämässä on myös
yrityksiä, suurin päätäntävalta ei ole kuitenkaan yksin yrityksillä,
vaan hallituksilla, ammattiliitoilla, kansalaisjärjestöillä tai korkea-
kouluilla. Yleensä päätäntävalta on jaettu kaikkien toimijoiden
kesken, kuten englanninkielinen *multistakeholder*-nimi kertoo.²⁵³
Yritysjohdoiset järjestelmät taas ovat yritysten keskinäisiä ja niissä
edellä mainituilla sidosryhmillä on lähinnä neuvoa-antava rooli
yritysten tehdessä päätökset.

Ei ole ehkä kovin yllättävää, että Clean Clothes -kampanja
kritisoi kärkevästi yritysjohdoisia vastuujärjestelmiä. Kritiikin pää-
kohde on juuri siinä, että yritykset päättävät kaikesta tärkeästä.
Se liittyy näkemykseen, että yritysten ulkopuolisen ja tarkemmin
sanoen työntekijöiden puolella olevan tahon olisi verifioitava teh-
dyt tarkastukset ja muu toiminta, jotta se olisi uskottavaa.

Yksi järjestöjohtoisista vastuujärjestelmistä on Alankomaissa
pääkonttoriaan pitävä Fair Wear Foundation. Sen muodostavat

kansalaisjärjestöt, ammattiliitot, Clean Clothes -kampanja, yritykset ja yritysten etujärjestöt. Fair Wear Foundation keskittyy pieniin ja keskisuuriin yrityksiin. Sillä ei ole yhtään suomalaista jäsenyritystä, mutta ulkomaisista brändeistä siihen kuuluvat muiden muassa Acne, Filippa K, Haglöfs, J.Lindeberg, Jack Wolfskin, Mammut, McGregor, Nudie Jeans Co ja Switcher.²⁵⁴

Business Social Compliance Initiative eli BSCI on eurooppalainen, tunnettu ja iso yritysten johtama vastuujärjestelmä. BSCI-järjestelmässäkin vaikuttaneen Keskon entisen vastuujohdajan Jouko Kuisman mukaan se on saavuttanut aseman, jossa kehitysmaiden tavarantoimittajien on läpäistävä tarkastukset päästääkseen Euroopan markkinoille.²⁵⁵ BSCI on laajentanut toimintaansa vaatetuksesta kattamaan minkä tahansa tuotteen valmistuksen missä tahansa maassa. Sillä on yli 1000 yritysjäsentä.²⁵⁶

BSCI-järjestelmä tarkistaa niin sanotuissa riskimaissa olevia tehtaita. Riskimaalla järjestelmässä tarkoitetaan maita, joissa työoikeuksien loukkaukset ovat yleisiä. Sen riskimaalistalla on 132 maata, pääosin tietenkin kehitysmaita, mutta myös Itä-Euroopan maita.²⁵⁷

BSCI:n jäseniä ovat suomalaisista yrityksistä Kesko (Anttilat, K-citymarket, Intersport, Kesport, Budget Sport), S-ryhmä (Sokos, Prisma, S-market, Pukumies, Mick's) ja Stockmann (tavaratalot, Hobby Hall, Seppälä ja Lindex). Myös Halti, Marimekko, Nanso Group, Reima ja Tokmanni ovat BSCI:n jäseniä. Lisäksi suomalaisista maahantuojista jäsenenä ovat A&M Holmberg, Basic-Fashion ja Sultrade.²⁵⁸

Ulkomaisista yrityksistä ja brändeistä BSCI-järjestelmään kuuluvat muiden muassa Björn Borg, Brothers, By Malene Birger, Cottonfield, Designers Remix, Esprit, Gant, Gerry Weber, Gina Tricot, IC Companys, InWear, Jackpot, JC, Kuyichi, Lidl, Marc O'Polo, Matinique, Mexx, Noa Noa, Part Two, Polarn O. Pyret, Peak Performance, RNB Retail and Brands, Saint Tropez, Sisters,

Soaked in Luxury, Steilmann, Tiger of Sweden, Tom Tailor ja Triumph. Tässä listassa on myös brändejä, joiden emoyhtiöt ovat BSCI-järjestelmän jäseniä, mutta brändit eivät itse ole.²⁵⁹

Tunnetuin järjestöjohtoinen aloite on SA8000-standardi, jonka taustajärjestö on Social Accountability International. SA8000-standardi on järjestöjen mielestä tarpeeksi tiukka, mutta sen ongelmana on tarkastettujen tehtaiden pieni määrä.²⁶⁰ SA8000-sertifioinnin voivat saada vain tehtaata.

Yritysjohdoista tarkastusorganisaatiosta ei välttämättä seuraa, että tarkastukset olisivat epäluotettavia. BSCI-järjestelmä käyttää tarkastajinaan samoja auditointiyrityksiä, joita järjestöjen suosittelu SA8000-standardi käyttää. Jos ne leimattaisiin epäluotettaviksi, myös SA8000-standardin maine menisi.²⁶¹ Järjestöjohtoinen SA8000-standardi linkittyy yritysjohdoista BSCI-järjestelmään myös muilla tavoin. BSCI-järjestelmän tehdastarkastuksissa yritykset voivat nimittäin valita perustason tai tiukemman tason, joka vastaa SA8000-standardin tarkastusta. Tiukempi eli niin sanottu *best practices* -taso on tehtailla, jotka ovat päässeet läpi BSCI-järjestelmän perustason tarkastuksista. Tämä saattaa olla hieman sekoittavaa, ja BSCI-järjestelmästä puhuttaessa olisikin tarkennettava, puhutaanko järjestelmästä perustasolla vai SA8000-standardin tasolla.

Olenaisia tehdastyöntekijöille ovat tietenkin palkat ja tarkemmin ottaen se, kuinka paljon heidän on tehtävä töitä, jotta tulisivat palkallaan toimeen. Tässäkin kohtaa järjestöjen ja yritysten johtamien järjestelmien kohdalla on ero: järjestöjohtoiset järjestelmät edellyttävät, jotkut siirtymävaiheen jälkeen, elämiseen riittäviä palkkoja, kun taas BSCI:n perustasolla paikallisten lakien mukainen vähimmäispalkka riittää.

BSCI kertoi vuosikertomuksessaan, että se teki 3893 tehdastarkastusta ja 2549 uusintatarkastusta vuonna 2011. Sen tarkastamista tehtaista enemmistö, 69 prosenttia, oli kiinalaisia. Bangladeshilaisia tehtaata oli kahdeksan prosenttia, intialaisia

seitsemän, turkkilaisia viisi ja vietnamilaisia kaksi prosenttia. Muissa maissa olevia tehtaita oli kutakin prosentti tarkastuksista tai sitä vähemmän.²⁶²

Ylivoimaisesti suurimman osan BSCI-järjestelmän auditoinneista tarkastajat tekivät sen perustasolla eli sen perusohjeiston vaatiman tason mukaisesti, jossa paikallisten lakien määräämä vähimmäispalkka riittää. BSCI-järjestelmän piirissä olevista tavarantoimittajista 291 on läpäissyt SA8000-tarkastuksen.²⁶³

Pääsääntöisesti tehtaat maksavat ompelijoille paikallisten lakien mukaista vähimmäispalkkaa, ei yhtään sen yli, ja itse asiassa aika usein eivät sitäkään. BSCI raportoi, että työajat olivat 34 prosentissa tarkastuksista liian pitkiä ja palkat 32 prosentissa liian pieniä. Työterveyteen ja -turvallisuuteen liittyvissä asioissa oli puutteita 11 prosentissa tarkastuksista, enemmän kuin BSCI:n perusohjeisto sallii. Koska BSCI tarkastaa tehtaat lähinnä maan työlakien noudattamisen suhteen, luvuista voi päätellä, että kolmanneksessa tehtaista työntekijät eivät saaneet edes paikallisen vähimmäispalkan mukaista palkkaa. ”Ylitöiden haaste on erityisen vaikeaa saada kiinni auditoinneissa, kun työntekijöiden todellisten työaikojen paljastaminen on usein vaikeaa”, BSCI:n vuosikertomuksessa lukee.²⁶⁴

Järjestöjohtoiset järjestelmät tarkastavat, toisin kuin yritysjohtoiset järjestelmät, myös jäsentensä eli brändiyritysten toimintaa, varsinkin niiden ostokäytäntöjä. Jos brändiyritys maksaa vaatteista liian vähän, esimerkiksi Fair Wear Foundation kehottaa sitä maksamaan tavarantoimittajalle enemmän. Jos taas toimitusaikataulut ovat liian tiukat, Fair Wear Foundation pyytää antamaan valmistukselle enemmän aikaa.

BSCI suosittelee jäsenilleen eli brändiyrityksille edellä mainittuja asioita ja kouluttaa niitä ostokäytäntöjen vastuullisuudesta, mutta se ei varsinaisesti tarkasta jäsentensä ostokäytäntöjä, kuten Fair Wear Foundation ja suurin osa muista järjestöjohtoista aloitteista tekee. Brändiyritysten johtamana organisaatioina BSCI

ei itse asiassa voisikaan tarkastaa ostokäytäntöjä uskottavasti, koska brändiyritykset eivät voi valvoa itseään. Järjestöjohtoisten aloitteiden voima piilee juuri siinä, että liitot, kansalaisjärjestöt, hallitukset ja korkeakoulut voivat verifioida yritysten toiminnan ulkopuolelta. BSCI-järjestelmä päästää brändiyritykset Clean Clothes -kampanjan mielestä liian helpolla.

Fair Wear Foundation räätälöi tavoitteet kullekin brändiyritykselle erikseen ja yritykset sitoutuvat jatkuvaan parantamiseen. Järjestelmä on itse asiassa brändiyrityksille tiukka: vuonna 2009 Fair Wear Foundation erotti viidestäkymmenestä yritysjäsenestään viisi.²⁶⁵ Fair Wear Foundation pystyy tekemään näin, koska se saa julkista ja muuta rahoitusta eikä ole riippuvainen yritysten jäsenmaksuista. BSCI:tä taas rahoittavat pääosin brändiyritykset, mutta itse asiassa sekin on erottanut joitakin brändiyrityksiään.²⁶⁶

Fair Wear Foundationin Henrik Lindholm oli Helsingissä Puhtaat vaatteet -verkoston kutumana joulukuussa vuonna 2010. Kehitysyhteistyöjärjestöjen EU-yhdistyksen Kehys ry:n kokoushuoneen pitkien pöytien ääressä istui kansalaisjärjestöjen, ammattiliittojen ja yritysten väkeä.²⁶⁷

Lindholm kuvasi yritysjohtoisten ja BSCI-järjestelmän tarkastajien toimivan kuin poliisit ja lähtevän mukaan kissa ja hiiri -leikkiin. Monesti tehtaiden johto väärentää työaikojen ja palkkojen kirjanpidot ja niistä on monta eri versiota. Varsinkin H&M tekee kattavia omia tarkastuksiaan tehtailla ja sen tarkastajat keksivät kiertää väärennetyt kirjanpidot katsomalla rikkoutuneiden neulojen tilastoa ja näkivät niistä työajat. Eipä aikaakaan, kun tehtaiden johtajat keksivät uuden tavan kiertää tämänkin ja tarkastajat joutuivat taas keksimään uuden keinon saada tietoa. Kissa ja hiiri -leikki on loputon ja tarkastajien huijaaminen saa aina vain uusia ja oudompia piirteitä.²⁶⁸

Fair Wear Foundation taas ei lähde poliisiksi, vaan se toimii humanimmin tehtaita kohtaan. Säätiö edellyttää jäsenbrändiyritystensä huolehtivan ensi kädessä itse tehtaiden tarkastuksesta ja

Fair Wear Foundation tekee pistokokeita kymmenelle prosentille tehtaista. Toimintatavassa yllättävintä on, että Fair Wear Foundationin tarkastuksissa tehtaasivat eivät voi reputtaa. Tämä on säätiön näkemyksen mukaan edellytys sille, että tehtaas ja tarkastajien välille syntyy luottamus eikä tarkastajien tarvitse lähteä leikkimään kissaa ja hiirtä ainakaan niin helposti.

Fair Wear Foundationin tiukin kontrolli kohdistuu siis sen jäsenbrändiyrityksiin, ei tehtaasiin. Silti sen tekemiä tehdastarkastuksia pidetään luotettavina, koska se saa metodillaan ilmi ongelmia, jotka tehtaas kissa ja hiiri -leikissä salaavat.

Fair Wear Foundationin mallia ei ehkä kannata ottaa kaikessa ohjenuoraksi, mutta se tuo keskusteluun mahdollisuuden toimia aivan toisella tavalla kuin tehtaia poliisimalliin ratsaamalla. BSCI-järjestelmä on puolestaan näppärästi suunniteltu ja se kuulostaa aluksi hyvältä, jos ei oteta huomioon tärkeintä asiaa eli sitä, että se on yritysten keskinäinen järjestelmä. BSCI eroaa järjestöjohtoisista järjestelmistä myös yksityiskohdissa, ja kun siihen perehtyy tarkemmin, kritisoitavaa löytyy myös niistä. Käytännössä Fair Wear Foundationin tarkastukset paljastavat tehtaista sellaista epäkohtia, mitä yritykset tai BSCI eivät ole tarkastuksissaan huomanneet, vaikka Fair Wear Foundationin tarkoituksena ei ole ratsata tehtaia.

Mielestäni BSCI-järjestelmän vahvuus on, että se tarjoaa helpotetun tien SA8000-standardiin, koska SA8000-sertifioinnin saaminen on monelle kehityksmaan tehtaalle vaikeaa.

BSCI-järjestelmän tarkastajat tekevät joskus tehtaalle yllätysvierailuja ja he haastattelevat työntekijöitä aina tehtaas sisällä.²⁶⁹ Fair Wear Foundation ei tee mielellään yllätysvierailuja, mutta jotkut sen jäsenbrändit käyvät tehtailla siitä etukäteen niille ilmoittamatta. Fair Wear Foundation haastattelee työntekijöitä sekä tehtaas tiloissa että niiden ulkopuolella.²⁷⁰ Haastattelupaikka on hyvin tärkeä, koska työpaikalla työntekijöiden on vaikea puhua avoimesti. Siksi BSCI-järjestelmän haastattelut eivät voi olla kovin luotettavia.

BSCI:n toimitusjohtaja Olga Orozco kertoi yritysten järjestämässä sidosryhmätilaisuudessa Helsingissä: ”Tarkastajien tullessa yllättäen käymään tehtaalla menee yleensä noin viisitoista minuuttia laittaa kaikki näyttämään siltä, miltä pitäisi. Tehdas saattaa soittaa kaiuttimista jonkun tietyn musiikkikappaleen, joka kertoo työntekijöille, että tarkastaja on tullut.”²⁷¹

Orozco kertoi myös, että hän oli aiemmin ollut BSCI:n tarkastajana. ”Se on epäkiitollista ja rankkaa työtä”, hän kertoi. ”Tehdastarkastaja joutuu kertomaan kaikille sen, mitä he eivät halua kuulla. Tehdas ei halua kuulla, ettei se päässyt läpi eikä brändiyritys myöskään halua kuulla, että tehdas reputti.”²⁷²

BSCI kuitenkin totesi vuosikertomuksessaan, että edistystä on tapahtunut: läpäisemiseen johtaneiden tarkastusten määrä nousi uusintatarkastuksella 33 prosentista 54 prosenttiin vuonna 2011.²⁷³ Tämä kuulostaa ylioptimistiselta, koska monet tutkijat ovat todenneet, että tehdastarkastuksilla ei ole ollut toivottua tehoa.

Jos tehdas ei pääse läpi kolmannestakaan tarkastuksesta, BSCI kehottaa jäsenbrändiyrityksiään harkitsemaan uudelleen liikesuhteitaan kyseiseen tavarantoimittajaan.²⁷⁴ Clean Clothes -kampanja taas kehottaa päinvastoin brändiyrityksiä auttamaan tavarantoimittajiaan ongelmien korjaamisessa ja jatkamaan tilauksia. Tämä olennainen ero paljastaa erilaiset suhtautumistavat: toinen kontrolloi, toinen auttaa.

BSCI ei ota jäsenekseen yrityksiä, joiden liikevaihto on alle puoli miljoonaa euroa. Sitä isommilta yrityksiltä BSCI perii porrastettua jäsenmaksua, jonka alin porras on 20 miljoonan liikevaihdolla 3000 euroa. Korkein porras on 30000 euroa vuodessa viiden miljardin tai sitä suuremmalla liikevaihdolla.²⁷⁵

Fair Wear Foundationin jäsenmaksut ovat alimmalla portaalla 2500 euroa ja ylimmällä 78000 euroa.²⁷⁶ Molemmat järjestelmät kuulostavat melko edullisilta verrattuna siihen, paljonko yrityksen pitäisi maksaa tarkastuksista, jos se tilaisi ne

tilintarkastusyrytykseltä. Lisäksi vastuuverkostoon kuuluminen lisää uskottavuutta enemmän kuin auditointiryityksiltä tilatut tarkastukset.

Fair Wear Foundationin jäsenbrändiyritykset maksavat itse tekemänsä tarkastukset ja Fair Wear Foundation maksaa pistokeina tekemänsä tarkastukset. BSCI-järjestelmässä brändiyritys ja valmistaja neuvottelevat, kumpi maksaa tarkastusten kustannukset.²⁷⁷ Kun ottaa huomioon brändiyritysten ja valmistajien välisen epätasa-arvoisen valta-asetelman, on hyvin todennäköistä, että BSCI-tarkastukset koituvat valmistajan maksettaviksi, ja sen päälle tulevat vielä vaadittujen parannusten, kuten investointien ja palkankorotusten, aiheuttamat kulut. BSCI-järjestelmän rahoituksesta ei ole kaikkea tietoa julkisesti saatavilla.²⁷⁸ Tässäkin kohdalla järjestöjen lähtökohta on humanimpi.

Yhteenvetona voi sanoa, että järjestöjohtoiset ja yritysjohtoiset järjestelmät eroavat hyvin perustavanlaatuisesti toisistaan. Yritysjohtoiset keskittyvät tehtaiden kontrollointiin ja jättävät brändiyritysten vastuullisuuden edistämisen vähemmälle. Järjestöjohtoiset ovat tiukempia brändiyrityksiä kohtaan ja tarkastavat myös ostokäytäntöjä eli esimerkiksi sitä, maksavatko brändiyritykset tehtailla tarpeeksi.

Jotkut yritykset, kuten brittiläinen Rapanui, saattavat ilmoittaa käyttävänsä esimerkiksi Fair Wear Foundationin tarkastamia tehtaita, mutta eivät kuitenkaan ole Fair Wear Foundationin jäseniä. On hyvä, että käytetään vain tarkastettuja tehtaita, mutta jos yritys ei itse ole tarkastusorganisaation jäsen, jäävät yrityksen ostokäytännöt vaille valvojaa.

Monet kuluttajat varmasti haluavat, että vaatteiden valmistusoloja valvottaisiin tiukasti. He haluavat ymmärrettävästi vakuutuksen, että heidän ostamansa vaatteet on tehty ihmisarvoisissa oloissa. Liiallinen tehtaiden kontrollointi ilman tukea on kuitenkin hedelmätön lähestymistapa ja se johtaa vain siihen, että tehtaiden johto huijaa tarkastajia.

BSCI-järjestelmän lisäksi tunnettu yritysjohtoinen vastuujärjestelmä on yhdysvaltalainen Worldwide Responsible Accredited Production eli WRAP. Clean Clothes -kampanja sanoo, että WRAP-järjestelmään pätee sama kritiikki kuin BSCI-järjestelmään. Pääero näiden kahden välillä on, että WRAP sertifioi tehtaita eikä sillä ole brändiyrityksiä jäseninä. Se merkitsee tietenkin sitä, että WRAP ei ulotu brändiyritysten ostokäytäntöihin.²⁷⁹

SA8000-standardin ja Fair Wear Foundationin lisäksi muita järjestöjohtoisia vastuualoitteita ovat Britanniaasta käsin johdettu Ethical Trading Initiative, joka pääasiassa tutkii tehokkaimpia tapoja tehdä tuotannosta eettisempää ja tehdasoloista kestävämpiä. Ethical Trading Initiativen jäsenyyden myötä yritykset lupaa-
vat parantaa vastuullisuuttaan jatkuvasti. Jäsenbrändiyritykset sitoutuvat edistämään Ethical Trading Initiativen vastuuohteista, jossa vaaditaan esimerkiksi elämiseen riittävää palkkaa tuotteita valmistaville.²⁸⁰

Brändiyritysten on raportoitava vuosittain Ethical Trading Initiativelle muun muassa siitä, miten ne ovat arvioineet tavarantoimittajien toimipaikkojen työoloja ja miten ne ovat kouluttaneet henkilökuntaansa ja tavarantoimittajiaan. Brändiyritysten täytyy osoittaa konkreettisia parannuksia työntekijöiden oloihin. Tavarantoimittajat hyväksyivät tekevänsä yhteensä 133 000 vastuutekoja vuonna 2011.²⁸¹

Jäsenbrändiyritykset raportoivat vuosittain myös siitä, miten ne ovat integroineet eettisen kaupan omaan toimintaansa. Ethical Trading Initiative tarkastaa vuosittain vähintään 20 prosenttia jäsenbrändiyrityksistään pistokokeilla tarkistaakseen, että yritysten raportoimat asiat pitävät paikkansa.²⁸²

Tehdastarkastukset ovat Ethical Trading Initiativessä vapaaehtoisia.²⁸³ Ethical Trading Initiative suhtautuu itse asiassa hyvin kriittisesti koko tehdastarkastuksiin eikä sen yritys-jäsenistä suurin osa usko tarkastuksien tehoon. Yritysten johtajat olivat Ethical Trading Initiativen kokouksessa sitä mieltä, että

omat tarkastukset ovat parempia kuin auditointiyritysten suorittamat. Brändiyritykset kritisoivat varsinkin auditointiyrityksiä voimakkaasti.²⁸⁴

Ethical Trading Initiativellä ei ole jäsenenä suomalaisia yrityksiä, mutta ulkomaisista vaateyrityksistä sen jäseniä ovat esimerkiksi C&A, Burberry, Gap ja Suomessa Zara-ketjustaan tunnettu Inditex.²⁸⁵

Neljäs järjestöjohtoinen aloite, Fair Labor Association, on yhdysvaltalainen yhdistys, josta ammattiyhdistysliike jättäytyi pois lähinnä sen salliman suuren työtuntimäärän vuoksi. Fair Labor Association sallii tehtailla 48 työtuntia viikossa eikä työaika ylityön kanssa saa ylittää 60 tuntia viikossa.²⁸⁶ Fair Labor Association koostuu yliopistoista, kansalaisjärjestöistä ja yrityksistä, ja sen vastuuhjeistossa työntekijälle pitää maksaa perustarpeet kattavaa sekä hieman säästöjä mahdollistavaa palkkaa. Järjestö edellyttää jäsenyrityksiltään, että ne tarkastavat kaikki käyttämänsä tehtaot itse. Fair Labor Association kertoi, että se tekee pistokokeita sadoille tehtailla vuodessa.²⁸⁷

Muiden tavoin Fair Labor Association vaatii, että brändiyritysten ostokäytännöt eivät saa estää vastuullisuuden toteutumista tehtailla. Jäsenet raportoivat ostokäytännöistään vuosittain.²⁸⁸

Myöskään Fair Labor Associationilla ei ole suomalaisia yritysjäseniä, mutta ulkomaisista sen jäseniä ovat esimerkiksi Adidas, Arena, Asics, Fruit of the Loom, H&M, New Balance, Nike, Patagonia, Prana, Puma ja s.Oliver. Näiden brändiyritysten kaikki toiminta ei välttämättä ole Fair Labor Associationin tarkastamaa, joillakin vain osa on. Fair Labor Associationin verkkosivuilta selvää, mitä osia sen toiminta koskee.²⁸⁹

Fair Labor Association käyttää tehtaiden olojen parantamiseksi omaa menetelmäänsä, jonka se on kehittänyt tehdastarkastusten tehottomuuden huomioiden. Se kuvaa verkkosivuillaan uutta menetelmäänsä lääkarilla käymiseen. Siihen sisältyy taustakartoitus, diagnoosin tekeminen, lääkintä ja neuvonta sekä

tarkistuskäynti. Pelkkiä tarkastuksia Fair Labor Association vertaa ambulanssilla ensiapuun kiidättämisenä.²⁹⁰

Myös BSCI-järjestelmän toimitusjohtaja Olga Orozcolla oli samantyyppinen vertaus. ”Auditoinnit eivät muuta asioita. Pelkkä auditointi on kuin kuumeen mittaamista ilman parantamista.”²⁹¹

Tehdastarkastukset ovat vain tarkastuksia myös silloin, kun ne suoritetaan hyvin. Pelkät tarkastukset eivät välttämättä paranna tehtaiden oloja. Tarvitaan tehdasolojen kehittämistä ja muunlaisia menetelmiä, kuten koulutusta työntekijöille heidän oikeuksistaan ja tehtaiden johdolle johtamistaidoista.

Niin yritysjohtoiset kuin järjestöjohtoisetkin tarkastusorganisaatiot kouluttavat ja lisäksi ne ovat esimerkiksi luoneet valituskanavia, joita työntekijät voivat käyttää. Valituskanava on vaikkapa tarkastusorganisaation järjestämä puhelinnumero, johon työntekijät voivat soittaa, jos heidän oikeuksiaan on loukattu.

Viides ja viimeinen järjestöjohtoinen järjestelmä on Worker Rights Consortium, joka on Suomesta katsottuna hieman epäolennainen, mutta hyvin toimivana pidetty ja siksi mainitsemisen arvoinen. Se on yhdysvaltalaisen korkeakoulujen aloite, joka tarkastaa korkeakoulujen lisensseillä myytävien tuotteiden, tyypillisesti college-vaatteiden, valmistusoloja.²⁹²

Vaatealalla tehtaita tarkastavia järjestelmiä on tarpeeksi, ehkä jopa liikaa, kun niitä on perustettu vähän joka puolelle. Viisi edellä mainittua järjestöjohtoista järjestelmää tekee siksi keskenään yhteistyötä.

Osa mainituista organisaatioista tarkastaa myös muita kuin vaatetehtaita, esimerkiksi Ethical Trading Initiative toimii myös muun muassa ruuan tuotannon parissa ja SA8000-sertifioinnin voivat saada monenlaiset yritykset, esimerkiksi rakennusfirmat.

Yritysvastuun standardi ISO 26000 herätti laadintavaiheessa toiveita, että tuontikaupan vastuu saataisiin yhden laajalti tunnustetun ja tehokkaasti toimivan standardin alle. Laadintaan osallistui laajasti eri tahoja: hallituksia, järjestöjä, teollisuutta,

kuluttajaorganisaatioita, työelämän edustajia ja muita eri puolelta maailmaa. Standardi selkiyttäisi, mitä vastuullisuus on ja miten sitä voidaan mitata.²⁹³ Innostus kuitenkin ainakin järjestöpiireissä laantui, kun lopputulema vesittyi lähinnä kehitysmaiden vastustuksesta. ISO 26000 -standardiin ei voi sertifioida eikä siihen kuulu vaatimuksia, kuten joissakin muissa ISO-standardeissa. Sillä on ainoastaan neuvova rooli. Keväällä 2013 sertifiointi oli kuitenkin keskustelun aiheena.²⁹⁴

STANDARDIT VAI OIKEUDET

Olemme järjestöissä peräänkuuluttaneet ulkopuolisten ja riippumattomien tehdastarkastusten tärkeyttä suomalaisille vaatetusyrityksille varsinkin muutama vuosi sitten, kun monet suurimmista eivät kuuluneet mihinkään ulkopuoliseen tarkastusorganisaatioon.

Sekoittaakseni pakkaa, keskustelu ulkopuolisten tarkastusten tärkeydestä ei ole ihan yksioikoista. Clean Clothes -kampanjan tutkija Jeroen Merk sanoo tulleen vuosien mittaan yhä vahvemmin sille kannalle, että brändiyritysten kannattaa tarkastaa tehtaot itse. Hänen mukaansa omilla tarkastuksilla saa paremman kuvan tehtaoiden työoloista kuin esimerkiksi BSCI:n tai muilla ulkopuolisilla pintapuolisilla tarkastuksilla.²⁹⁵

Osa yrityksistä on joutunut pettymään BSCI-järjestelmään; se ei ratkaisekaan kaikkea. Kesko ilmoitti verkkosivuillaan, että se on pettynyt BSCI-tarkastusten hitauteen ja se aloitti kiinalaisten tehdastyöntekijöiden koulutukset ja valvonnan itse palkatuin kiinalaisin voimin. ”Kesko ei saavuttanut tavoitettaan BSCI-auditointien lukumäärässä tehtailta vaadittujen parannusten odotettua hitaamman toteutuksen sekä tavarantoimittajien vaihtuvuuden vuoksi”, Keskon yhteiskuntavastuuraportissa vuodelta 2008 todetaan. ”Keskon oma monitorointityö on osoittanut, että kiinalaiset tavarantoimittajat tarvitsevat odotettua enemmän aikaa

Kuvan bangladeshilainen tehdas tuotti vaatteita hollantilaiselle Hans Textielille vuonna 2010. Kuva: Clean Clothes Campaign.

ja Keskon ammattimaista tukea ja apua suoriutuakseen BSCI:n edellyttämistä korjaustoimenpiteistä.”²⁹⁶

KappAhl erosi tai se erotettiin BSCI:stä. KappAhlin vastuuraportissa vuodelta 2010 lukee, että ”meidän mielestämme ulkoisten tarkastajien käyttö, joka BSCI-järjestelmään kuuluu, ei luo niin tiukkaa kontrollia ja suurta vaikutusvaltaa kuin meidän nykyinen järjestelmämme”. KappAhl satsaa nykyisin ”parannuksiin ja neuvontaan säännöllisten tarkastusten lisäksi”. Se liittyi Business for Social Responsibility -järjestelmään (BSR), ”joka sopii uusiin painopisteisiimme paremmin”, yritys kertoi vastuuraportissaan. BSR keskittyy neuvontaan. Sen jäsenenä on varsinkin suuria yrityksiä, yhteensä sillä on 300 jäsenyritystä eri aloilta.²⁹⁷

Vaikka omat tarkastukset saattavat olla tarkempia kuin kolmannen osapuolen tekemät, omissa tarkastuksissa on se huono puoli, etteivät ne anna ulkopuoliselle minkäänlaista luotettavaa kuvaa, kun ainoa todiste on brändiyrityksen sana. Omat tarkastukset pitäisikin yhdistää jonkun verkoston jäsenyyteen. Fair Labor Association ja Fair Wear Foundation edellyttävät jäsenbrändiyrityksiltään tehtaiden tarkastamista itse. Järjestöt tekevät vain pistokokeita varmistuakseen siitä, että brändiyritykset ovat tehneet työnsä hyvin.

Työterveys ja -turvallisuus ovat asioita, joita ulkopuolisen tarkastajan on helppo havaita verrattuna muihin työoikeuksiin. Raksit voidaan laittaa ruutuun palosammuttimista ja juomaveden laadusta. Tarkastajien on suhteellisen helppo havaita myös lapsityö ja jotkut pakkotyön muodot. Nuoren näköisiltä voidaan kysyä henkilötodistukset, vaikka täytyy ottaa huomioon, että todistuksia myös väärennetään.

Pakkotyö taas ilmenee monissa muodoissa. Osa vankityöstä on pakkotyötä, ja tietenkin myös ihmiskauppa, mutta pakkotyöksi luokitellaan myös velkavankeus ja pitkään jatkunut palkkojen maksamatta jättäminen.

Paljon siteeratut yritys vastuun tutkijat Stephanie Barrientos ja Sally Smith ovat esittäneet, että yritykset keskittyvät lopputulomastandardeihin (*outcome standards*), kun taas kansalaisyhteiskunta kiinnittää huomiota prosessioikeuksiin (*process rights*).²⁹⁸ Näillä sanahirviöillä he tarkoittavat sitä, että yritykset keskittyvät helposti havaittaviin epäkohtiin, kuten juuri työturvallisuuteen. Yritykset ajattelevat vastuuta liiketoimintana, eivät köyhyyden vähentämisenä. Järjestöt ja ammattiliitot taas lähtevät epätasarvoisen asetelman purkamisesta, eli niiden fokus on laajempi.

Järjestöjen ja ammattiliittojen ajamalla prosessioikeuksilla Barrientos ja Smith tarkoittavat järjestäytymis- ja neuvotteluoikeutta, joiden avulla voidaan saavuttaa muiden työoikeuksien toteutuminen. Järjestäytymällä ja olemalla mukana päätöksen-

teossa tehdastyöntekijät voisivat itse parantaa olojaan. He olisivat myös olojensa parhaita valvojia jo senkin vuoksi, että ovat paikalla koko ajan, järjestöjen ja ammattiliittojen viesti kuuluu.²⁹⁹

Järjestäytymisoikeus on hyvin monimutkainen asia, joka ei taivu rasti ruutuun -lomakkeiksi eikä teknisiksi määritelmiksi, kuten työterveys ja -turvallisuus, argumentoi Intian ammattiliittoja tutkinut Geert De Neve muiden muassa. Työsuhteet ovat sosiaalisia suhteita, jotka ovat tiiviisti sidoksissa paikalliseen työoikeuksista kamppailun historiaan sekä politiikkaan. Työoikeuksien esittäminen teknisinä määritelmienä esittää nämä suhteet vailla sosiaalista taustaansa.³⁰⁰

Olen De Neven kanssa samaa mieltä. Ympäristövastuu voidaan kuvata prosessitermein, joilla määritellään vaikkapa värjäyksessä käytettävät kemikaalit ja likaveden käsittelytavat. Sosiaalinen vastuu eroaa tässä kohtaa ympäristövastuusta. Koska kyse on ihmisistä, jotka voivat valita, miten toimivat, ei sosiaalisen vastuun ulottuvuuksia voida toimivasti kuvata prosesseina.

Parannuksia tehtaiden työoikeuksien loukkausten juurisyyissä ei voida saada aikaan niin kauan kuin työoikeudet redusoidaan teknisiksi määritelmiksi. Toki yritys tai vastuujärjestelmä voi kuvata vastuuoheistossa, millä tavoin esimerkiksi Kiinassa työntekijöiden edustajat on valittava työpaikkakomiteoihin. Voidaan vaatia esimerkiksi suljettua lippuäänestystä ja sitä, että äänestys on suoritettava niin, että tehtaan johto ei pääse näkemään ketkä äänestävät ja ketkä eivät.

Sosiaalinen vastuu on oikeastaan viime kädessä luottamusmiehen pään sisässä. Ajaako hän aidosti työntekijöiden oikeuksia eikä ole tehtaan johdon taivuteltavissa? Onko työpaikkakomitea oikeasti itsenäinen eikä vain johdon etuja ajava keltainen liitto? Näihin vastaamiseen tarvitaan toisenlaista analysointia kuin pinnallinen tarkastuskäynti kerran kolmessa vuodessa.

Järjestäytymis- ja neuvotteluoikeudet olivat BSCI-järjestelmän vuosikertomuksen mukaan tasolla ”hyvä” yli 90 prosentissa sen

uusintatarkastuksista.³⁰¹ ”Hyvä” tarkoittaa, että uusintatarkastusta ei tarvitse tehdä, kun tehdas ei ole reputtanut missään olennaisessa asiassa. Pieniä puutteita saa silti olla.³⁰² Kuulostaa siltä, että rima on aivan liian matalalla.

Kuten edellä kävi ilmi, monet myös yrityksissä puhuvat voimakkaasti kasvaneen tarkastusbisneksen olevan kriisissä tehottomuuden vuoksi.³⁰³ Tehdastarkastuksissa olisi paljon parannettavaa, mutta ne ovat myös aidosti vaikeita suorittaa, Clean Clothes -kampanjan mainio raportti *Looking for a Quick Fix* hyvin osoittaa. Esimerkiksi paikallisen kielen osaamisesta on tarkastajille etua, muutoin tulkki saattaa kaunistella asioita. Monesti työntekijät puhuvat vielä vähemmistökieliä.³⁰⁴

Sen lisäksi, että yritysvastuulla ei ole ollut juurikaan toivottua vaikutusta, sen sosiaaliset vaikutukset saattavat olla jopa negatiivisia.³⁰⁵ Näin käy helposti, jos brändiyritys katkaisee tilaukset väärinkäytöksiä löydettyä sen sijaan, että se auttaisi tehdasta parantamaan työolosuhteita. Taloudellisissa vaikeuksissa tehtaiden on entistä vaikeampi maksaa uusista tarkastuksista ja kustantaa vaaditut parannukset, kuten palkankorotukset.

Lisäksi tutkijat ovat huomanneet, että kotityöläisten aseman parantaminen on erityisen vaikeaa. Vastuun kiinnittäminen tehtaan työoloihin saattaa jättää huomiotta samalle tehtaalle ompelevat kotityöläiset ja pitää heidän palkkionsa alhaisina, määrääjat tiukkoina ja työt ennalta arvaamattomina tai, taas kerran, jättää heidät puille paljaille ilman työtä.³⁰⁶

Yritykset eivät aina tiedä, mitä vaikutuksia niiden vastuutoiminnalla on, yritysvastuun professori Minna Halme kertoi eräässä seminaarissa. Aihetta ei ole tutkittu tarpeeksi, hän totesi jakaen muidenkin tutkijoiden esittämän huolen.³⁰⁷ Mutta eivät järjestötkään ole aina perillä omien linjaustensa vaikutuksista. Järjestöjohtoisten vastuualoitteiden ei ole itse asiassa huomattu tutkimuksissa olevan sen tehokkaampia kuin yritysjohdoisten järjestelmienkään.³⁰⁸ Järjestöjenkin pitää olla varovaisia

suosituksissaan. Tärkein periaate, eli asianosaisten kuunteleminen onkin tässä asiassa tavallaan vakuutus.

Joka tapauksessa tärkeää on, että vastuukeskustelu ei jää pyörimään vain tehtaiden arjessa, kun tilaajayritykset ovat ostokäytännöillään vähintäänkin osasyllisiä. Ostajan pystyessä sanelemaan tuottajalle ehtoja myös tuontikaupan vastuu jää helposti vain yhdeksi uudeksi kontrollin muodoksi, jolla tehdas pidetään varpailaan. Ostajajohtoisissa ketjuissa pääosa vastuusta on vallan myötä ostajalla, ei tehtaalla.

Täytyy kuitenkin muistaa, että yritysvastuussa on kaikesta yleisiä ohjeita koskevasta vaikeudesta huolimatta kyse ratkaistavissa olevista käytännön ongelmista.³⁰⁹ Yritysten on ratkaistava, miten esimerkiksi palkan perillemeno varmistetaan. Ratkaisut saattavat riippua siitä, kuinka hyvät tilaajayrityksen ja tavarantoimittajan suhteet ovat ja suostuuko tehdas maksamaan parempaa palkkaa.

H&M:N RÄIKEÄ RISTIRIITA

H&M:n käyttämän kambodžalaisen M&V International -tehtaan työntekijä, nuori kolmen lapsen äiti Deuar Sophon kertoi televisiossa, että hän on velkaantunut pahasti ja korot ovat korkeat. Hän saa palkkaa noin 35 senttiä tunnissa ja työskentelee myös vapaiden aikana. Koko palkka menee velan ja korkojen maksuun ja hänen tilanteensa pahenee koko ajan, vaikka hän toivoo joka ilta sen parantuvan. Hänellä ei ole varaa laittaa lapsiaan kouluun.³¹⁰

Sophonin haastattelu oli ruotsalaisen *Kalla Faktan* reportaasissa, joka näytettiin Suomessa *45 minuuttia* -ohjelmassa. Siinä oli kuvia pyörtyneistä työntekijöistä. Samalla M&V International -tehtaalla on pyörtynyt 250 ihmistä vain parin päivän aikana. H&M:n raportin mukaan syynä on liian vähäinen ruuan saanti, ohjelmassa kerrottiin.³¹¹ *Kalla Faktan* kuvausryhmän tullessa tehtaalle he eivät päässeet sisään, koska työntekijät olivat aloittaneet spontaanin lakon.³¹²

Ohjelmassa kerrottiin, että H&M teki miljardivoitot. H&M:n omistaa maailman kahdeksanneksi rikkain ihminen, ruotsalainen Karl-Johan Persson, joka on myös yhtiön toimitusjohtaja. Yhtiöön kuuluvat brändit Cheap Monday, COS, Monki, Other Stories ja Weekday. *Kalla faktan* toimittaja kysyi Perssonilta H&M:n tiedotustilaisuudessa, miksi vaatteiden valmistajat eivät saa elämiseen riittävää palkkaa.³¹³ ”Kambodžassa on työehtosopimusneuvottelut ja toimivat sopimukset”, Perssonin vastasi. ”Tilanne voisi olla paljon pahempi, jos emme olisi siellä”, hän jatkoi ohjelmassa.³¹⁴

Kolikon kääntöpuoli on, että H&M on tehnyt suhteellisen paljon oman vastuujärjestelmänsä eteen, mutta paljon on toki vielä tekemättä. Yritys on solminut globaalin puitesopimuksen kauppojen työntekijöitä edustavan kansainvälisen UNI-ammattiliiton kanssa vuonna 2004. H&M:n sopimus oli vaatealan ensimmäinen ja koskee kaikkia H&M:n työpaikkoja, mutta UNI edustaa myyjiä eikä varsinaisesti tehtaiden työntekijöitä.³¹⁵

H&M:n käyttämät kiinalaiset, intialaiset ja turkkilaiset tehtaات ovat Fair Labor Associationin kehitystyön piirissä. Lisäksi Fair Labor Association on tarkastanut ruotsalaisjätin Kiinanostokäytännöt. Tässäkin muut brändiyritykset ovat menneet edelle, yleensä yritysten koko tuotanto on niiden järjestöjen valvonnassa, joihin ne kuuluvat.³¹⁶

Keväällä 2013 H&M liittyi niiden yritysten joukkoon, jotka julkistivat käyttämänsä tavarantoimittajatehtaat. Yritys sanoo verkkosivuillaan, että sen listaamat tavarantoimittajatehtaat muodostavat noin 95 prosenttia tilausten määrästä ja listassa ovat ne, joihin H&M:llä on pitkät liikesuhteet.³¹⁷

Perssonin putiikin sitoumukset ovat paremmat kuin yhdelläkään kehitysmaissa valmistuttavalla suomalaisella vaateyrityksellä. Kambodžalaisen Deuar Sophonin tilanne tiivistää hyvin, missä kehitysmaatuonnin vastuussa mennään. Räikeät väärinkäytökset ovat arkipäivää. Kuilu ompelijoiden palkkojen ja brändiyritysten

voittojen välillä on käsittämättömän suuri. Vaikka brändiyritys olisi aktivoitunut vastuussaan, se ei välttämättä näy tehtailla.

Kesäisin henkkamaukasta saa värikkäät lyhyet shortsit viidellä eurolla ja t-paidat maksavat nekin vain muutaman euron. Kun kyseessä on äärimmäisen halvalla myyvä ja hintakilpailun kiristänyt yritys, täytyy todeta, että noin pienillä hinnoilla tekijöille ei ole voinut jäädä paljon mitään. Turhan kulutuksen lietsominen ei sekään ole liioin ympäristön kannalta kestävää.

KEINOT ON MONET

Yritysten vastuullisuuden edistämiseksi on kokeiltu monenlaista keinoa. Ammattiliitot olivat 70-luvulla kansainvälisen politiikan areenoilla mukana laatimassa kahta yritysvastuun ohjeistoa: toista Kansainvälisessä työjärjestössä ILOssa, toista rikkaiden maiden järjestössä OECD:ssä.³¹⁸ Molemmat ohjeistot ovat nykymitta-reilla kunnianhimoisia.

ILO:n ohjeisto on nimeltään *Kolmenkeskinen julistus monikansallisten yritysten ja sosiaalipolitiikan periaatteista*. OECD:n ohjeiston nimi on *OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille*. Nämä koskevat yrityksiä kansainvälisesti ja ne ovat edelleenkin ahkerassa käytössä. Niiden ongelmana on, että ne ovat vain suosituksia, eivätkä ne sido yrityksiä.

Yritykset alkoivat luoda omia yritysvastuun toimintaohjeistojaan (*code of conduct*) niinkin myöhään kuin 90-luvun lopulla, kun kuluttajat huolestuivat kehitysmaatuonnin kasvettua tuotteiden valmistajien työoloista. Kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen yritysvastuuasiantuntija Dwight Justice on nimittänyt näitä yritysten itse laatimia ohjeistoja uusiksi ohjeistoiksi ja 70-luvulla tehtyjä vanhoiksi.³¹⁹

Justicen mukaan ammattiliittojen väellä ei ole yhtenäistä kantaa näitä uusia ohjeistoja kohtaan. Uudet ohjeistot ovat yritysten yksipuolisesti laatimia ja siten merkittävästi huonompia kuin

70-luvulla kansainvälisen politiikan tasolla luodut. Joidenkin ay-aktiivien mielestä vain hyvät lait ja niiden tehokas valvonta takaavat työoikeudet. Toisten mielestä uudet ohjeistot olivat tervetulleita tai ainakin tyhjää paremmat, Justice kuvasi vuonna 2002.³²⁰

”Yhteiskuntavastuun mekanismeissa piilevistä vaaroista vakaviimpiin kuuluu niiden taipumus sivuuttaa työnantajien ja työntekijöiden välille rakennetut, jo vakiintuneet neuvottelukanavat”, lukee ay-aktiiveille suunnatussa *Mitä on yritysten yhteiskuntavastuu?* -oppaassa.³²¹

Yritysten pitää toimia vastuullisesti, mutta vastuullisuuden tasosta voidaan olla montaa mieltä. Joidenkin mielestä suomalaisten lakien tason pitäisi päteä myös kaikessa tuontikaupassa. Joillekin, lähinnä yrityksille, riittää, että paikalliset kehitysmaiden lait toteutuisivat. Ay-liike ja kansalaisjärjestöt pitävät hyvänä tasona ainakin alkajaisiksi ILO:n perussopimusten ja YK:n ihmisoikeuksien julistuksen toteutumista. Se tarkoittaa järjestäytymis- ja neuvotteluvapautta sekä lapsityön, pakkotyön ja syrjinnän lopettamista.

Yrityksiltä on vaadittava tarpeeksi tiukkaa vastuullisuutta, mutta vastuun on oltava yrityksissä käytännössä toteutettavissa. Yritysvastuun ottaminen tosissaan saattaa vaatia rahaa. Tavoite-tasoa voi nostaa, jos edistystä tapahtuu.

Ajattelin kymmenen vuotta sitten, että maailmassa tulee aina olemaan äärimmäistä köyhyyttä. Sitten ajattelin uudestaan. Se ei olekaan vääjäämätöntä, vaikka todennäköistä kyllä. Jos ajattelempa, että köyhyys kuuluu asiaan, ummistamme silmämme siltä mahdollisuudelta, että kurjuudesta joskus päästäisiin eroon.

Paikallisten ihmisten äänen huomioiminen on kultainen periaate, jonka pitäisi näkyä kaikessa kehitysmaihin liittyvässä toiminnassa. Ulkoa tuodun ”kehityksen” nimissä on itse asiassa tehty paljon hallaa ihmisoikeuksille.

Vaikka Clean Clothes -kampanja tekee päätöksensä yhdessä kehitysmaiden ompelijoiden kanssa, se toteaa, ettei se voi edustaa

työntekijöitä, koska he eivät ole valinneet sitä edustajakseen. Vain ammattiliitto edustaa työntekijöitä.

Kiellot harvemmin edistävät aiottuja asioita ja varsinkin lapsityön vähentämisessä tehokkainta olisi köyhissä maissa keskittyä siihen, että lapset pääsisivät kouluun. Orjuuttaminen pitäisi kuitenkin kieltää. Monet tutkijat ovat peräänkuuluttaneet, että poliittisissa päätöksissä tulisi nojautua paikalliset olosuhteet huomioivaan tutkimustietoon.

Suuremmassa mittakaavassa lapsityötä poistetaan parhaiten laittamalla aikuisten työolot kuntoon. Jos aikuiset saavat säällisestä työstä elämiseen ja lasten elättämiseen riittävää palkkaa, heidän ei tarvitse laittaa lapsiaan töihin ja lasten koulunkäynti mahdollistuu.

Brändiyritykset voivat edistää järjestäytymis- ja neuvottelu-oikeuksien toteutumista monin tavoin. Ne voivat tukea paikallisia ammattiliittoja ensinnäkin edesauttamalla sitä, että valmistaja lopettaa ay-aktiivien ja ammattiliittojen jäsenten ahdistelun, pahoinpitelyn tai erottamisella uhkailun. Ilmapiirin on oltava salliva. Työnantaja voi laittaa työsopimuksiin liitteen, jossa se lupaa olla ahdistelematta, jos työntekijä liittyy ammattiliittoon.³²²

Brändiyritys voi päästää ammattiliitot valvomaan tehtaita. Täytyy kuitenkin huomauttaa, että rekisterien pitäminen ammattiliittojen jäsenistä on työnantajilta kielletty joissakin maissa.

Voimaantuakseen työntekijät tarvitsevat yleensä koulutusta työoikeuksistaan. ”Meidän täytyy kouluttaa työntekijöitä ensin. Suurimmalla osalla on vain peruskoulutus”, sanoi Clean Clothes -kampanjan kanssa yhteistyötä tekevän Thai Labour -kampanjan Lek Yimprasert. ”Jos he eivät ymmärrä mikä on yritysvastuun toimintaohjeisto (*code of conduct*), kuinka voimme selittää yhteyden olympialaisiin kohdistuvan kampanjan ja työoikeuksien välillä?”³²³

Jos vapaa järjestäytyminen ei ole mahdollista maan lakien vuoksi, kuten Kiinassa, tai esimerkiksi sen vuoksi, että tehdas

sijaitsee vapaatuotantoalueella, brändiyritys voi auttaa perustamaan työpaikkakomitean, jossa työntekijät pääsevät edistämään heille tärkeitä asioita.

Työpaikkakomiteat ovat helposti niin sanottuja keltaisia liittoja, joiden edustajat yritysten johto on valinnut tai joiden työntekijäjäsenet eivät pääse todellisuudessa vaikuttamaan asioihin. Komiteoita ei saa myöskään missään nimessä pitää itsenäisten ammattiliittojen vaihtoehtona eikä sen puoleen kansalaisjärjestöjäkään. Työntekijöiden pitäisi voida vapaasti valita ammattiliittonsa. Sitä kautta he voivat neuvotella kollektiivisesti. Tekstiili- ja vaatetusalan kansainvälisen ammattiliiton Neil Kearney on painottanut kypsiä yhteiskuntasuhteiden tärkeyttä.³²⁴

Paikalliset olosuhteet, lait, politiikka ja historia antavat raamit ay-toiminnan luonteelle. Ammattiyhdistysliike onkin valinnut eri asioita ajettavakseen eri puolilla maailmaa. Suomessa olisi hyvin outoa, jos ammattiyhdistysliike ajaisi HIV:iin ja aidsiin liittyviä asioita, mutta Saharan eteläpuolisessa Afrikassa nämä sairaudet ovat niin olennaisia koko yhteiskunnalle, että ammattiliitot painottavat niitä toiminnassaan paljon.

Yksi ay-liikkeen keino edistää työoikeuksien toteutumista ovat globaalit puitesopimukset. Ne ovat yritysten yksipuolisesti laatimia vastuuhjeistoja vahvempia, koska niissä on kaksi osapuolta, kansainvälinen ammattiliitto ja brändiyritys. Globaalien puitesopimusten sisältö vaihtelee ja usein ne ovat tekstinsä puolesta hyvin samantyyppisiä yritysten vastuuhjeistojen kanssa. Globaalilla puitesopimuksella yritys sitoutuu ILO:n perussopimusten noudattamiseen.³²⁵

Ay-aktiivien *Mitä on yritysten yhteiskuntavastuu?* -oppaassa todetaan, että

[p]uitesopimukset edellyttävät säännöllisiä tapaamisia maailmanlaajuisten ay-järjestöjen ja yhtiöiden välillä samoin kuin tapaamisia yhtiön kotimaan ay-liittojen välillä

esimerkiksi vähintään kerran vuodessa. – – Maailmanlaajuiset ay-järjestöt ovat tehneet hyvin selväksi, että puitesopimukset ovat vain lisä sopimuksiin, eikä niillä voi korvata paikallisesti tai kansallisesti solmittuja sopimuksia. Puitesopimukset vain takaavat, että ylimmän paikallisen johdon on käytävä neuvottelupöytään paikallisten tai kansallisten ammattiliittojen kanssa ja ryhdyttävä hieromaan sopua palkoista, työajoista, etuisuuksista ja niin edelleen.³²⁶

Liittojen kantojen kohdalla herää kysymys, mikä motivoi suomalaista ammattiliittoa edistämään työelämän oikeuksien toteutumista maailman toisella puolen. Vaatetusteollisuuden ammattiliitoissa pitkään toiminut työehtosihteeri Juha Söder antaa kaksiosaisen vastauksen: ”Vastauksen ensimmäinen osa on kauniimpi, ja se on solidaarisuus”, Söder sanoi. ”Suomalaiset ammattiliitot haluavat auttaa.”³²⁷

”Puhdasta solidaarisuutta on näinä päivinä vaikea löytää ja vastauksen toinen osa on itsekkäämpi”, Söder jatkaa. Tosiaan, osa liitoista ilmoittaa verkkosivuillaan jo alkajaisiksi, että heidän edunvalvontansa alkaa Suomen rajojen ulkopuolelta, mutta se on Söderin mukaan vaatealan tapauksessa oikeastaan vain teoriaa. Monet asiantuntijat sanovat, että ompelijoiden työpaikat eivät enää tule takaisin, kun ne ovat kerran lähteneet. Bangladeshilaisien ja virolaistenkin palkkojen pitäisi nousta huimasti, jotta työpaikat palaisivat Suomeen.³²⁸

Aasian maiden tilanteesta haastattelemani SASKin Seppo Karppinen vahvistaa edellisen kuvan. ”Yksinkertaisimmillaan solidaarisuus on sitä, että liittokumppanit tavatessaan kertovat toisilleen omista jutuistaan ja onnistumisistaan, ja pitävät yhteyttä vähintään kerran vuodessa”, hän kuvaa. Solidaarisuudessa on kyse välittämisestä, yhteisellä asialla olemisen tunteesta, ja siitä, että ymmärretään toisen vaikea tilanne ja halutaan antaa siinä moraalista ja materiaalistakin tukea. ”Kansainvälinen edunvalvonta taas

Vaatetustyöntekijöiden lapset tekevät nukkensa itse. Materiaalina he käyttävät halpaa kangasta. Dhaka, Bangladesh elokuu 2009. Kuva: Taslima Akhter / Clean Clothes Campaign.

on sitä, että täytetään globalisaation aiheuttamia monttuja”, Karppinen toteaa.³²⁹

Karppisen mukaan solidaarisuus ja kansainvälinen edunvalvonta ovat molemmat arvokkaita ja perusteltuja. Suomalaisten ammattiliittojen on nyt vuoro osoittaa tukeaan ja puolustaa työtätekeviä köyhiä saatuaan itse samanlaista todella arvokasta tukea ulkomailta ennen ja jälkeen toisen maailmansodan. Työolot, edut ja ehdot ovat niin huonot esimerkiksi juuri Bangladeshissa, että sikäläinen työläinen ja ay-liike tarvitsevat kaiken mahdollisen tuen päästäkseen jaloilleen.³³⁰

”Joillakin aloilla, kuten veturinkuljettajilla, on hyvin vahva ammattilylpeys”, Karppinen kertoo. Suomalaiset veturinkuljettajat

tuskin innostuvat muiden alojen työolojen parantamisesta, mutta he samaistuvat toisiin veturinkuljettajiin maapallon toisella puolella, ja haluavat olla mukana heidän työolojensa parantamisessa.³³¹

Saattaa myös olla, että parasta vaihtoehtoa työolojen parantamiseen ei ole vielä keksitty. ”Ostajajohtoisin tavaraketjuihin kuuluvia tuotteita valmistavat työntekijät saattavat tarvita uudentyyppisiä poliittisia organisaatioita”, professori Jane Wills ja kansalaisjärjestövaikuttaja Angela Hale ovat ehdottaneet. Heidän mielestään näiden uusien poliittisten organisaatioiden olisi ulotuttava työpaikkojen ulkopuolelle ja työntekijät voisivat tehdä yhteistyötä laajan ja verkottuneen aktivistijoukon kanssa.³³²

ZARAN SOPIMUS AMMATTILIITTOJEN KANSSA

Zaran myymälässä Helsingin keskustan Stockmannia vastapäätä on läpinäkyvän ohuista kankaista tehtyjä paitoja ja toisaalta paksumia tekonahkaisia jakkuja. Zara on hyvä paikka uusimpien trendien ihmettelyyn ja trendi näyttää olevan edelleenkin se, että kaikkea puetaan sekaisin.

Poistopöydillä on petroolinsinisiä palmikkovillapaitoja ja ohuempia kirkkaanpunaisia neuleita. Alennukset ovat kovia: farkut 12,95 euroa ja neuleet 9,95. Ilmeisesti Zara myy vanhat mallinsa suurilla alennuksilla ja pitää siten yllä äärimmäisen nopeaa kiertoaan.

Yksi suosikkilehtiartikkeleistani on *Talouselämän* juttu, jossa kuvataan Zaran Stockmannille antamaa oppia. Stockmann pyöritti aiemmin Zaran toimintaa franchising-periaatteella ja Zara oli artikkelin mukaan Stockmannin pomoille ja ostajille paras bisneskoulu, jossa vanhat opit pantiin kerralla uuteen uskoon. Myös Stockmannin hankkima Lindex on varmasti opettanut paljon, mutta Stockmann ei yritä kopioida Zaran toimintamallia edes Seppälään, vaan Stockmann muokkaa omaa toimintatapaansa.³³³

Stockmannin tavarataloa on sanottu vaatteiden myynnin pie-
neksi ihmeeksi. Kokoonsa suhteutettuna sen vaatemyynti on Suo-
men suurin. *Talouselämän* artikkelin mukaan siellä on Suomen
kalleimmat hyllymetrit eikä yritys ole kaivannut ulkopuolisia ker-
tomaan, miten asiat kannattaa tehdä.³³⁴

Tavaratalon ehkä tarkimmin vartioitu salaisuus on sen brän-
dikartta, jota entinen varatoimitusjohtaja Jukka Hienonen vertasi
mainituissa artikkeleissa tavaratalojen raamattuun. Brändikartalla
vaateosastojen kaikki tuotemerkit on sijoitettu ala- keski- tai
ylähintaluokkaan ja niiden myyntilukuja seurataan tiuhaan.
Stockmann tiputtaa nopeasti kannattamattomat merkit myynti-
tiloistaan pois.³³⁵

Zarassa vaatteiden kierto on ehkä kaikkein nopeinta. Zara myy
niitä kuin tuoretavaraa. Stockmannin Hienonen kuvaa Zaran aloi-
tusta Suomessa ”poskettomaksi”, se myi niin hyvin. Voin kuvitella,
että Zaran vaatteita käyttävät arvostavat sitä, että samanlaista tus-
kin tulee vastaan, kun pienet erät myydään nopeasti loppuun.³³⁶

Zaran valikoimasta päättää sen emoyhtiö espanjalainen Inditex,
joka pyörittää nykyisin myös ketjun Suomen toimintaa. Inditex on
hoitanut yhteiskuntavastuunsa paremmin kuin moni muu. Se on
järjestöjohtoisen Ethical Trading Initiativen jäsen eli riippumatto-
mat tahot kehittävät ja tutkivat sen käyttämien tehtaiden oloja.

Konserni on myös yksi niistä harvoista vaateyrityksistä, joka
on solminut globaalit puitesopimukset ammattiliittojen kanssa.
Inditexin vuonna 2007 solmima sopimus vaatetus- ja tekstiili-
työntekijöiden kansainvälisen liiton ITGLWF:n kanssa on alan
kunnianhimoisin ja konsernilla on sopimus myös kauppojen myy-
jiä edustavan UNI-liiton kanssa. Inditex on antanut ITGLWF:lle
pääsyn tehtaille valvomaan työoloja ja se koskee myös raaka-
aineiden tuottajia.³³⁷

Ammattiliitoissa oltiin vakuuttuneita, sillä tuhannet työn-
tekijät olivat saaneet paremman toimeentulon jo ennen sopi-
muksen solmimista. Inditex on myös ollut kiitettävän aktiivinen

tehdaspalojen hoidossa ja maksanut uhreille ammattiliittojen vaa-
timia korvauksia.³³⁸

Inditex vaikuttaa hoitaneen vastuunsa hyvin, mutta sen toi-
minnan perusidea jää mietityttämään. Pikamuotiketjuna Zara
edesauttaa osaltaan vaatteiden nopeaa kiertoa ja siten myös
poisheittämistä. Zaran vaatteet ovat nopeimmillaan parissa päi-
vässä liikkeen hyllyllä siitä, kun myymälä on tehnyt tilauksen,
Talouselämän artikkelissa kerrotaan. Ensimmäiset erät valmiste-
taan myös parissa päivässä siitä, kun suunnittelija on nähnyt kau-
pungilla kiinnostavan vaateen, ostanut sen jonkun nuoren päältä
ja lähettänyt Espanjaan.³³⁹

Näin nopeat toimitusajat tarkoittavat sitä, että Inditex valmis-
tuttaa vaatteet lähellä, se käyttää lentorahteja tai tehtaissa tehdään
pitkää päivää. Inditex valmistuttaakin melko paljon Euroopassa,
mutta se myös kuljettaa lentokoneella.

Hupparin valmistuminen

Miten vaatteet päätyvät kauppojen hyllyille? Susanna Särkkä kuvaa
kirjassaan *Vaateostajan Intia*, miten Luhdan värikkäät hupparit
valmistetaan.³⁴⁰

Tammikuu

Luhdan brändijohto päättää, minkälaisia tuotteita kevääksi halutaan,
kuinka laaja mallistosta tulee ja mikä on sen hintataso. Tuotepäällikkö
alaiseen muuttaa johdon suuret linjat konkreettisiksi tuotteiksi.
Suunnittelijat piirtävät ensimmäiset kuvat collegehupparista.

Helmikuu

Luhta lähettää collegehupparin kuvat ja teko-ohjeet Intian Mumbai-
hin agentille. Ensimmäinen hupparinäyte, ykkösproto, valmistetaan
agentin edustamalla Kayteen tehtaalla Intian Tirupurissa.

Helmi–Maaliskuu

Luhdan tuotekehitystiimi matkustaa Tirupuriin. Se muokkaa huppari-
näytettä yhdessä Kayteen edustajien kanssa. Kayteen tehdas

valmistaa korjatun näytteen parissa päivässä. Luhta kommentoi sitä ja muita näytteitä Tirupurissa ja neuvottelee hinnoista.

Maaliskuu

Luhta päättää väreistä. Kaytee voi alkaa valmistaa kankaita eli neuloksia myyntimiesnäytteitä varten. Luhta tilaa mallisarjat eli näytteet myyntimiehiä varten mumbailaiselta agentilta Clothing Buying Agencylta. CBA välittää tilauksen Kayteen tehtaalte Tirupuriin.

Huhtikuu

Myyntimiesnäytteet lähetetään lentokoneella Suomeen.

Toukokuu

Myyntimiehet alkavat myydä kauppiaille ja keskusliikkeille seuraavan kevään mallistoa.

Kesäkuu

Luhta kertoo alustavat ennusteet tilausten määristä ja aikatauluista agentille. Kaytee varaa alustavasti tuotantokapasiteetin. Luhdan tuoteosasto tekee sovitus- ja mallikorjauksia huppareihin. Tuoteosasto laatii tuotantoa varten ohjeistusta ja mittataulukoita.

Elokuu

Luhta tekee tilauksen elo-syyskuun vaihteessa. Myynti jatkuu edelleen, osa tilauksesta on tehtävä arvion perusteella. Jos huppareihin on tullut paljon muutoksia, Luhta pyytää uuden näytteen.

Syyskuu

Luhta tilaa kokonäytteet, eli jokaisesta koosta valmistetaan näyte.

Lokakuu

Kokonäytteiden on oltava Luhdalla viimeistään lokakuun alussa.

Marraskuu

Luhdan tuotantotiimi tarkastaa esituotantonäytteet Lahdessa. Luhdan hankintapäällikkö matkustaa Tirupuriin. Hän tarkasta loput esituotantonäytteet ja tekee mahdolliset korjaukset niihin. Tuotanto käynnistyy. Tuotantoon on varattava aikaa viidestä kuuteen viikkoa.

Joulukuu

Luhdan hankintapäällikkö matkustaa Intiaan tarkistamaan, että tuotanto etenee ohjeiden mukaisesti. Ensimmäiset collegehupparit lähtevät Intiasta laivalla Suomeen. Rahti vie kuudesta seitsemään viikkoa.

Tammikuu

Ensimmäiset hupparit saapuvat Suomeen. Ensimmäiset tuotteet toimitetaan kauppiaille.

Helmi-maaliskuu

Collegehuppareita tulee lisää Suomeen. Ne toimitetaan vähittäiskauppiaille.

GLOBALISAATION PORTINVARTIJOIDEN NORMIPÄIVÄ

Sisäänostajat ovat paljon vartioina. Mutta mitä sisäänostajat käyttämissä tekevät? Käyttävätkö he valtaa?

Keskustelimme aiheesta helsinkiläisessä kahvilassa muotisuunnittelija ja sisäänostaja Maria Erosen kanssa elokuussa 2011. Hän on työskennellyt sisäänostajana suomalaisissa tekstiilialan yrityksissä.

”Suomalaiset sisäänostajat eivät yleensä ole yhteydessä suoraan tehtaseen vaan tavarantoimittajaan”, joka omistaa tehtaat, Eronen aloittaa. Tavarantoimittajalla voi olla useita tehtaita useassa eri maassa. Suoraan tehtailta tilaavat tekevät yleensä suuria tilauksia, ja harva suomalainen yritys tilaa niin suuria määriä, että se kannattaisi.³⁴¹

Eronen jatkaa, että jos brändiyritys haluaa tilata uuden malliston, se varaa tavarantoimittajalta tuotantokapasiteettia. Sisäänostaja lähettää tilaukset sähköpostilla. Jos brändiyrityksellä on paikallinen hankintatoimisto, se hoitaa yhteydenpidon valmistajiin.³⁴²

Sisäänostaja tilaa mallikappaleen tavarantoimittajalta aina. Samalla tavarantoimittaja tarkentaa hinnan ja toimitusajan. Kun

sisäänostaja on hyväksynyt mallikappaleen, tilausta ei voi enää perua. Jos kyse ei ole perustuotteesta ja yritys on iso, se testaa mallikappaleet laboratoriossa. Laboratorio katsoo muun muassa kemikaalit ja kankaan kestävyden.³⁴³

”Brändiyritys varaa itselle enemmän aikaa kuin tavarantoimittajan toimitusaika on, jottei tule ongelmia”, Eronen kuvaa. Jos vaatteet viivästyvät, brändiyritys reklamoi ja tavarantoimittaja ilmoittaa uuden toimitusajan. Lentorahdit saattavat tulla tässä kohtaa kuvaan ja niitä voidaan käyttää yhdistelmänä laivan, junan tai pyörien kanssa. Jos pienen tilauksen aikataulut ovat tiukat, vaatteet yleensä lennätetään. Toimituksen myöhästyessä se osapuoli maksaa lentorahdit, jolle se on osoitettu alkuperäisessä sopimuksessa. Tullaamisessa sisäänostaja joutuu käymään paperisotaa.³⁴⁴

Erosta ärsyttää, että yritysvastuun keskusteluissa logistiikka jätetään yleensä vastuun ulkopuolelle, vaikka se vaikuttaa tuotteen hintaan.³⁴⁵

Kysyin Eroselta, ovatko sisäänostajat hänen mielestään globalisaation portinvartijoita. Elina Grundström ja muut kirjoittajat kuvasivat kirjassa *Globalisaation portinvartijat* sisäänostajia vaikutusvaltaiseksi, pieneksi ja näkymättömäksi ryhmäksi, joiden päätösten kautta globaali talous toteutuu.³⁴⁶ Voivatko sisäänostajat käyttää valtaa siihen, mistä tilaavat ja sitä kautta vaikuttaa tuhanisiin kehitysmaiden työntekijöihin?

Eronen ei näe sisäänostajia globalisaation portinvartijoina. Hänen mukaansa sisäänostajan esimiehet ovat sopineet isoimmat asiat valmistajan kanssa sopimusten solmimisvaiheessa. ”Esimerkiksi toimitusajat brändiyritys ja valmistajat ovat sopineet näiden sopimusten avulla, joten niistä ei neuvotella enää siinä vaiheessa, kun sisäänostaja tekee tilauksen. Ja useimmissa yrityksissä tilaukset ovat oikeastaan kaikki, mitä sisäänostaja hoitaa, mutta joissakin yrityksissä sisäänostaja viilaa myös hintoja alaspäin”, Eronen kuvaa.³⁴⁷

Yksittäinen sisäänostaja tuskin on globalisaation portinvartija, suurempi valta on hankintaorganisaatiolla. Sisäänostaja taitaa vain avata globalisaation portin valmiin listan mukaan, ja sen listan on tehnyt hankintatiimi.

VASTUULLINEN HANKINTA

Järjestöt ja ammattiliitot ovat pitkään pitäneet esillä sitä, että tilaajien ostokäytäntöjen muuttaminen on edellytys vastuullisuuden toteutumiselle tehtaissa. Monen brändiyrityksen vastuullisuutta ei ole ulotettu sen omaan hankintaan. Jos brändiyritys kuuluu BSCI-järjestelmään tai vastaavaan, jossa ulkopuolinen taho ei kontrolloi brändiyrityksen hankintaa, vastuullisuus riippuu brändiyrityksen aktiivisuudesta.

Yhdellä keskikokoisella vaatetusyrityksellä voi helposti olla satoja ellei pari tuhatta tavarantoimittajaa ja mallistojen osatkin saatetaan kilpailuttaa ympäri maailmaa. Vastuullinen hankinta ulottuu myös raaka-aineisiin.

Tavarantoimittajien määrän vähentäminen on ensimmäisiä askeleita brändiyrityksen vastuullisuudessa, koska vastuullisuuden edistäminen usean sadan tai tuhannen tavarantoimittajan kanssa on vaikeaa, ellei mahdotonta. Esimerkiksi Fair Wear Foundation aloittaa uuden brändiyrityksen kanssa tavarantoimittajien määrän vähentämisellä, jos se on tarpeen. Pitkäjänteinen yhteistyö tavarantoimittajien kanssa on vastuullisuuden edellytys, Clean Clothes -kampanjan pääviesti kuuluu. Pitkät toimittajasuhteet voivat pelastaa tehtaasulkemiselta ja muutenkin työoloja voi kehittää vain tilanteessa, jossa toiminnan ja tilausten voi ajatella jatkuvan.

Ay-liike ja järjestöt vastustavat niin sanottuja *cut and run* -päätöksiä eli liikesuhteiden katkaisemista, jos työoikeuksien loukkauksia todetaan. Monelle yritykselle on houkuttelevaa pyrkiä eroon epäeettiseksi leimautuneesta tavarantoimittajasta

mahdollisimman pian ja monet tekevät vieläkin niin kampanjavyen varoittelusta huolimatta.

Myös kohtuuton kilpailuttaminen, johon tietenkin liittyy suuri tavarantoimittajamäärä, on ristiriidassa aidon vastuullisuuden kanssa. Silloin liikesuhteet eivät ole pitkiä. Kilpailuttamisen top-puuttelemine on liiketoiminnan pyhiä lakeja vastaan uimista ja sen toteutuminen on arvattavasti kiven takana.

Halukkuus tarjota työntekijöille inhimilliset työolot riippuu tietenkin paljon tehtaasta. Sen vuoksi brändiyrityksen on valittava tavarantoimittajat alun perin tarkasti ja huomioitava jo saavutettu vastuullisuus tai halukkuus työoikeuksien toteuttamiseen. ”Uuden tavarantoimittajan valinnassa tarkastellaan muutenkin kaikki: yrityksen vakavaraisuus, kenen kanssa se käy kauppaa, sertifioinnit ja muut vastaavat”, Maria Eronen kertoo.³⁴⁸

Brändiyrityksillä on tärkeämpiä ja vähemmän tärkeitä tavarantoimittajia. Ne pitävät tärkeisiin eli strategisiin tavarantoimittajiinsa yllä pitkiä liikesuhteita ja tekevät vierailuja. Vähemmän tärkeät tavarantoimittajansa brändiyritykset kilpailuttavat useammin kuin strategiset tavarantoimittajansa.

Tavarantoimittajien vähentäminen voi olla myös brändiyrityksen tapa kontrolloida niitä. Jos tilaukset ovat isoja, tavarantoimittaja on niistä riippuvainen. Samalla myös tilaaja on riippuvaisempi toimittajistaan. ”Toisaalta pienet tilaukset saattavat olla hankalia. Tavarantoimittaja saattaa priorisoida isompia tilauksia ja laittaa niitä pienten edelle”, Eronen tarkentaa.³⁴⁹

Yritysten kannattaa tehdä suoria tilauksia ja niiden tulisi välttää agentteja ja muita välikäsiä, koska silloin työolojen valvonta vaikeutuu. Myös alennuserien ostaminen valmistajaa tuntematta ei ole millään tavalla vastuullista hankintaa. ”Pienet yritykset saattavat joutua käyttämään välikäsiä, koska tehtaiden kapasiteetit ovat isoja varsinkin Kiinassa”, Eronen sanoo.³⁵⁰

Kaikki eivät ole menneet kohtuuttomaan kilpailuttamiseen missään vaiheessa, eli modernien hankintaoppien perässähihtäjä

saattaa olla hankinnan vastuullisuuden edelläkävijä. Osalla suomalaisista yrityksistä on kymmenien vuosien pituiset suhteet tavarantoimittajiinsa, ja se on hienoa.

Valmistusmaiden valinta kertoo omaa selvää kieltään. Jos yritys on valinnut Bangladeshin, niin halvalla mennään. En halua suosittaa jotakin valmistusmaata toisen yli, mutta yritysten on kiinnitettävä vastuuseen enemmän huomiota, jos valmistus on työoikeuksia paljon loukkaavassa maassa.

Myös hankintaan olennaisesti liittyvät hinnat ja määräajat ovat kansalaisjärjestöjen ja ay-liikkeen mielestä tietenkin tärkeitä. Kovasti tingityt hinnat pitävät työntekijät nälkäpalkoilla ja tiukat toimitusaikataulut tarkoittavat ylitöitä tai tilausten teettämistä alihankkijalla. Viime hetken muutokset malleihin aiheuttavat samaa. Esimerkiksi alankomaalaisen C&A-ketjun edustajan mukaan pidemmät toimitusajat hyödyttävät kaikkia ja ylityöt vähenevät.³⁵¹

Joillakin vaatebrändiyrityksillä on hankintapolitiikka. Itse asiassa sellainen pitäisi olla kaikilla. Yrityksen hankintapolitiikka määrittelee, millä kriteereillä tavarantoimittaja saa tilauksen. Tämä tieto olisi hyvä olla jo yrityksen verkkosivuilla. Suomalaiset yritykset eivät juuri tiedota hankintojensa vastuullisuudesta. Esimerkiksi H&M:n hankintapolitiikasta kerrotaan sen verkkosivuilla, että yritys palkitsee vastuullisemmin toimivia tehtaita antamalla niille hankinnassa lisäpisteitä muiden liiketoiminnallisten kriteerien joukossa. Tämä on hyvä tapa, mutta se kertoo samalla siitä, että H&M on tarpeeksi iso tehdäkseen niin.³⁵²

Niiden, käytännössä isompien yritysten, joilla on erikseen yritys vastuusta ja hankinnasta vastaavat henkilöt, tulisi antaa vastuutiimeille tai -henkilöille tarpeeksi valtaa, jotta vastuullisuus näkyisi hankinnassa.

KOHTEEENA ADIDAS

Ongelmat alkoivat indonesialaisella Jakartan lähellä sijaitsevan PT Kizonen tehtaalla syyskuussa 2010. Suurin osa työntekijöistä ansaitsi vain 60 Yhdysvaltojen senttiä eli 45 eurosenttiä tunnissa, Clean Clothes -kampanja kertoi. Ensin tehdas jätti maksamatta eronneiden työntekijöiden erorahoja ja korvauksia kuolleiden työntekijöiden perheille. Sitten se jätti maksamatta palkkoja. Lopulta tehtaasta eteläkorealainen omistaja yllättäen vain katosi.³⁵³

Tehtaalta pääosan hankkinut agentti Green Textile ryhtyi vetämään toimintaa pariaksi kuukaudeksi ja työntekijät jatkoivat työskentelyään. Green Textile maksoi välistä jääneitä palkkoja. Tehdas julistettiin kuitenkin virallisesti konkurssiin huhtikuussa 2011.³⁵⁴ Työntekijät eivät saaneet kaikkia lakien mukaan heille kuuluvia erorahoja. Osan niistä maksoivat tehtaalta hankkivat yritykset, Green Textile, Nike ja Dallas Cowboys Merchandising, mutta Adidas kieltäytyi. Erorahoja jäi maksamatta 1,3 miljoonaa euroa.³⁵⁵

Clean Clothes -kampanjan muokkaama Adidaksen logo, jota kampanja käytti vaatiessaan Adidasta maksamaan erorahoja indonesialaisen valmistajan PT Kizonen työntekijöille. Kuva: Clean Clothes Campaign.

Aikaa kului eikä rahoja näkynyt. Vuoden 2012 lopulla Clean Clothes -kampanja lanseerasi Adidakseen kohdistuvan toiminta-
viikon, jonka aikana se kehotti aktiivejaan eri puolilta maailmaa osallistumaan viikon ajan erilaisiin tempauksiin, kuten kirjoittamaan vaatimuksen loppujen erorahojen maksamisesta Adidaksen ja teinipoptähti Justin Bieberin Facebook-sivuille. Adidas vastasi kirjeellä Clean Clothes -kampanjalle, että työntekijät tyytyivät heille annettuihin ruokalipukkeisiin.³⁵⁶

Järjestöt yhdistivät voimansa. Muutama yhdysvaltalainen yliopisto keskeytti lisenssituotteidensa tilaamisen Adidakselta. Lähes 50 000 ihmistä allekirjoitti vetoomuksen, jonka aktivistit luovuttivat Adidaksen pääkonttoriin Saksassa.³⁵⁷

Kampanjassa mukana oleva australialainen Adam tiivisti: ”Varmasti puuttuvien 1,3 miljoonan antaminen Indonesiaan on parempaa positiivista mainosta kuin saman summan käyttäminen taas yhden ammattilaistiimin sponsorointiin.”³⁵⁸

PT Kizonen entinen työntekijä Aslam Hidayat kiitti kampanjaan osallistuneita ja kirjoitti, että hänen entiset työkaverinsa myivät ruokalipukkeita maksaakseen velkojaan. ”Adidas huijaa Kizonen työntekijöitä. Tiedämme, että meidän täytyy käskää brändiyrityksiä sekä Aasiassa ja Latinalaisessa Amerikassa valmistettujen tuotteiden käyttäjiä lopettamaan orjuus maailmasta.”³⁵⁹

Adidas suostui vihdoinkin vuoden 2013 huhtikuussa maksamaan erorahoja. ”Tämä on ensimmäinen kerta, kun Adidas maksaa erorahoja työntekijöille”, Clean Clothes -kampanjan Mirjam van Heugten sanoi. ”Työntekijöiden, ammattiliittojen ja kuluttajien yhteistyössä on valtava voima”, hän jatkoi.³⁶⁰

Aslam Hidayat sanoi olevansa helpottunut, että työntekijöiden perheet saavat nyt rahaa, jota he tarvitsevat paljon.³⁶¹

Pehmeää sääntelyä kovissa ytimissä

Finnwatchin mukaan Euroopan komissio ja useat jäsenmaat vastustivat sitä, että valtioiden olisi pakko turvata ihmisoikeudet yritystoiminnassa.

RAAKA TODELLISUUS

Olen harrastanut jonkin verran kansainvälisen kauppapolitiikan seuraamista. Kauppapolitiikan tunteminen on tärkeää, koska kauppaneuvotteluissa tuontikaupan vastuuseen vaikutetaan parhaiten. Järjestöillä on muutama kova luu, mutta poliitikoista harmillisen harvalla on kovaa osaamista kauppapolitiikassa eikä EU-parlamentin vaaleissa ole ryntäykseksi saakka ollut alan asiantuntijoita ehdolla.

Tuontikaupan vastuuta tulisi mielestäni edistää ensisijaisesti julkisen vallan toimin. Yrityksiltä vaadittavat vapaaehtoiset vastuuteot ovat vasta toissijaisia. Kansainvälisen politiikan tasolla työelämän oikeudet eivät ole kuitenkaan edenneet viime vuosikymmeninä, ja siksi mielestäni myös yrityksiltä pitää perätä vastuuta.

Kun tuontikaupan sosiaalisen vastuun ongelmana ovat huonot työolot kehitysmaissa, kehitysmaiden hallitusten pitäisi huolehtia, että työoloja koskeva lainsäädäntö suojelee työntekijöitä tarpeeksi.

Vastuu kuuluisi siis oikeastaan kehitysmaiden viranomaisille. Yritykset ja järjestöt eivät edes yhdessä voi tarkastaa kaikkia maailman tehtaita.

Monessakaan kehitysmaassa virkavalta ei kuitenkaan suojele, päinvastoin. Valvovat viranomaiset ajavat monesti eliitin tai bisneksen etuja ja kuten tiedämme, ihmisoikeuksiensa peräämisestä saattaa joutua telkien taa. Etelän tuotantomaissa viranomaiset ja poliisi myös pidättävät, pahoinpitelevät ja jopa tappavat lakkoilevia tai mieltään osoittavia.

Tuontikaupan vastuuta edistettäisiin parhaiten kansainvälisesti, mutta se tie saattaa olla kivinen.

KAIKKEIN KOVIN YDIN

Kauppa on kansainvälistynyt paljon globalisaation myötä, mutta työntekijöiden oikeuksien takaaminen globaalin politiikan avulla ei ehtinyt talouden kansainvälistymisen mukaan. Se laahaa auttamattomasti perässä. Toisaalta poliittiset päätökset voimakkaan kaupan vapauttamisen muodossa ovat aiheuttaneet globalisaation tai ainakin edistäneet sitä.

Kaupan vapauttaminen sitovien sopimusten avulla on siis ollut tehokkaampaa kuin työelämän oikeuksien suojele. Maailman kauppajärjestön WTO:n piirissä tehdyt sopimukset ovat voimakkaita, sillä WTO:n tuomioistuin voi rangaista sopimuksia rikkovia valtioita. Työelämän oikeuksia käsittelevät kansainväliset sopimukset eivät ole yhtä vahvoja, sillä niistä puuttuu sanktiot.

Viime vuosina WTO:n neuvottelut eivät ole tunnetusti edenneet, osittain juuri kehitysmaiden vastustaessa uusia neuvotteluja. Ne haluavat ensin vaatimansa muutokset maataloutta ja puuvillakauppaa koskien tehdyksi. Globaalien neuvottelujen jumittaessa maat ja maaryhmät ovat tunnetusti ryhtyneet solmimaan kahdenvälisiä kauppasopimuksia keskenään. Kehitysmajärjestöt ovat huolissaan EU:n ja kehitysmaiden kahdenvälisistä ja alueellisista

sopimuksista. Järjestöt sanovat alueellisten EPA-sopimusten (*Economic Partnership Agreements*) vapauttavan kauppaa EU:n ja kehitysmaiden yhteenliittymien välillä liian nopeassa aikataulussa.

Monilla kehitysmailla on vain vähän kauppaneuvottelijoita. Jopa niin vähän, etteivät he pysty osallistumaan kaikkiin tarvittaviin kokouksiin. EPA-neuvotteluja ei voida sanoa aina kovin demokraattisiksi, kun monet parlamentitkin pääsevät käsittelemään asiaa vasta vuosia neuvottelujen alkamisen jälkeen. EU neuvottelee kauppapolitiikasta joidenkin maiden kanssa suoraan, mutta myös niissä valta-asetelma on jo kokoerojen vuoksi vino.³⁶²

Jotta yritysten sosiaalisesta vastuusta tulisi oikeasti valtavirtaa, ihmisoikeudet ja työelämän oikeudet olisi tunnustettava vahvemmin kuin kauppasopimukset. Se on hyvin vaikeaa, koska kauppapolitiikassa ovat vastakkain pienet ihmiset ja maailman kovimmat bisnesintressit.

REILUN KAUPAN PUUVILLA

Kun kunnollinen sääntely laahaa perässä, järjestöt ovat ryhtyneet tekemään maailmankaupasta reilumpaa itse, pienin askelin kerrallaan. Ne käyvät suoraa solidaarista kauppaa kehitysmaiden tuotajayhteisöjen kanssa. Tästä syystä luotiin myös Reilun kaupan merkki.³⁶³

Reilu kauppa ei sertifioi ainakaan vielä tekstiilien ja vaatteiden ompelua ja muita työvaiheita, ainoastaan puuvillan viljelyä. Tästä syystä varsinaisista Reilun kaupan vaatteista ei voida puhua, vaan puhutaan Reilun kaupan puuvillasta tehdyistä tekstiileistä ja vaatteista.

Reilun kaupan ehtoihin kuuluu, että puuvillan ostajan on maksettava viljelijöille takuuhintaa. Takuuhinnan lisäksi viljelijöille maksetaan yhteisiin projekteihin Reilun kaupan lisä, jonka käytöstä viljelijöiden tulee päättää demokraattisesti. Esimerkiksi Malissa puuvillanviljelijät halusivat käyttää Reilun kaupan lisä

ensimmäiseksi kaivon kaivamiseen sekä koulun ja terveyskeskuksen rakentamiseen.³⁶⁴

Puuvillanviljelijät saavat Reilulta kaupalta tarvittaessa lainaa. Tiloilla ei saa käyttää lapsityövoimaa ja viljelyssä on noudatettava ympäristökriteereitä. Reilun kaupan puuvillaa viljellään yleensä pienillä perhetiloilla, jotka ovat yhdistyneet osuuskunniksi tai yhdistyksiksi ja niiden tulee tehdä yhteiset päätökset demokraattisesti.³⁶⁵ Viljelijöillä on myös sananvaltaa Reilun kaupan järjestelmässä. Kattojärjestössä Fairtrade Internationalissa (FLO) päätöksiä tekeillä kehitysmaiden tuottajilla on yhtä suuri äänimäärä kuin tuotteita kuluttavien maiden edustajilla.³⁶⁶

Vaikka Reilu kauppa ei sertifioi tehtaita, se vaatii Reilun kaupan puuvillasta tekstiilejä ja vaatteita valmistavilta yrityksiltä todistuksia Kansainvälisen työjärjestön ILO:n perussopimusten määrittämien oikeuksien toteutumisesta valmistuksessa. Todistuksiksi ILO:n perussopimusten noudattamisesta Reilu kauppa hyväksyy tehtaan mukanaolon jossakin viidestä järjestöjohtoisesta vastuujärjestelmästä, kirjeen ammattiyhdistysliikkeen maailmanjärjestön ITUC:in hyväksymältä ammattiliitolta tai osoituksen siitä, että työntekijät omistavat tehtaan. Myös ulkopuolisen tahon tekemät tarkastukset Ethical Trading Initiativen perusvastuuohteiston tai sen tasoisen ohjeiston noudattamisesta kelpaavat Reilun kaupan merkkijärjestelmälle sekä tehtaan jäsenyys reilun kaupan organisaatioiden kansainvälisessä järjestössä World Fair Trade Organizationissa WFTO:ssa, jossa on mukana Maailmankauppoja.³⁶⁷

Maailmankaupat maahantuovat kehitysmaista reilun kaupan tekstiilejä ja vaatteita, joiden työvaiheet on tehty yleensä pienissä osuuskunnissa tai järjestöissä. Osa niistä on tehty Reilun kaupan merkkijärjestelmän puitteissa tuotetusta puuvillasta ja silloin niissä on Reilun kaupan puuvillasta kertova sertifiointimerkki. Osa Maailmankauppojen tuotteista on tehty johonkin muuhun reilun kaupan järjestelmään sertifioidusta puuvillasta, mutta pienet tuottajaryhmät eivät aina pysty hankkimaan puuvillaa sertifioituna.³⁶⁸

Myös muita tavanomaista vastuullisemmin kehitysmaissa tuotettuja mallistoja ja brändejä on. Vielä useampi niin sanottu tavalinen vaatetus- ja tekstiiliyritys käyttää Reilun kaupan sertifioimaa puuvillaa.

EDISTYSTÄ YK:N KÄYTÄVILLÄ

Kävelen kirkkaana syyskuisena päivänä kehityspolitiikan asiantuntijajärjestön Kepan taloon. Samassa talossa Helsingin Töölöntorinkadulla toimivat melkein kaikki muutkin kehitysmaajärjestöt.

Kepa seuraa julkisen vallan yritysvastuupolitiikkaa ja sen kehityspoliittinen asiantuntija Eva Nilsson osoittautuu oikeaksi tietopankiksi. Hän päivittää minulle ystävällisesti yritysvastuupolitiikan uusimmat kuviot. Nilsson on juuri kirjoittanut järjestökaverini, Eettisen kaupan puolesta ry:n Lotta Staffansin kanssa kirjan *Afrika på bordet*.

”Kansainvälisessä politiikassa yritysvastuuta edistetään kolmella pääasiallisella tavalla”, Nilsson kertoo. Nämä kolme tapaa ovat OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, YK:n Global Compact -aloite ja YK:n erityisedustajan John Ruggien nimellä kulkeva prosessi. Kaikki nämä ovat yrityksille vapaaehtoisia, kansainvälisellä tasolla ei ole yrityksiä sitovia sääntöjä.³⁶⁹ Global Compact -aloite eroaa kahdesta muusta siinä, että se on tarkoitettu vain yrityksille, kun kaksi muuta koskevat niin yrityksiä kuin valtioitakin.

Rikkaiden maiden järjestö OECD julkaisi ohjeensa monikansallisille yrityksille jo vuonna 1976. Nilssonin mukaan ohjeiden sisältö on melko kunnianhimoinen ja niihin on lisätty tavarantoimittajiin liittyviä kohtia, jotka ovat oikein tervetulleita.³⁷⁰

OECD:n ohjeiston käyttöönoton edistämiseksi on perustettu kansallisia yhteyselimitä (*National Contact Points*), joiden tehtävä vaihtelee maasta toiseen. Joissakin maissa yhteyselimet ovat käsitelleet useita yritysten toimintaa koskevia valituksia. Suomen OECD-yhteistyöelimessä, Yhteiskunta- ja yritysvastuun

neuvottelukunnassa YHVA:ssa, on yritysten, järjestöjen, ammattiliittojen ja julkisen vallan edustus. Suomen YHVA toimi vuosia ilman yhtäkään yritystä koskevaa valitusta. Se oli siis kansainvälisesti vertailtuna melko epäaktiivinen.³⁷¹

Vuoden 2012 kesäkuussa YHVA sai ensimmäisen yrityksen toimintaa koskevan valituksen. Valituksen laativat Siemenpuusäätiö, Maan ystävät ry, Aasian ystävät ry ja muutama muu järjestö. Valitus koski konsulttiyhtiö Pöry Oyj:n ja sen kokonaan omistaman sveitsiläisen tytäryhtiön Pöry Energy AG:n toimintaa Laosiin Mekong-joelle suunnitellussa patohankkeessa.³⁷² Tapaus on käsittelyssä ja se testaa YHVA:n valitusten käsittelijänä. Nilsson vihjaa, että lisää valituksia saattaa olla tulossa.³⁷³

Kepan mukaan järjestöt haluavat YHVA:n vahvistamista ja sitä, että valitusten käsittely yritysten tekemistä rikkeistä olisi kunnollista YHVA:ssa tai oikeusistuimissa.³⁷⁴ YHVA ei kuitenkaan koskaan voi korvata oikeuskäsittelyä.

Toinen Nilssonin mainitsema kansainvälisen yritysvastuun edistämisen tapa on YK:n Global Compact. Yritykset voivat liittyä siihen maksamalla pienen jäsenmaksun ja monet yritykset ovatkin jäseniä. Osallistuminen on täysin vapaaehtoista, mutta jäsenyys velvoittaa yritykset julkaisemaan yhteiskuntavastuun raportteja. ”Monet tahot, YK:n oma tarkastusvirasto mukaan lukien, ovat kritisoineet Global Compactia liian löysäksi, kun monet mukana olevista yrityksistä eivät julkaisseet vastuuraportteja. Global Compact onkin erottanut joukon yrityksiä, jotka eivät ole noudattaneet sääntöjä”, Nilsson kertoo.³⁷⁵

YK:lta kaivattiin kovasti uusia linjauksia ja pääsihteeri Kofi Annan nimittikin vuonna 2005 professori John Ruggien selkiyttämään valtioiden ja yritysten oikeuksia ja velvollisuuksia ihmisoikeuksien noudattamiseksi. YK:n ihmisoikeusneuvosto hyväksyi Ruggien valmiit periaatteet vuonna 2011.

Ruggie työryhmineen konsultoi laajasti liike-elämää, hallituksia ja kansalaisyhteiskuntaa. Työryhmä loi kolme pääperiaatetta

eli pilaria: 1) Valtioilla on velvollisuus suojella ihmisiä yritysten ja muiden tekemiltä ihmisoikeusloukkauksilta, 2) yritykset ovat vastuussa ihmisoikeuksien kunnioittamisesta ja 3) valtioiden on varmistettava, että ihmisoikeuksien rikkojat joutuvat vastuuseen ja uhrit saavat tehokasta apua ja tukea (*access to remedies*).

Päävastuu ihmisoikeuksien toteutumisesta säilyy Ruggien linjauksessa valtioilla, jotka ovat velvollisia myös sääntelemään laeilla ja muilla tavoin yritysten toimintaa. Mutta myös yrityksillä on vastuunsa: yritysten on vältettävä omalla toiminnallaan aiheuttamasta ihmisoikeusloukkauksia tai myötävaikuttamista niihin.

Monet yritysvastuuta käsittelevät säädökset ovat keskittyneet monikansallisten yritysten ja niiden kehitysmaissa toimivien tytäryhtiöiden toiminnan vastuullisuuteen. Kauppa on säädösten laadinnan jälkeen kansainvälistynyt entisestään ja yhä useampi tavara tuotetaan vaatteiden tapaan alihankintana, ei enää omana tuotantona.

Alihankintaan on kaivattu sääntöjä, mutta se ei ole ollut ihan yksinkertaista. Onko itsenäiseltä kiinalaiselta yritykseltä tilaava suomalainen vaatetusyritys juridisesti vastuussa siitä, miten sen kiinalainen tavarantoimittaja kohtelee työntekijöitään?

Ruggien työryhmä teki linjauksen myös alihankinnasta. Sen mukaan yritysten on myös yritettävä estää tai lieventää ihmisoikeuksien loukkauksia, jotka ovat suoraan yhteydessä niiden toimintaan, tuotteisiin tai palveluihin, vaikka kyseinen yritys ei olisi itse syypää loukkauksiin. Käytännössä se tapahtuu noudattamalla alun perin yrityskauppojen yhteydestä tuttua huolellisuusvelvoitetta eli niin sanottua ihmisoikeuksien *due diligence* -velvoitetta. Tämä tarkoittaa sitä, että yritysten on kartoitettava ihmisoikeusvaikutuksia sekä estettävä ja lievennettävä rikkomuksia. Lisäksi yritysten on selitettävä, miten ne varautuvat ihmisoikeusloukkausten varalle, Ruggien työryhmä tarkensi.

Huolellisuusvelvoite on hyvin tervetullut uusi lisä yritysvastuupolitiikkaan. Velvoite selkiyttää esimerkiksi sitä, mikä on

tilaajayritysten vastuu tavarantoimittajan tekemistä ihmisoikeusloukkauksista varsinkin vaatetusalan kaltaisilla alihankintaan perustuvilla aloilla. Suomalainen vaatetusyritys ei ole juridisesti vastuussa kiinalaisen tavarantoimittajansa rikkomuksista, ellei se omalla toiminnallaan tai laiminlyönnillään ole aiheuttanut niitä. Suomalaisen yrityksen velvollisuus on kuitenkin hankkia tietoa tavarantoimittajien työoloista ja pyrkiä parantamaan epäkohtia.

Myös Ruggien periaatteiden kolmas pilari, korjaavat mekanismit, on tärkeä, mutta se on kansalaisjärjestöjen ja ammattiliittojen European Coalition for Corporate Justice -järjestön mukaan jäänyt vähemmälle huomiolle EU:ssa ja jäsenmaissa.³⁷⁶ Kolmannen pilarin mukaan valtioiden täytyy varmistaa lakien ja muiden keinojen avulla rangaistuksia ihmisoikeuksien rikkojille sekä tarjota esimerkiksi kuntoutusta ja rahallisia – ja myös muunlaisia – korvauksia uhreille.

Ruggien prosessi sysää kansainvälistä yritysvastuupolitiikkaa eteenpäin. Tällä hetkellä eri puolilla, myös EU:ssa ja jäsenmaissa, valmistellaan sitä, miten Ruggien periaatteet olisi toteutettava käytännössä. OECD päivitti jo toimintaohjeensa monikansallisille yrityksille Ruggien prosessin mukaisiksi. Mutta prosessissa hahmoteltujen periaatteiden soveltamisesta ei ole vielä vakiintuneita käytäntöjä.

Koska toimeenpanon suunnittelu on kesken, prosessin tehoa on liian aikaista arvioida, mutta Ruggien työryhmän esittämät periaatteet ovat saaneet laajaa tukea niin yritysmaailmasta, hallituksilta kuin kansalaisyhteiskunnasta. Kansalaisjärjestöt ovat kiitelleet Ruggien periaatteita, mutta kritisoineet YK:n ihmisoikeusneuvoston perustaman seurantatyöryhmän ja hallitustenvälisen foorumin valtuuksia liian löysiksi.³⁷⁷ YK ei löytänyt Ruggien työlle jatkajaa. Vahva kansainvälinen vetäjä puuttui vielä keväällä 2013.

MADE IN EU

Vaatteiden alkuperien selvittäminen on hankalaa. Yleensä valmistusmaata ei ole merkitty, koska se on vapaaehtoista. Vaikka *Made in* -merkintä vaatteessa olisikin, se ei välttämättä pidä paikkaansa, koska sitä ei valvota.

Alkuperämerkintöjen pakollisuus on ollut EU:ssä käsiteltävänä vuosia. Lappuihin on ajettu *Made in EU* -merkintää maan nimen sijaan. Euroopan parlamentin kannattama alkuperämaan määritelmä vaikutti harvinaisen hyvältä. Valmistusmaaksi katsottaisiin se maa, jossa suurin osa työvaiheista on tehty.³⁷⁸ Näin vältettäisiin se ongelma, että valmistusmaaksi merkitään se korkean palkkatason maa, jossa vaate on viimeksi ollut käsittelyssä ja jossa yleensä suurempi osuus vaateen arvosta ja pienempi osuus työstä on muodostunut.

Parlamentin ehdotus oli sikälikin hyvä, että merkinnöille kaavailtiin valvontaa ja merkintöjen puuttumisesta tai virheellisyydestä sanktioita.³⁷⁹ Suomessa valvojaksi suunniteltiin Kuluttajavirastoa, vaikka mielestäni parempi valvoja olisi Tulli.³⁸⁰ Alkuperätodistuksia väärennetään, mutta Tulli ainakin tietäisi, minkä maan kautta vaate on tullut Suomeen.

Asetus alkuperämerkintöjen pakollisuudesta kolmansista maista tuleville tuotteille joutui kuitenkin vastatuuleen. Jäsenmaat eivät päässeet asiasta yhteisymmärrykseen. Niiden ja Euroopan parlamentin kannat menivät ristiin. Parlamentti on ollut vahvasti pakollisten *Made in* -merkintöjen kannalla ja halusi tammikuussa 2013 tietää, miksi komissio aikoo vetää ehdotuksen alkuperämerkintöjen pakollisuudesta pois. Vastausta ei ennen tämän kirjan painoon menemistä saatu.³⁸¹

Suomessa merkintäpakkoa vastustivat kaupan alan työnantaja-liitot.³⁸² Samalla kun yritykset lobbaavat merkintöjä vastaan, ne valittavat, että kuluttajat katsovat vain hintaa eivätkä valitse vastuullisempaa. Kun merkintöjä ei ole eikä kuluttajalle tarjota

mahdollisuutta tehdä arvojensa mukaisia valintoja, miten voidaan olettaa, että he valitsisivat vastuullisemmin? Toinen asia sitten on, miten alkuperämerkintöjen avulla edistetään vastuullisuutta, kun boikotointi ei ole hyvää.

Alkuperämerkinnät olisivat hyviä myös järjestöjen yritysvaluuttuutyössä. Merkintöjen pakollisuus ja niiden valvonta tekisi maahan tuontitilastoista luotettavampia ja vaatteisiin kiinnitettyjen *Made in* -lappujen avulla voisi saada käsityksen brändiyrityksen käyttämästä valmistusmaasta. Vastuullisuuden arvioimisessa kun ensimmäisenä kannattaa katsoa valmistusmaat.

EU EDISTÄÄ JA HARAA VASTAAN

Kofi Annanin vuonna 2005 nimeämän John Ruggien työryhmän ajatukset ovat löytäneet tiensä Euroopan unioniin, ja Kepan Eva Nilssonin mukaan Euroopan komissio on kehottanut jokaista EU-maata laatimaan Ruggien periaatteiden toimitasuunnitelman.³⁸³ Finnwatch on kuitenkin todennut, että EU:n piirissä myös vastustetaan osaa Ruggien esittämistä periaatteista. Komissio ja useat jäsenmaat vastustavat sitä, että valtioiden täytyisi turvata ihmisoikeudet yritystoiminnassa. ”EU oli myös haluton laajentamaan valtioiden vastuuta oman maansa yritysten toiminnasta kansallisten rajojen ulkopuolelle”, Finnwatch toteaa.³⁸⁴

Euroopan komissio uudisti yritysvaluuttuulinjauksensa lokakuussa 2011 Ruggien periaatteiden pohjalta. Järjestöjen mielestä uudistus jätti paljon toivomisen varaa, vaikka siinä oli myös positiivisia puolia. Kiitosta sai kannan tiukentaminen yhteiskuntavastuuraportointiin.³⁸⁵ Järjestöt kritisoivat komission linjausta siitä, ettei se huomioi *due diligence* -periaatetta tarpeeksi hyvin. Järjestöjen eurooppalainen yhteenliittymä European Coalition for Corporate Justice (ECCJ) vaati, että EU:n tulisi tutkia, miten lakien keinoin varmistettaisiin, että yritykset noudattavat huolellisuusperiaatetta ihmisoikeuksien toteutumiseksi myös alihankintaketjuissaan.³⁸⁶

Aktiivit osoittivat tukeaan olympialaisten brändille urheiluvaatteita valmistaville kasvotomille työntekijöille Ateenan Akropolis-kukkulan lähellä. Kuva: Clean Clothes Campaign.

Erityisesti järjestöt kritisoivat komissiota siitä, että se jättää Ruggien periaatteiden kolmannen pilarin – väärinkäytösten uhrien oikeusprosessit – liian vähälle huomiolle. Myös konkreettiset työkalut puuttuvat. Tällä hetkellä ei ole olemassa kunnollista mekanismia, jonka avulla voitaisiin juridisesti käsitellä eurooppalaisten yritysten väärinkäytöksiä, ECCJ totesi. Järjestöt haluavat, että korvauksia voisivat EU-alueen yritysten rikkomuksista saada EU:n sisällä ja sen ulkopuolella asuvat. Järjestöt haluavat myös, että kalliit oikeudenkäyntikulut pitäisi huomioida.³⁸⁷

Järjestöjen mukaan tärkeintä olisi, että EU:n politiikka sekä unionissa että jäsenmaissa olisi johdonmukaista. Kehitysmaihin vaikutetaan EU:ssa monen politiikan alan kautta, eikä vähiten kauppapolitiikalla, jossa EU ajaa voimakkaasti omaa etuaan.

Tässä työssä kehitysmaiden työntekijät, pienviljelijät ja muut pienet ihmiset tahtovat unohtua. Järjestöt haluavat itsenäisen tahon arvioimaan nykyisissä suunnitelmissa, linjauksissa ja käytännöissä olevat aukot ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta. Itsenäisen tahon tulisi myös kehittää ja valvoa yritysvastuupolitiikan toimeenpanoa ja politiikan johdonmukaisuutta sekä EU-tasolla että jäsenmaissa. Suomalaiset järjestöt esittivät, että YHVA:a pitäisi vahvistaa, jotta se voisi valvoa yritysvastuupolitiikan koordinatiota ja johdonmukaisuutta eri ministeriöiden ja politiikanalojen välillä.³⁸⁸

AKTIIVEILLE KANSAINVÄLINEN PIDÄTYSMÄÄRÄYS

Työoikeuksien puolesta kampanjoiminen saattaa olla vaarallista myös eurooppalaisille. Intialaiset ammattiliitot ja kansalaisjärjestöt haastattelivat useita Fibres & Fabrics International -nimisen valmistajan ja sen kokonaan omistaman tytäryhtiön Jeans Knit Private Limitedin työntekijöitä vuonna 2005. Haastatteluissa paljastui, että johtajat pahoinpitelevät alaisiaan fyysisesti ja henkisesti. Tehtaat eivät huolehtineet työturvallisuudesta eikä työ-sopimuksia ollut. Johto pakotti työntekijöitä tekemään ilmaiseksi ylitöitä ja tehtaat myös erottivat työntekijöitä ilman varoitusta.³⁸⁹

Tehtaat olivat kieltäneet työntekijöitä kertomasta työoloista ulkopuolisille. Vuonna 2006 bangalorelainen oikeusistuin päätti, että järjestöt ja ammattiliitot eivät saa välittää tietoa tehtaiden oloista eteenpäin. Oikeus esti päätöksellään myös Clean Clothes -kampanjaa muiden ohella tiedottamasta aiheesta ulkomaille.³⁹⁰ Silti Clean Clothes -kampanja jatkoi tiedottamistaan ja lähetti tehtaiden oloista kertovat raportit niiltä hankkiville suurimmille brändiyrityksille: G-Starille, Tommy Hilfigerille, Guessille ja Ann Taylorille. Näiden lisäksi tehtaat valmistivat Armanille, Gapille, Mexxille ja RaRe:lle.³⁹¹

Vuonna 2007 Clean Clothes -kampanjan toimisto Amsterdamissa sai kirjeen, jossa kerrottiin sen aktiivien olevan syytettynä intialaisessa tuomioistuimessa verkkorikoksesta, rasismista, muukalaisvihasta ja mustamaalauksesta. Jutun oli nostonut Jeans Knit Private Limited.³⁹²

Kampanjan aktiivit lisäsivät paukkuja. He osoittivat mieltään Amsterdamissa kyseisten intialaisten tavarantoimittajien suurimman asiakkaan, G-Starin, pääkonttorin edessä ja jakoivat esitteitä suut teipattuina. G-Star kieltäytyi painostamasta tavarantoimittajaansa, jotta se lopettaisi oikeusprosessin.³⁹³

Syksyllä 2007 sosialistipuolue kysyi Alankomaiden parlamentissa ulkoministeriltä ja talousministeriltä aikovatko he ottaa tapausten esille intialaisten kollegojensa kanssa. Ministerit käsitelivät tapaamisessaan asiaa, mutta Intian työministeri Kamal Nath pysyi tehtaiden puolella ja paheksui tietojen levittämistä sanomalla sitä ”tekniseksi kaupan esteeksi”. Ministeri Kamal Nath oli maininnut myös ministeri Paavo Värykselle, että väärää tietoa levittäviä järjestöjä on myös Suomessa.³⁹⁴

Valmistajat menivät niin pitkälle, että saivat intialaisen oikeusistuimen määräämään aktiiveille kansainvälisen pidätysmääräyksen. Aktiivien ei kannattanut matkustaa Intiaan tai muihin kehitysmaihiin, jotteivät joutuisi pidätetyiksi.³⁹⁵

Jutun kestäessä ainoa jäljelle jäänyt Fibres & Fabrics Internationalilta ja Jeans Knitiltä hankkiva oli G-Star. Lopulta myös se lopetti tilauksensa. Clean Clothes -kampanja vaati sitä tukemaan tehtaiden työntekijöitä taloudellisesti.³⁹⁶ Muutama muukin järjestö ja ammattiliitto ilmaisi huolensa prosessista ja sananvapauden rajoittamisesta. Myös Euroopan parlamentissa keskusteltiin tapauksesta.³⁹⁷

Lopulta Alankomaiden entinen pääministeri Ruud Lubbers sovitteli osapuolten välille sopimuksen, jolla valmistajat vetivät syytteet pois. Sopimukseen kuului, että Clean Clothes lopettaa tapaukseen liittyvän kampanjoinnin ja tehtaiden työoloja arvioi jatkossa

sitä varten nimitetty asiamies. G-Star alkoi uudestaan hankkia tehtailla, ja Clean Clothes ilmaisi tyytymättömyytensä siihen.³⁹⁸

Suomalaisten ammattiliittojen ja järjestöjen väki piti näitä oikeusjuttuja harvinaisen vakavina. Järjestöissä huhuttiin, että Fibres & Fabrics oli varma asiastaan, koska sen omistaja oli intialaisen ministerin ystävä.

SUOMESSA VAIN KAUHIITA SAMOJA?

Suomen hallitusohjelmassa vuodelta 2011 sanotaan, että Suomi korostaa kauppapolitiikassa yritysvastuuta, joten aiemmin mainittua politiikan johdonmukaisuutta on huomioitu ainakin tekstin tasolla.³⁹⁹ Suomen hallitusohjelma asettaa tavoitteeksi, että suomalaiset yritykset olisivat edelläkävijöitä yritysvastuussa. Hallitus myös lupaa tukea hankkeita yritysvastuun kansainvälisten sääntöjen ja ohjeistojen vahvistamiseksi ja edistää vastuullisuuden parempaa huomioimista elinkeinopolitiikassa.⁴⁰⁰

Kepan Eva Nilsson sanoo kuitenkin, että ”Suomessa yritysvastuupolitiikka on lapsenkengissä.”⁴⁰¹ Suomalaisten yritysten saaminen edelläkävijöiksi yritysvastuussa vaatii todennäköisesti, että myös Suomen yritysvastuupolitiikka on edelläkävijöiden joukossa. Käytännössä Suomen yritysvastuupolitiikka on toistaiseksi ollut hajanaista verrattuna joihinkin muihin Euroopan maihin, kuten Ruotsiin, Norjaan, Britanniaan ja Alankomaihin. Tämä käy ilmi Työ- ja elinkeinoministeriön Finnwatchilla ja muilla teettämistä selvityksistä. Suomea pidemmällä olevissa maissa on käytössä monenlaisia innovatiivisia keinoja yritysvastuuministeristä vastuullisemman sijoittamisen myötä saataviin verohelpotuksiin.⁴⁰²

On hyvä, että hallitusohjelmassa luvataan tukea yritysvastuun kansainvälisten sääntöjen ja ohjeistojen vahvistamista. Samaa haluavat kehitysmaajärjestöt, jotka huomauttavat, että myös nykyisten ohjeistojen yhtenäistäminen ja toimeenpano vaativat huomiota.⁴⁰³

Suomen lait takaavat suhteellisen vastuullisen yritystoiminnan

Suomen rajojen sisällä, mutta Suomen lait eivät vaadi yrityksiä varmistamaan niiden kehitysmaissa tehtyjen tuotteiden valmistajille kunnollisia työoloja. YK:n ihmisoikeuksien julistus ja ILO:n työelämän oikeuksien perussopimukset, joihin Suomikin on sitoutunut, eivät useinkaan toteudu valmistuksessa.

Kepan Nilsson kertoo, että Kepa ja jotkut muut järjestöt vaativat yritysvastuuta koskevan lainsäädännön tarkistamista OECD:n ja YK:n yritysvastuuohjeistojen kanssa. ”Laeille pitäisi olla myös toimivat sanktiot, jotta niitä noudatettaisiin. Jos Suomi tekee EU:n suosittelman toimintasuunnitelman Ruggien prosessista, lait tarkastettaisiin toivottavasti sen puitteissa”, hän toteaa.⁴⁰⁴ Ruggien prosessin pohjalta tehty uusi laki voisi vaikkapa velvoittaa suomalaiset yritykset valvomaan tehtaiden työoloja.

Suomen hallitus hyväksyi marraskuussa 2012 yhteiskuntavastuun periaatepäätöksen, jossa se kertasi muiden muassa hallitusohjelmaan kirjattuja tavoitteita. Nilssonin mukaan periaatepäätöksen konkreettisin elementti on, että ”valtioneuvoston piirissä tehdään suunnitelma YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden toimeenpanemiseksi”, kuten periaatepäätöksessä lukee. Tämä tarkoittaa Ruggien periaatteiden toimeenpanosuunnitelmaa, mutta se ei valitettavasti välttämättä tarkoita, että hallitus ja eduskunta tarkistaisivat lait Ruggien periaatteiden mukaisiksi. Nilsson toteaa, että päättäjät ainakin konsultoivat sidosryhmiä. Järjestöt ovat olleet huolissaan siitä, että periaatepäätöksen toimeenpanemiselle ei ole varattu tarpeeksi resursseja.⁴⁰⁵

Yksittäisistä asioista hallitus ja eduskunta voisivat aloittaa säättämällä yhteiskuntavastuuraportoinnin pakolliseksi suuryrityksille, sitä vaativat monet järjestöihmiset Suomessakin. Joissakin Euroopan maissa, kuten Britanniassa ja Tanskassa, tällaista raportointia jo edellytetään.⁴⁰⁶ Suomessa raportointia edellytetään vain niiltä yrityksiltä, joista valtio omistaa enemmistön.

Keväällä 2013 myös EU:ssa käsiteltiin asiaa: komissio julkaisi ehdotuksensa vastuuraportointia käsitteleväksi direktiiviksi.

Järjestöt lobbasivat sitä kansainvälisellä tasolla ja Suomessa. Komission ehdotus oli kirjan painoon menon aikana käsittelyssä Suomen työ- ja elinkeinoministriössä.⁴⁰⁷

Monet niistä yrityksistä, jotka jo nyt toimivat vastuullisemmin, ja esimerkiksi laativat vapaaehtoisesti vastuuraportteja, kannattavat raportoinnin säätämistä pakolliseksi muillekin suurille yrityksille.⁴⁰⁸ Näin suuryritykset olisivat samalla viivalla.

Järjestöjen mielestä raporteista tulisi selvittää tytäryhtiöiden ja käytettyjen valmistajien oleelliset tiedot, kuten nimet ja sijainnit. Veronkierron ehkäisyn vuoksi järjestöt vaativat myös maakohtaisten kirjanpitolietojen julkistamista. Maakohtainen kirjanpito pitäisi tarkastaa normaalin kirjanpidon tapaan. Kepan mukaan suurin raportointiin liittyvä ongelma on seuranta- ja sanktiomekanismien puuttuminen.⁴⁰⁹

Vastuusta voidaan raportoida myös osana muuta toimintakertomusta tai raporttia. Tällä hetkellä läheskään kaikki suurimmista suomalaisista vaatteita myyvistä yrityksistä eivät raportoi julkisesti vastuustaan. Ne, jotka raportoivat, eivät kerro olennaisia tietoja, kuten tuotteiden valmistusmaita ja valmistajia ollenkaan, tai ainakaan kovin tarkasti. Olisi hyvä, että riippumattomat tahot tarkistaisivat raporttien tiedot muutenkin kuin paperilla. Näin ollen myös YK:n Global Reporting Initiative -sääntöjä tulisi kehittää.

Jos Suomen yrityslakien yhteensopivuutta kansainvälisten sääntöjen kanssa ei järjestöjen vaatimuksesta huolimatta tarkisteta, suomalaisia yrityksiä saattaa silti olla mahdollista haastaa oikeuteen ulkomailla tehdyistä rikoksista. Alankomaissa oikeus tuomitsi öljy-yhtiö Shellin syylliseksi siihen, ettei se estänyt viljelysmaiden saastumista Nigeriassa. Oikeus kuitenkin totesi, että Shell ei ollut syyllinen itse saastumiseen, vaan kyse oli sabotaaista. Jutun Shelliä vastaan nostivat Alankomaiden Maan ystävät ja muutama nigerialainen kalastaja ja maanviljelijä. Alankomaiden lainsäädännössä ei ollut jutun käsittelyn alkaessa erään

alankomaalaisen virkamiehen mukaan erityistä lainsäädäntöä, jonka perusteella juttu nostettiin, mutta alankomaalainen tuomioistuimien käsitteli asian silti.⁴¹⁰

Saattaa olla, että Suomessakin yritysten ulkomailla tekemiä rikoksia voidaan käsitellä suoraan oikeudessa aiemmin mainitun OECD:n yhteyselimen YHVA:n sijaan tai lisäksi. Toinen reitti voi kulkea kuluttajalakien kautta: yrityksiä saattaa kannattaa haastaa oikeuteen myös harhaanjohtavasta viestinnästä, jos niiden havaitaan rikkovan omaa vastuuhjeistoaan tai laiminlyövän sen valvontaa. Tämä on ollut aktivistien vanha kikka Yhdysvalloissa, kuluttajavalitusten luvatussa maassa.⁴¹¹

Myös Suomessa on käyty oikeutta yrityksen vastuullisuutta arvostelleiden voitoksi. Tuurin Kyläkaupan toimitusjohtaja Vesa Keskinen haastoi SASKin viestintäpäällikön Jukka Pääkkösen oikeuteen kunnianloukkauksesta, kun Pääkkönen oli kirjoittanut ammattiliitto Pro:n lehteen vuonna 2007 kolumnin, jossa hän arvioi, että Veljekset Keskinen Oy:n pelkkä halvimman hinnan metsästyks johtaa epäeettisiin hankintapäätöksiin. Kolumnin otsikko oli Kyläkauppias globaalina piiskurina.⁴¹²

Helsingin käräjäoikeus ja hovioikeus hylkäsivät Keskinen alullepanemat syytteet. Hovioikeus totesi päätöksessään, että ”elinkeinonharjoittajan tulee sietää tarjoamiinsa tuotteisiin ja palveluihin kohdistuvaa kärjekästäkin julkista arvostelua, kunhan arvostelu perustuu paikkansa pitäviin asiantietoihin”.⁴¹³

Demokraattisissa maissa oikeusjutut voivat olla aktivisteille erinomainen työkalu. Kun oikeus arvioi, onko yritys toiminnut vastuullisesti, se ruotii paljon faktoja. Oikeus kuuli Keskinen alullepaneman jutun käsittelyssä asiantuntijoina muiden muassa Keskon entistä yhteiskuntavastuun kehitysohjaajaa Jouko Kuismaa, joka kertoi, mitä vastuullisuus yrityksen toiminnassa tarkoittaa.

Pehmeästä sääntelystä eli yrityksille vapaaehtoisista keinoista ehkä kiireellisimmin olisi kuitenkin neuvonta. Tällä hetkellä Työ- ja

elinkeinoministeriö on julkaissut pari opasta ja perustietoa yritysvastuusta verkkosivuillaan, mutta Suomesta puuttuu varsinainen neuvontatoimisto, jossa olisi yritysvastuun eri osa-alueiden ja tuoteryhmien asiantuntijoita. Esimerkiksi Alankomaissa toimii hyvällä menestyksellä julkisen sektorin alullepanema, mutta sittemmin itsenäisemmäksi kasvanut neuvontapiste, MVO Nederland. Se edistää erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten vastuuta neuvojen jakamisen, kontaktien luomisen ja välineiden kehittämisen avulla. MVO Nederland on suosittu: se tavoittaa yli 100 000 yrittäjää vuodessa.⁴¹⁴

Kepa vaatii, että Suomi ajaisi ihmisoikeuksien toteutumista yrityksille sitovin keinoin myös kansainvälisillä ja EU:n areenoilla. Julkinen valta voi edistää yritysvastuuta myös tukemalla kansalaisjärjestöjen työtä ja niiden yhteistyötä yritysten kanssa.⁴¹⁵

PAKOLLISTA VAI VAPAAEHTOISTA?

Olen huomannut, että monet oikeistoon kallellaan olevat ovat optimisteja ja sanovat kaupan olevan parasta kehitystä. Tällä väitteellä myös yritykset joskus kuittaavat niiden toimintaan kohdistuvia vaatimuksia, kuten H&M:n toimitusjohtaja Karl-Johan Persson.

Monet vasemmistossa taas vaikuttavat pessimisteiltä ja tuntevat helposti ajattelevan, että kehitysmaat ja muut köyhät pidetään köyhinä nyt ja tulevaisuudessa. Kapitalisti keksii aina uusia tapoja raapia voittonsa työläisen selkänahasta.

Kauppa on kyllä parasta kehitystä, mutta ei millainen kauppa tahansa. Päivittäisessä kaupankäynnissä kehitysmaiden kanssa liikkuvat paljon suuremmat rahat kuin kehitysavussa, joten kauppa olisi tehokas ja luonteva keino edistää kehitysmaiden nousua köyhyydestä. Siitä, että jotkut kehitysmaat eivät ole päässeet kurjuudesta, vaikka kauppa käy, voi päätellä, että pelkkä kauppa tai sen vapauttaminen ei riitä. Täytyy varmistaa, että valmistusmaihin ja työntekijöille jää rahaa.

Silikoosi ilmenee keuhkoröntgenkuvassa pieninä täplinä. Taudin edetessä täplät laajenevat varjostumiksi. Kuva: Työterveyslaitos.

Yritysvastuupolitiikassa keskustelu tuntuu kilpistyvän siihen, pitäisikö yrityksiä kannustaa vastuullisemmiksi vapaaehtoisin keinoin vai kaikkia yrityksiä sitovalla tavalla. Tämä on hyvin poliittinen kysymys. Kuten todettua, ammattiliitot ja järjestöt ajavat kaikkia yrityksiä sitovia sääntöjä. Toisessa päässä uusliberalismiin ja libertarismiin sisältyvät ajatukset siitä, että yritysten toimintaa pitäisi rajoittaa vähän tai mahdollisimman vähän. Jälkimmäiset näkemykset voivat ilmetä yritysvastuukeskustelussa yritystoiminnan sääntelyn vastustamisena.

Suomessa vallitseva, usean tahon jakama näkemys näyttää olevan, että yritysvastuupolitiikan täytyisi edistää vastuullisuutta yrityksille vapaaehtoisin keinoin eli pehmeän sääntelyn avulla. Olen

kuullut yritysväen lisäksi ministeriöiden virkamiesten kertovan, että heille lähtökohta yritysvastuupolitiikassa on, että julkisen vallan toimenpiteiden täytyy olla sellaisia, joissa yritysten vapaaehtoisuus säilyy. Itse asiassa olen ollut paikalla seminaareissa, joissa vastuullisuudessa pidemmällä olevat yritykset ovat pyytäneet virkamiehiltä kaikkia yrityksiä koskevaa sääntelyä, mutta se ei ole saanut kaikupohjaa.

”Vapaaehtoisuudella on Suomessa vahva kannatus”, Kepan Eva Nilsson toteaa ja vahvistaa näkemykseni.⁴¹⁶ Monet ay-liikkeessä ja järjestöissä ovat jääneet vaatimuksineen kaikkia yrityksiä sitovasta sääntelystä paitsioon. Jos julkinen valta ei laadi kaikkia yrityksiä koskevia sääntöjä, osa yrityksistä ei tee vastuunsa eteen edelleenkään mitään ja tuotteiden valmistajat joutuvat kärsimään jatkossakin epäinhimillisissä oloissa.

NANSO VALMISTAA OSAN SUOMESSA

Nanson Helsingin keskustan myymälässä on tyylikkäitä, lähinnä mustia mekkoja ja muita trikoovaatteita. Ne on suunniteltu työvaatteiksi ja ne muuntautuvat helposti juhlaan, lapuissa kerrotaan.

Musta, vyötäröltä kapeaksi leikattu lyhythihainen mekko maksaa 89,50 euroa. Lähes kaikissa tuotteissa on suomalaisesta työstä kertova Avainlippumerkki. Asiantunteva myyjä kertoo, että Nanso-brändillä myytävät vaatteet on tehty 90-prosenttisesti Suomessa.

Nanson omistavat vuorineuvos Emil Aaltosen perilliset. Sukkia ja sukkahousuja myyvän Vogue Groupin hankinta teki Nanso Groupista Suomen toiseksi suurimman vaateyrityksen L-Fashion Groupin jälkeen.⁴¹⁷ Puolet Nanso Groupin liikevaihdosta on Nanso-brändin tuotteita, joita korkean profiilin myymälässä pääasiassa on. Konsernin muita brändejä ovat Black Horse, Finnwear ja Hyvon sekä sukissa ja sukkahousuissa Amar, Easywear, KS socks, Norlyn, Vogue ja Elisabeth. Näiden brändien tärkeim-

piä myyntikanavia ovat muiden ylläpitämät tavaratalot, ketjut ja erikoisliikkeet.⁴¹⁸

Nanso-brändin tuotteet tehdään tosiaan pääasiassa Suomessa, mutta osa ompelusta on alihankintaa Baltiasta. Nanso valmistutti Finnwear ja Black Horse -brändit enimmäkseen Kaukoidässä, toimitusjohtaja Leena Syrjäla kertoi Finnwatchille vuonna 2009. Nanson tuotannosta yli puolet on sen omia merkkejä, loput muiden yritysten merkkejä.⁴¹⁹

Yritys tuottaa verkkosivujensa mukaan yhdeksän miljoonaa paria sukkahousuja vuodessa ja sukkiakin kolme miljoonaa paria sekä vaatteita melkein neljä miljoonaa kappaletta. Sukkahousut yritys valmisti vuonna 2009 pääosin Suomen tehtaalla, sukat Viron tehtaalla. Sukkahousuja yritys täydensi Italiasta.⁴²⁰

Alihankkijoiden työolojen tarkastuksissa myös Nanso Group luottaa BSCI-järjestelmään. Rana Plaza -rakennuksen romahduksen tultua uutisiin Nanso ilmoitti, ettei se osta lainkaan tuotteita Bangladeshista.⁴²¹

Nanso Groupilla on ilahduttavan paljon Reilun kaupan puuvillasta valmistettuja vaatteita. Verkkosivuillaan Nanso tuo voimakkaasti esiin, että vaatteet on suunniteltu ja tehty kestäväksi, ja se kuulostaa hyvältä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että myös Nanso voisi erottua kilpailijoistaan paremmin valitsemalla jonkin järjestöjohtoisista vastuujärjestelmistä.

RISKIHANKINTOJA VERORAHOILLA

Clean Clothes -kampanja ajaa sitä, että julkisilla rahoilla hankintoja tekevät vaatisivat tuotteilta vastuullisuutta. Verorahoja ei pidä käyttää epäeettisiin tuotteisiin ja kuntien ja valtion pitäisi näyttää esimerkkiä. Julkinen sektori ei aina ole ollut hyvänä esimerkkinä. Suomen lisäksi esimerkiksi Ruotsissa julkinen sektori on herännyt vastuulliseen hankintaan yksityistä sektoria myöhemmin. Yritykset ovat vaatineet toisiltaan ostaessaan tiukemmin vastuullisuutta

kuin kuntien ja valtion hankkijat. Viranomaiset ovat pelänneet, että joku tarjoajayrityksistä vetää heidät markkinaoikeuteen, kun EU-komissio on pitänyt kantansa eettiseen hankintaan pitkään arvailujen varassa ja jotkut verorahoilla hankintoja tekevät saattavat vieläkin olla käsityksessä, ettei vastuuvaatimuksia voi asettaa. Käsitys on ollut sitkeä.

Kun vastuullisemmin hankkivat voittivat ennakkotapauksia EU-alueella tehtyjen julkisten hankintojen oikeusprosesseissa, virallinen kanta alkoi selventyä ja komissio selvensi sitä lisää julkaisemalla sosiaalisen ostamisen oppaan vuonna 2011. Eettisiä kriteereitä julkisissa hankinnoissa saa asettaa ja siihen jopa kannustavat EU:n komission oppaan lisäksi Suomen julkisia hankintoja koskeva laki.⁴²²

Sen sijaan valmistusmaan vaatiminen on Maailman kauppajärjestön WTO:n sopimusten vastaista. EU noudattaa sitä, mutta Yhdysvallat ei. Yhdysvallat päinvastoin edistää kotimaisen valitsemista.

Suomen hallitus lupasi vuoden 2011 hallitusohjelmassa sekä vuoden 2012 yritysvaluun periaatepäätöksessä edistää vastuullisuuden parempaa huomioimista myös julkisissa hankinnoissa.⁴²³

Kuntien ja valtion hankintoja tekevät ovat kysyneet järjestöiltä vastuullisen hankinnan oppaita eri tuotteista. Mielestäni järjestöjen tehtävä ei oikeastaan ole julkisten hankkijoiden neuvominen ainakaan ilman lisäresursseja. Julkisten hankkijoiden pitäisi kehittää toimintaansa verkostoitumalla kollegojensa kanssa vaikkapa sitten maan rajojen yli, ja tässä olisi paljon parannettavaa. Vaikka yksittäisillä Suomen kunnilla ja muilla julkisilla hankkijoilla on nykyisin rohkeita käytäntöjä, kunnat eivät juuri pidä yhteyttä toisiinsa jakaakseen tietoa. Edistys on hidasta, mutta ehkä komission opas saa asiaa liikkeelle.⁴²⁴

Tarjoajayrityksiltä olisi vaadittava ensin tietoa ja todisteita valmistusmaasta, esimerkiksi Suomalaisen työn liiton myöntämä Avainlippumerkki voisi sopia todistamaan kotimaisesta

valmistuksesta. Niiden valmistusmaiden osalta, joissa on paljon työoikeuksien rikkomuksia, olisi vaadittava tehtaiden tarkastuksia ja brändiyrityksen jäsenyyttä jossakin tehtaita tarkastavassa ja kehittävässä järjestelmässä.

Finnwatchin työvaateselvityksestä käy ilmi, että edelläkävijä Barcelonan kaupunki vaatii puistotyötekijöiden vaatetusta hankkiessaan sertifikaattia vastuujärjestelmästä, reilusta kaupasta, ulkopuolisesta tarkastuksesta tai poikkeustapauksessa tarjoajan omaa dokumenttia tehtaiden valvonnasta. Jos tarjoaja antaa oman dokumentin, siihen pitää liittää valahtoinen vakuutus ulkopuolisen tahon suorittamien tarkastusten aloittamisesta.⁴²⁵ Nämä kuulos tavat hyviltä kriteereiltä.

Joillakin Keski-Euroopan mailla on kunnianhimoisia tavoitteita julkisten hankintojen vastuullisuudessa. Ruotsissa läänit (*landsting*) ovat ottaneet käyttöön vuonna 2010 yhteisen ohjeiston, jonka tavarantoimittajat allekirjoittavat. Päättäjät ovat vierailleet valmistuspaikoilla. Läänit ovat myös pohtineet, miten menetellä, jos valmistajien kulut nousevat vastuullisuuden huomioimisen vuoksi.⁴²⁶ Belgian hallituksen tavoitteena oli puolestaan nostaa kestävien julkisten hankintojen osuus puoleen hankinnoista vuoteen 2011 mennessä. Tarjoajat voivat todentaa vaatimusten noudattamisen SA8000-standardilla tai Belgian omalla vastuullisesti tuotettujen tuotteiden merkillä. Jos näitä ei ole, tarjoajan on raportoitava julkisella asiakirjalla vastuuhjeistonsa toteutumisesta ja parannuksista.⁴²⁷

Alankomaiden tavoitteena oli, että aluehallinnot ostavat puolet ja paikallishallinnot 75 prosenttia hankinnoistaan kestävästi vuoteen 2010 mennessä ja paikallishallintojen tavoite on hankkia kaikki kestävästi vuoteen 2015 mennessä.⁴²⁸

Työvaatteiden eli rakennushaalariden, lääkärintakkien ja vastaavien valmistuksessa on hiukan eri logiikka kuin muotivaatteiden valmistuksessa: työvaatteiden tuotanto on usein lähempänä, enemmän Baltiassa kuin Kaukoidässä, ja brändiyrityksillä on omia

tehtaita useammin kuin muotivaatebrändiyrityksillä.⁴²⁹ Tämä johtuu siitä, että julkisten hankkijoiden tilaukset ovat yleensä hyvin spesifejä, työvaatteiden toimitukset ovat lyhyitä ja liikesuhteet ostajien ja valmistajien välillä ovat pitkät. Tällainen ympäristö on hedelmällinen ohjeistojen toimeenpanolle. Monet eurooppalaiset pienet ja keskisuuret työvaateyritykset ovat liittyneet Fair Wear Foundationiin alankomaiden Clean Clothes -kampanjan aloituksesta. Silti nämä pienemmät yritykset olivat järjestöjen alankomaalaisen SOMO-tutkimuskeskuksen (Centre for Research on Multinational Corporations) selvityksen perusteella jäljessä vastuusta verrattuna suurimpiin työvaateyrityksiin.⁴³⁰

REIMA JA ÄITIYSPAKKAUKSEN EETTISYYS

Äitiyspakkaus on mainio hyvinvointivaltion ilmentymä, ja vanhemmat antavat pakkauksista paljon palautetta Kelaan. Vauvanvaatteiden värit ovat sukupuolineutraalisti valkoisia, harmaita ja oransseja, mutta onko Kela kiinnittänyt huomiota valmistuksen vastuullisuuteen?

Tilasin Kelasta äitiyspakkauksen tarjouspyyntöasiakirjat. Niissä on pakollinen kohta, jossa tarjoajat vakuuttavat, että tuotteiden valmistuksessa ei ole käytetty lapsityövoimaa, ja että valmistajille on maksettu vähintään valmistusmaan mukainen vähimmäispalkka. Näissä valmistuksen vastuullisuutta koskeissa kohdissa ei kuitenkaan edellytetä mitään todistetta, kun taas esimerkiksi tarjoajien taloudellista kantokykyä koskeissa kohdissa todisteita vaaditaan.

Se on ihan hyvä alku, kun vielä muutama vuosi sitten Kela ei vaatinut äitiyspakkauksen tarjoajilta tuotannon sosiaalista vastuullisuutta, ainoastaan ympäristöystävällisempiä tuotteita, kuten kestovaippoja. Jatkossa tarjoajilta pitäisi vaatia todisteita myös tuotannon vastuullisuudesta. Todisteet voivat olla monenlaisia:

tehtaiden sertifiointeja tai brändiyritysten jäsenyyksiä tehtaita tarkastavissa järjestelmissä.

Monet äitiyspakkauksen tuotteista tulevat Reima Groupilta. Se on ennen hoitanut pakkausten kokoamisen ja lähettämisen. Aiemmin jopa tarjoukset lähetettiin Reiman osoitteeseen, mutta Kela on onneksi luopunut tästä oudosta käytännöstä.

Reima Group ilmoitti Finnwatchille vuonna 2009, että Reima ja sen muut brändit, Tutta ja Lassie, valmistettiin lähes täysin Aasiassa. Kiinasta tuli 69 prosenttia sen vaateista, Sri Lankasta 14 prosenttia, Etelä-Koreasta kahdeksan, Kanadasta neljä, Liettuasta kolme ja Hong Kongista sekä Portugalista vajaan prosentit. Vuonna 2012 Reima ilmoitti Finnwatchille, että se toi Bangladeshista trikotuotteita vauvoille 154 000 euron edestä.⁴³¹

Lukijalle ei ehkä tässä vaiheessa enää tule yllätyksenä, että Reima liittyi BSCI-järjestelmään Finnwatchin vuoden 2009 selvityksen jälkeen. Yritys myönsi Finnwatchille, että sitä ennen sillä oli käytössä omat tarkastukset, joihin työntekijät eivät kuitenkaan varsinaisesti osallistuneet.⁴³²

Tavarantoimittajia on noin kolmekymmentä, Reimasta kerrottiin silloin. Yrityksellä on Kiinassa kaksi ostotoimistoa, jonka paikallinen henkilökunta on päivittäin yhteydessä tehtaisiin. Reima kertoo verkkosivuillaan valvovansa tuotantoa edelleen myös itse, mutta sivuilta ei selviä, onko kyseessä vain laadunvalvonta vai tarkastetaanko myös työoikeuksien toteutumista.⁴³³

Pienet purot

*Ylen uutisen mukaan myymättömät vaatteet viedään
ennemmin kaatopaikalle kuin hyväntekeväisyyteen.*

BOIKOTTEJA VAIN HARKITEN

Vaatteiden valmistuttaminen kehitysmaissa ei ole synty, vaikka siihen liittyviä eettisiä ongelmia esitellessä siltä saattaa vaikuttaa.

Suomessa valmistaminen on sikäli varmaa, että työntekijöiden perusoikeudet ovat todennäköisesti kunnossa. Kehitysmaissa valmistuttamisen mukana tulee todistustaakka. Eettisten ongelmien vuoksi tehtailla täytyisi olla uskottava vastuujärjestelmä: ulkopuoliset vastuutarkastukset tai riippumaton ammattiliitto valvojana.

Boikotit ovat olleet kuluttajajärjestöjen keinovalikoimassa tärkeässä osassa pari vuosikymmentä sitten. Nestlé on jäänyt monien boikottilistalle äidinmaitokorvikkeen markkinoinnista maissa, joissa korvikkeen käyttö on puhtaan veden huonon saatavuuden vuoksi vaarallista. Shelliä monet boikotoivat taas eri skandaalien vuoksi. Suomen Rauhanpuolustajat julkaisi monelle tuttua *Kuluta harkiten* -opasta, jossa listataan boikotoitavia kehitysmaissa valmistettuja tuotteita ja yrityksiä. Nykyisin boikotteja kannattaa enää harva eikä Rauhanpuolustajat julkaise opasta enää.

Boikotit ovat tavallaan hiljainen valinta. Jos boikotoi jotakin tuotetta eettisistä syistä ilman, että kertoo sen syistä yritykselle, yrityksen väki ei välttämättä koskaan saa tietää, mistä ostamatta jättäminen johtuu. Sellainen boikotointi ei tehoa.

Clean Clothes -kampanja ei myöskään kannusta kuluttajia eikä yrityksiä boikotoimaan. Boikottikielto ei johdu kampanjan hampaattomuudesta, vaan päinvastoin kampanja on melko ärhäkkä. Syy kieltoon on, että kampanja pitää ohjenuoranaan tehdastyöntekijöiden ääntä ja työntekijät ovat sanoneet menettävänsä vain työpaikkansa, jos boikotteihin ryhdytään. Boikotit lisääisivät epävarmuutta työpaikoista ja sitä kautta työntekijöiden omien etujensa ajaminen vain vaikeutuisi entisestään. Tehtaiden johto voisi hiljentää parannusvaatimukset entistä helpommin sanomalla, että työntekijöiden kannattaa olla kiitollisia, että heillä on edes töitä; ensi kuussa tehdasta ei ehkä ole.

Clean Clothes -kampanja haluaa kuitenkin pitää boikotit keinovalikoimassaan sellaisten tilanteiden varalta, jossa niiden käyttö on perusteltua. Tuotantomaiden boikottikiellossa poikkeuksen on muodostanut Myanmar eli Burma, jonka maanpaossa eläneet ammattiyhdistysaktiivit ovat sanoneet, että Burmaa pitää boikotoida, koska kaikenlainen ulkomaille kytketty liiketoiminta maassa vahvisti sotilasjuntaa.

Burman sotilasjunta käytti maassa laajasti pakkotyötä ja töissä oli, ja mitä luultavimmin on yhä edelleen paljon lapsia. Silloisen Vapaiden ammattiyhdistysten kansainvälisen liiton pääsihteeri Bill Jordan kuvasi Burmaa maailman suurimmaksi työleiriksi. Kansainvälinen työjärjestö ILO kehotti vuonna 2000 yrityksiä arvioimaan uudelleen toimintaansa, jos se ylläpitää Burman sortohallintoa. Kansainvälinen ammattiyhdistysliike piti vielä keväällä 2013 mustaa listaa maassa toimivista ulkomaisista yrityksistä.⁴³⁴

Vaateyrityksistä ammattiliitojen mustalla listalla ja Clean Clothes -kampanjan hampaissa oli alusvaateyritys Triumph, kunnes se

sulki vaihteittain burmalaisen tehtaansa vuonna 2002. Suomalaisista yrityksistä Burmaan on ollut kytköksissä Amer Sports, joka myi ja markkinoi tuotteitaan maassa paikallisen yrityksen kautta ja järjesti junioreiden tennisturnauksen paikallisen kenraalin tuella. Veljekset Halonen taas ilmoitti Finnwatchin selvityksessä yhdeksi tilausmaakseen Myanmarin⁴³⁵. Amer ja Halonen ovat ilmoittaneet lopettaneensa toimintansa Burmassa jo ennen kuin asiat tulivat julkisuuteen.

Burman sotilasjunta on alkanut höllentää otettaan ja maa on alkanut demokratisoitua. Boikotti ja mustat listat Burmasta saattavat olla tämän kirjan ilmestyttyä menneisyyttä.

Burman lisäksi myös toinen boikotti on meneillään. Farkkujen kuolemanvaarallinen hiekkapuhallus on niin vakava ongelma, että Clean Clothes -kampanja ajaa siihen liittyen boikotteja: hiekkapuhallettujen farkkujen ostoboikottia, hiekkapuhallusmenetelmän kieltämistä ja jopa hiekkapuhallettujen farkkujen maahantuontikieltoa EU:n alueelle.

Boikotointia vaikeampi kysymys on Clean Clothes -kampanjalle se, voiko kuluttajille suositella vastuullisimpia yrityksiä. Kampanjan perusviesti on ollut pitkään, että kaikilla yrityksillä on paljon parannettavaa eikä sen vuoksi mitään voi suositella. Kampanjan piirissä on kuitenkin ollut aiheesta keskustelua. Osa kampanjan eri maissa olevasta väestä on kuluttajille laadittujen suosituslistojen puolesta, osa hanakasti vastaan.

Boikotointi ja vastuullisemmin valitseminen ovat tavallaan vähän eri asioita. Boikoteilla tarkoitetaan yleensä yksittäisen yrityksen tuotteiden ostolakkoa, mutta vastuullisemmin valitseminen voi olla laajempi periaate, joka koskee useita yrityksiä.

Teoriassa on kyse siitä, että olisi valittava tehdastyöntekijöiden välillä. Vastuullisemman yrityksen työntekijät ja huonoissa oloissa työskentelevät haluavat varmasti molemmat pitää työpaikkansa. Käytännössä tällaista asetelmaa tuskin tulee, koska harvoin on valittavana kaksi vaihtoehtoista vaatetta, joista toinen on

**support breasts
not dictators**

esimerkiksi Euroopassa ja toinen kehitysmaassa valmistettu, vaan ostopäätöksessä painavat myös monet muut asiat.

VELJEKSET HALONEN TILASI BURMASTA

Muotiketju Halosen verkkosivuilla ei kerrota juuri mitään itse yrityksestä, Veljekset Halonen Oy:stä. Ainoa yritystä koskeva teksti on viisi tekstikappaletta, jolla luodaan kuluttajalle kuvaa laadusta ja sopivasta hinta-laatusuhteesta.

Veljekset Halonen on perheyritys ja juuri perheyritysten verkkosivut ovat yleensä hyvin suppeat. Mahdollisille uusille osakkeenomistajille ei tarvitse kertoa mitään yrityksestä, kun heitä ei ole. Perheyrityksiä johdetaan, kuten perhe haluaa ja vastuullisuus riippuu siitä, kuinka tärkeänä perhe sitä pitää.

Halosen omat merkit ovat Basic Line, Business Line, eighty8, Finnsön, Lady Business, Trendy Look, Chic Femme, La Dame D, XSW-Sports, Young Line ja Zip. Noin kolmannes tuotteista on Halosen mukaan sen omia merkkejä ja ne on valmistettu pääasiassa Kiinassa. Muita valmistusmaita ovat Turkki, Intia, Bangladesh ja Vietnam. Halonen kertoi Finnwatchin kyselyssä vuonna 2009, ettei se tilastoi alkuperämaiden suhteita tarkasti.⁴³⁶

Halonen kertoi Finnwatchille, että se hankkii oman henkilökuntansa voimin 80-prosenttisesti suoraan tavarantoimittajilta. Loput 20 prosenttia se hankkii agenttien kautta ja messuilta.⁴³⁷

Yritys vastasi Finnwatchin kyselyssä vuonna 2009, että se harkitsee BSCI:n jäsenyyttä lähitulevaisuudessa, mutta BSCI:n jäsenlistassa ei näkynyt sen nimeä vielä keväällä 2013. Halosen tavarantoimittajien tehtaita ei siis vieläkään valvo mikään ulkopuolinen taho, ellei tehtaalla satu olemaan jotakin sertifiointia muutenkin.⁴³⁸

◀ "Tue rintoja, älä diktaattoreja." Kuva kampanjasta, joka ajoi alusvaatebrändiyritys Triumphin vetäytymistä Burmasta. Kuva: Clean Clothes Campaign.

Halonen vastasi Finnwatchin kyselyyn, että se valvoo itse tehtaita oman vastuuhjeensa avulla. Ohjeistossa vaaditaan pääasiassa paikallisten lakien mukaisia palkkoja, kuitenkin niin, että palkalla pitäisi tulla toimeen ja siitä pitäisi jäädä vähän säästöön. Haloselta myönnettiin, että yksittäisen yrityksen on vaikea valvoa työaikoja, palkkoja ja ammattiyhdistykseen kuulumista kunnolla. Toisaalta useimpien tavarantoimittajien kanssa yhteistyö on kestänyt vuosia.⁴³⁹

Kun Suomeen lanseerattiin Puhtaat vaatteet -verkosto vuonna 2010, se lähetti Veljekset Halonen Oy:n johdolle kirjeen, jossa ehdotettiin neuvotteluja Burma-asiasta. Yritys vastasi kampanjajärjestöille, että se on peruuttanut tilaukset maasta.

YRITYSTEN PAREMMUUS- LISTOJEN HANKALUUS

Yritysten laittaminen paremmuusjärjestykseen vastuullisuuden perusteella on hankalaa ja monesti harhaanjohtavaa. Suurin osa Euroopan maissa toimivista Clean Clothes -kampanjoista – Suomi mukaan lukien – ei julkaise paremmuuslistoja, mutta ainakin Sveitsin Clean Clothes -kampanja julkaisee liikennevaloväreillä varustettua yrityslistaa.⁴⁴⁰

Periaatteessa yritykset voidaan kyllä laittaa järjestykseen, mutta samalla pitäisi tiedostaa, että järjestyksiä on yhtä monta kuin arviointiperusteitakin ja tämä jää helposti varjoon uutisoinneissa. Olen nähnyt erilaisia paremmuuslistoja tuontikaupan sosiaalisesta vastuusta, mutta kaikissa niissä osittain samat yritykset olivat eri järjestyksessä.

Monissa vertailuissa yritysten läpinäkyvyydelle on annettu aika paljon painoarvoa. Läpinäkyvyyden pisteyttäminen on ongelmallista. Onko oikein, että avoimesti tiedottava, mutta vastuunsa eteen vähän tehnyt yritys saa pisteitä vastuullisuudesta?

Yhteismitattomuus on myös ongelma. Pelkästään ympäristö- vastuun ulottuvuudet ovat keskenään yhteismitattomia: ilmasto-

vaikutukset ja luonnon monimuotoisuus ovat esimerkiksi eri kokonaisuuksia. Molemmat voidaan pisteyttää, mutta pitäisikö esimerkiksi lentorahdin käytöstä saada enemmän miinusta kuin siitä, että värjäämön vedet valuvat vesistöön?

Tuontikaupan sosiaalisessa vastuussa esimerkiksi paloturvallisuuden kohentaminen parantaa työoloja yhdeltä osa-alueelta, kun muut osa-alueet, kuten elämiseen riittävä palkka, jäävät usein saavuttamatta. Tässäkin tapauksessa osien tärkeyttä on vaikea vertailla keskenään.

Myös vastuullisten tuotteiden, kuten Reilun kaupan puuvillan tai luomupuuvillan käytöstä voidaan antaa pisteitä, samoin kuin tuoteturvallisuus- ja ympäristömerkeistä. Luomupuuvillan eduista ympäristölle voidaan olla montaa mieltä. Helsingin yliopiston ympäristötieteiden professori Pekka Kauppi sanoi, että hän ei uskoisi, jos joku väittäisi tietävänsä, onko luomupuuvilla isossa mittakaavassa ekologisempi kuin tavallinen puuvilla tai tekokuidut. ”Kyse on arvovalinnasta”, hän sanoi.⁴⁴¹

Muita ongelmia ovat esimerkiksi se, miten pitäisi suhtautua kunnianhimoisesti tehtaiden valvonnan järjestäneeseen yritykseen, jonka tuotteet ovat huonolaatuisia, eivätkä kestä kovin monta käyttökertaa. Tai yritykseen, jonka tuotteet ovat laadukkaita, mutta kovin trendikkäitä ja ne ruokkivat siis kertakäyttökulttuuria ja sitä kautta ilmastonmuutosta. Tai miten vertailla esimerkiksi Suomessa ja Virossa omalla tehtaillaan tuottavaa yritystä, jolla ei ole ollenkaan vastuuhjeistoa, pääasiassa Kiinasta hankkivaan yritykseen, joka kuuluu tehtaita tarkastavaan Fair Wear Foundationiin? Suomessa ja Virossa valmistava yritys ei ole tehnyt vastuullisuutensa eteen mitään, mutta sen ei toisaalta tarvitse tehdä yhtä paljon kuin Kiinasta hankkivan yrityksen tarvitsee.

Valmistusmaiden vertailu on aina hankalaa, vaikka se on ensimmäinen askel vastuullisuuden arvioinnissa. Vaikka Virossa on paremmat työolot kuin Kiinassa, kiinalaisetkin tarvitsevat

työtä. Jos tuotanto ei ole riskimaissa, tarkastussysteemit eivät ole välttämättä tarpeen.

Vaikka pidän paremmuuslistoja hankalina, tietoa voi toki tiivistää, kunhan arvosteluperusteet ovat selkeästi esillä. Vaikka keskityttäisiin vain tuonnin sosiaaliseen vastuuseen ja vain tärkeimmät osa-alueet otettaisiin huomioon, tuloksena on monitahoinen matriisi, josta yksi esimerkki on urheilutuotteiden vastuuta perävän Play Fair -kampanjan tiivistelmä isojen urheilu-brändiyritysten sosiaalisesta vastuullisuudesta.⁴⁴² Lukija voi käydä kyseillä verkkosivulla ja laittaa yritykset itse järjestykseen, jos haluaa.

LUHTA VOISI TILATA VAIKKA POHJOIS-KOREASTA

Luhtasten suvun omistama L-Fashion Group on toinen tunnettu suomalainen perheyrittäjä, jonka verkkosivuilta saa etsiä turhaan tuotantoa koskevaa tietoa.

L-Fashion Group hankki itselleen 1990-luvun lamassa kaatuneita suomalaismerkkejä.⁴⁴³ Yritys tunnetaan parhaiten Luhta-brändistään ja sen muita brändejä ovat Beavers, Big-L, IcePeak, J.A.P. Company, O.i.s, Ril's, Rukka, Sinisalo, Skila, Story, Torstai ja Your Face.

Vielä 1980-luvulla L-Fashion Group toimitti vaatteita H&M:lle, koska ompelu oli silloin Suomessa suhteellisen halpaa, halvempaa kuin Ruotsissa.⁴⁴⁴ Yritys omistaa myös Aleksi 13 -ketjun, joissa se myy pääasiassa omia brändejään, mutta myös muiden brändejä. Jalansija jälleenmyynnissä antaa varmasti paljon kuluttajien käyttäytymistä koskevaa tietoa omien brändien kehittämiseen.

Vuonna 2009 L-Fashion Group ilmoitti Finnwatchin kyselyssä, että sillä on omat tehtaat Virossa, Portugalissa ja Kiinassa. Virossa ja Kiinassa on lisäksi tehtaita, jotka valmistavat yli puolet tuotannostaan L-Fashion Groupille. L-Fashion Group on yksi

Pohjoismaiden suurimmista vaatetusyrityksistä ja se voisi halutesaan vaikuttaa omien tehtaidensa lisäksi ainakin niiden tavarantoimittajien tehtaiden oloihin, joilta se hankkii paljon.⁴⁴⁵

Yritys hankki oman ilmoituksensa mukaan vuonna 2009 alle puolet tuotteistaan Euroopasta, ja loput Aasiasta. Alihankituista tuotteista suurin osa on tehty Kiinassa, ja muita aasialaisia valmistusmaita ovat Vietnam, Intia ja Bangladesh.⁴⁴⁶

L-Fashion Group tilasi muutama vuosi sitten näyte-erän suljetusta ja totalitaarisesta Pohjois-Koreasta. Toimitusjohtaja Vesa Luhtanen sanoi Finnwatchin kyselyssä vuonna 2006, että yritys saattaisi tilata maasta, mikäli tehdas täyttäisi L-Fashion Groupin kriteerit ja tuotanto-olosuhteet olisivat hyvät.⁴⁴⁷

Pohjois-Korean osalta kansainvälisellä Clean Clothes -kampanjalla ei ollut vielä valmista kantaa, koska tapauksia laajamittaisesta valmistuttamisesta tässä suljetussa maassa ei ollut. Vesa Luhtasen toteamus on kummallinen, sillä tuotanto-olosuhteita ei voi valvoa Pohjois-Koreassa. Maa on suljettu jopa YK:lta.

Kuten Halonen, myöskään L-Fashion Group ei kuulu mihinkään vastuujärjestelmään. Yrityksestä vastattiin Finnwatchin kyselyssä vuonna 2012, että sillä on vastuuoheisto, jossa muun muassa edellytetään oikeudenmukaista korvausta tehdystä työstä ja kielletään lapsityövoiman käyttö. L-Fashion Group kertoi Finnwatchille vuonna 2006, että se valvoo käyttämiensä kiinalaisten tehtaiden oloja omasta Kiinan tytäryhtiöstään käsin, ja muissa maissa olevia tehtaita tarkastavat ostajat ja laadunvalvojat käynnillä. L-Fashion Groupin mukaan sille vaatteita valmistavat työntekijät ovat tietoisia työoikeuksistaan.⁴⁴⁸

L-Fashion Groupista ei haluttu kertoa Finnwatchille myöskään ostamisesta, kuten agenttien käyttämisestä. Osa-aikaisia tai päätoimisia ostajia oli sen palveluksessa 100–120 henkeä vuonna 2009.⁴⁴⁹

Vaatteita ei välttämättä ole valmistettu sillä tehtaalla, jolla Luhtanen ostajat tai muu henkilökunta ovat käyneet, vaan tavarantoimittajien

toimittaja on saattanut siirtää työn edelleen alihankkijalle. Toimittaja Susanna Särkkä havaitsi asian olleen näin käydessään Luhdan käyttämällä tehtaalla *Vaateostajan Intia* -kirjaansa varten.⁴⁵⁰ L-Fashion Group ei ole ainoa, niin on käynyt muillekin. Tavarantoimittajat saattavat siirtää valmistuksen toiselle lupaa kysymättä tai ilmoittamatta, vaikka ostosopimukset velvoittaisivat siihen.

MYYMÄTTÖMIÄ VAATTEITA ROSKIIN?

Kaupoissa jää myymättä vaatteita Tampereen teknillisen yliopiston professori Heikki Mattilan Ylen uutisessa antaman arvion mukaan viisi prosenttia. Suuri osa siitä saattaa joutua kaatopaikalle. ”*Turun Sanomien* mukaan Pelastusarmeijan, UFF:in ja SPR:n tapaiset avustusjärjestöt ottaisivat mielellään myymättömät vaatteet vastaan, mutta monikaan liike ei ole siihen halukas”, Ylen uutisessa lukee.⁴⁵¹

Mainitussa Ylen uutisessa toimittaja on haastatellut Muotikaupan liiton toimitusjohtajaa Yrjö Gorskia, jonka mukaan vaatteiden roskiin heittämisen syynä on yritysten maine: ”Ei ole ylvästä todeta, että ostot ovat niin huonoja, että joudutaan pitämään useita alennusmyyntejä ja vielä sen jälkeen lahjoittamaan tuotteita pois.”⁴⁵²

Uutisessa todettiin myös, että ”[y]ritykset eivät ole halukkaita kertomaan hävikistään ja mahdollisesta osallistumisestaan hyväntekeväisyyteen. Tutkittua tietoa kaatopaikoille, hyväntekeväisyyteen tai tuhottaviksi päätyvien vaatteiden määrästä ei ole.”⁴⁵³

Olen pitänyt tätä kysymystä mielessäni muutaman vuoden ajan ja kysellyt siitä paremmin tietäviltä. Vaikuttaa tosiaan siltä, että kaupoissa myymättä jääneiden vaatteiden kohtalosta ei ole selvyttä ja asiasta saa ristiriitaista tietoa. Jos myymättömät vaatteet eivät mene hyväntekeväisyyteen, on kyse talouden nurinkurisuudesta. Kun määrät ovat suuria, kaupat laittavat vaatteita

todennäköisesti joka taholle, jotka suostuvat ne vastaanottamaan, kaatopaikat mukaan lukien.

UFF sai vaatekeräyksellään vuonna 2011 yhteensä yli 8,5 miljoonaa kiloa vaatteita, josta se lajittelee noin kolmanneksen myymälöitään varten. Loput vaatteet UFF myy tukkumyyntinä Baltian maihin.⁴⁵⁴ UFF:in viestintäpäällikkö Birgit Nevala sanoi, että ”meille tulee paljon hyväkuntoisia vaatteita. Osa on edelleen paketissa tai saattaa olla kaupan laput jäljellä.”⁴⁵⁵

UFF:in viestinnän ja varainhankinnan koordinaattori Heidi Heinonen arveli, että UFF:ille annetut vaatteet, joissa kauppojen laput ovat vielä kiinni, ovat tulleet kuluttajilta, eivät kaupoilta. Usein samoihin pakkauksiin on nimittäin laitettu mukaan muutakin vaatetta.⁴⁵⁶ Heinonen kuitenkin uskoi, että ”huonojen hankintojen pimittely alkaa muuttua ainakin osittain ja kaupat ennemminkin nostavat profiliaan voidessaan sanoa tekevänsä hyväntekeväisyyttä. Useat vaateketjut tekevät yhteistyötä tai virittelevät sitä hyväntekeväisyysjärjestöjen kanssa päästäkseen eroon ylimääräisistä tekstiileistä.” UFF hakee Heinosen mukaan vaatteita suoraan liikkeistä.⁴⁵⁷

Myös lumpun kierrättämisessä on ongelma. Suomessa juuri mikään taho ei kerää lumppua. Lokakuussa 2012 *Helsingin Sanomat* uutisoi, että tätä nykyä vain kaksi merkittävää toimijaa Suomessa hyödyntää poistotekstiilejä mekaanisesti kierrättämällä. Tekstiilijätteet päätyvät Suomessa pääosin kaatopaikalle.⁴⁵⁸

Toinen Ylen uutinen kertoi, että ”tilastokeskuksen mukaan asukasta kohden laskettuna tekstiilijätettä syntyy melkein 17 kiloa. Poistotekstiilin määrä on Suomessa vuosittain yhteensä ainakin 120 miljoonaa kiloa, ja tästä ajautuu kaatopaikoille 90 miljoonaa kiloa.”⁴⁵⁹

Tarvittavat osat lumpun paremmaksi keräämiseksi ovat olemassa, mutta ne eivät vielä toimi yhteen. Tampereen teknillinen yliopisto selvitti lumpun keräämisen teknologisia mahdollisuuksia vuonna 2011.⁴⁶⁰ Myös Hämeen ammattikorkeakoulu on kartoittanut tekstiilien kierrätyksen tilannetta.

HYVÄ JA PAHA MATERIALISMI

Vaatteiden kangas kuluu usein harmittavan pian. Ratkenneet saumat voi vielä korjata, mutta kankaan nyppyyntymiselle ei kuluttaja voi mitään muuta kuin valita seuraavalla kerralla toisin, ja sittenkin voi mennä metsään. Olen huomannut yllätyksekseni pitäväni esillä laatua, vaikka keskitynkin tuontikaupan vastuuseen.

Aalto-yliopiston tutkijatohtori Kirsi Niinimäki sanoi *Kuningaskuluttaja*-ohjelman haastattelussa, että ostotilanteessa on mahdollonta arvioida, kauanko vaate kestää. ”Kallis hintakaan ei välttämättä takaa, että vaate olisi kestävä ja laadukas.”⁴⁶¹

Mieleeni tulee eräskin *Helsingin Sanomien* villapaitatesti, jossa halpa nukkaantui siinä kuin kalliskin. Mutta halpa on vielä epätodennäköisemmin laadukas.⁴⁶²

Kuluttajalle ei taida jäädä muuta mahdollisuutta kuin jakaa tietoa toisten kanssa ja pyytää yrityksiltä laadukkaampaa ja vastuullisempaa.

Kuningaskuluttajan haastattelussa Niinimäki oli myös huolissaan vaatteiden tuotannon ja kuluttamisen kiihtyvistä sykleistä. Niinimäki peräänkuulutti vaatteille laatutakuuta, jonka valmistaja voisi antaa.⁴⁶³

Yleensä ympäristön suojeleminen ja ihmisten hyvinvointi kulkevat käsi kädessä. Kuluttamisen kohdalla ne menevät, harvinaista kyllä, ristiin, jos katsotaan lyhytnäköisesti. Ompelijat haluavat pitää työpaikkansa ja luultavasti moni heistä haluaisi nykyisen kuluttamisen jatkuvan. Pidän ilmastonmuutosta ja muita ympäristöuhkia kuitenkin niin suurina, että kulutusta on vähennettävä. Ilmastonmuutoksen aikana meillä ei pitäisi olla varaa kertakäyttökulttuuriin ja tuotteiden rahtaamiseen edestakaisin maapallolla. Pidemmällä aikavälillä katsottuna luonnon säilyminen on ihmistenkin etu ja ristiä työpaikkojen säilyttämisen ja luonnonsuojelun välillä katoaa.

Professori Turo-Kimmo Lehtosen innostavilla kulutussosiologian luennoilla tuli aikoinaan esille, että tavaroiden rakastaminen

eli materialismi voi olla myös hyvästä. Monilla on jatkuva tavara-tulva kotiin ja kodista pois. Lehtonen oli pannut merkille, kuinka kodeistamme pois virtaamassa olevat tavarat ovat tavallaan välitilassa. Välitiloja ovat kesämökit ja portaiden alustat, joihin kertyy sellaista, jota ei vielä heitetä pois tai kiertoon, mutta joka on matkalla sinne.

Materialismi voi olla mielestäni hyvää tai pahaa. Ehkä uskonnon vaikutuksesta monet tuntuvat ajattelevan, että materiaan kiintyminen on pahasta, syntiä. Monilla on varmaankin sen vuoksi tavaroihin ylimalkainen ja halveksivakin suhtautuminen. ”Sehän on vain roinaa, jota on taas kertynyt kaapit täyteen, pitäisi taas jaksaa käydä ne läpi ja viedä kirpputorille.” Tällainen ajattelu on kuitenkin pahinta, koska se synnyttää jatkuvaa huonolaatuisten tavaroiden virtaa.

Olen sitä mieltä, että on täysin hyväksyttävää ja ehkä hyväkin kiintyä tavaroihin, jos se tarkoittaa sitä, että esimerkiksi laadukkaat kengät käytetään ennemmin suutarilla kuin ostetaan uudet ja huonosti kestävät. Hyviä kannattaa vaalia.

Kulutuskulttuuri ei kuitenkaan syntynyt itsestään, vaan mainostajat ovat onnistuneet pitkäjänteisellä työllä saamaan meidät haluamaan yhä uusia tavaroita ja ylläpitämään jatkuvia tavaravirtoja. On aika ärsyttävää, kun kenkien korot ja kärjet ovat joka toinen vuosi melkein kaikilla tyystin erilaiset ja ne pakottavat kengät vanhentumaan, jos haluaa seurata muotia. Muutama vuosi sitten oli kapenevat, mutta tylpät kenkien kärjet. Sitten tulivat terävät kärjet ja kiilakorot, joita näkyy nyt UFF:in hyllyillä auttamattomasti vanhan muodin edustajina.

Sama juttu on silmälasien sangoissa. Muutama vuosi sitten kaikki aisat olivat yhtä leveät kuin lasitkin. Sitten aisoihin tuli koristepitsiä ja sen jälkeen aisat muuttuivat taas ohuiksi ja muotiin tulivat kasarityypiset lasit. Jotkut irrottelevat kissamaisilla.

Oma kysymyksensä on, pitäisikö tyyleistä ja muodeista välittää ollenkaan. Pukeutuminen on mielestäni osa kulttuuria ja sillä on

hienoja esteettisiä arvoja. Tyyleillä leikittely on hyvä asia eikä sen tarvitse tapahtua markkinahumussa ja tavaravirran muodossa.

Jos on valinnut, ettei halua näyttäytyä edellisten muotien mukaisessa varustuksessa, vaihtoehdoksi jää ajattoman, klassisen tyylin vaaliminen. Harmillisesti se on joskus vaikeaa, kun saata-villa ei ole muita kuin kiilakorkoja tai paksuja aisoja juuri silloin kun tarvitsee lämpimät talvikengät tai vanhoilla laseilla ei enää näe. Onneksi nykyisin on monta tyyliä samaan aikaan, kierrätys on huudossa ja omaa persoonallista tyyliään voi ilmentää monin tavoin.

Mainosten aivopesua ei aina jaksa vastustaa, sitä tulvii niin monista tuuteista. Yksi keino suojata ajatuksiaan on purkaa sanoiksi mainosten viestejä ja piiloviestejä. Kuten eräs järjestöaktiivi sanoi, pesuaineella ja onnellisella perheellä ei ole mitään tekemistä keskenään.

MITEN VAATTEITA TULISI OSTAA?

Raha ratkaisee ja kuluttajalla on valtaa, mutta mitä kuluttaja voi tehdä, kun boikotointia ei suositella?

Olen aina vaikuttunut siitä, kun huomaan jonkun kuluttajan harkitsevan vaateostoksiaan eettisin kriteerein ja etsiessään tietoa. Uskon, että monet ovat valmiita ostamaan vastuullisemmin tuotettuja vaatteita, mutta on myös monia, joista ei vapaaehtoisesti koskaan tule vastuullisia kuluttajia.

Clean Clothes -kampanjan pääviesti kuluttajille, jotka haluavat valita vastuullisesti on, että mitään yritystä ei voi suositella, koska kaikilla on niin paljon parannettavaa. Vaikka me Clean Clothes -kampanjassa mukana olevat emme voi antaa suosituksia kampanjan nimissä, voimme pohtia omissa nimissämme, miten kuluttaja voisi valinnoillaan vaikuttaa.

Vaatteita voi hankkia vastuullisesti monella tavalla. Ensin olisi hyvä miettiä, tarvitseeko sittenkään uutta. Aiemmin hankituilla

voi pärjätä. Vaatteita voi tietenkin tehdä itse ja vaikka tuunata vanhoja uuteen uskoon. Niitä voi ostaa myös käsityöläisiltä. Hyvä vaihtoehto on ostaa käytettyjä. Olisi myös hyvä yrittää etsiä laadukasta ja kestävää.

Kotimaista tai eurooppalaista voi yrittää suosia, mutta sekään ei ole helppoa. Suomalaisen työn liiton Avainlippumerkkiä voi seurata, mutta harvoissa tuotteissa se on. Ja kuten todettua, yritysten ilmoittamat valmistusmaat eivät aina pidä paikkaansa.

Viime vuosina on tullut uusia nuorten käsityöläisten ylläpitämiä putiikkeja ja muita vastuullisemmin toimivia vaateyrityksiä, joista osa tuo vaatteensa kehitysmaista. Niitä on hyvä suosia.

Vaatteiden ostamisen ihanuus ja kauheus on, että sopivia on usein vaikea löytää. Vaatteiden ostaminen on erilaista kuin esimerkiksi ruuan ostaminen, kun mitkä tahansa eivät käy kenelle tahansa. Vaatteiden on sovittava omaan tyyliin, vartaloon, tilanteeseen, säähän, kukkaroon ja muuhun. Standardikoot sopivat harvalle ja osalla on todellisia vaikeuksia löytää sopivan kokoista.

Eikö ole absurdia, että monet yrittävät ”mahtua niihin housuihin” sen sijaan, että ajattelisivat, että vaatteiden on sovittava vartaloon? Valmisvaatemarkkinat ovat suhteellisen uusi ilmiö, ennen vaatteet tehtiin itse tai teetettiin sopiviksi.

Myöskään vastuullisesti tuotettuja vaatteita ei ole riittävästi tarjolla eri tyyleissä. Ja itse asiassa, eikö kaiken myynnissä olevan pitäisi olla vastuullisesti tuotettua?

Tärkeintä onkin antaa yrityksille palautetta. Brändiyrityksiltä voi pyytää vastuullisemmin valmistettua ja parhaiten viesti menee perille niiden verkkosivujen kautta. Myös myyjiltä kysyminen antaa viestin kiinnostuksesta vastuullisempaan. Yksi asiakaspalautte lasketaan ainakin vähittäiskaupassa parin sadan kuluttajan toiveeksi, joten palautteen antaminen on yllättävän voimakas keino.

On myös tärkeää äänestää vaaleissa ja vaikuttaa omaan työnantajaan sekä omistamiinsa yrityksiin. Yli kaksi miljoonaa

suomalaista on SOK:n omistajia ja eläkkeemme on sijoitettu eri yhtiöihin.

Clean Clothes -kampanjan ja muiden, esimerkiksi SASKin ja Amnestyn vetoomuksiin osallistuminen on suositeltavaa. Sillä tavoin voi antaa suoraan tukensa tuotantomaissa käytäville kamp-pailuille. Monen ay-aktiivin henki onkin pelastunut kansain-välisen julkisuuden ansiosta.

Tulevaisuus aasialaisten käsissä

Helsingin Kauppakorkeakoulun luentosalissa oli syyskuussa 2010 paljon tutkijoita, yritysväkeä ja järjestöaktiiveja. Seminaari käsit-teli yritysvastuuta.

Helsingin yliopiston historian professori Markku Kuisma esit-teli pitkiä kehityskaaria ja kurkisti vähän tulevaisuuteen. ”Kiinan ja Intian keskiluokat ovat jo kasvaneet paljon, ja todennäköisesti kasvavat edelleen voimakkaasti. Kulutuksen globaali painopiste siirtyy Aasiaan. Miten käy silloin yritysvastuun?” hän kysyi.⁴⁶⁴

Kysymys on erittäin hyvä. Jos ja kun kulutuksen painopiste siirtyy pois rikkaista länsimaista, vaatealan valtasuhteiden tutki-mussuuntauksen piirissä esitetty väite on suuri kysymysmerkki. Siirtyykö vaatealan valta länsimaisilta brändiyrityksiltä sinne, missä kuluttajat ovat? Jos näin on, yritysvastuun tulevaisuus on Aasian kuluttajien ja kansalaisjärjestöjen käsissä.

Järjestöjen rooli on tärkeä, koska ne voivat pitää aiheita esillä julkisuudessa ja vaikuttaa kuluttajiin. Aasian kansalaisjärjestöjä tunteva Tove Selin kertoi eräässä toisessa seminaarissa, että ”työ-oikeudet ovat kyllä niiden agendalla. Aasian kansalaisjärjestöt tie-dostavat ongelmat hyvin”.⁴⁶⁵

Aasiassa kansalaisjärjestöillä ei vaan ole niin vahvaa asemaa kuin Euroopassa. Varsinkin Kiinassa niiden toiminta on ahtaalla. Siispä kuluttajien aktiivisuus ratkaisee.

Maapallon kestävyys tulee nopeasti vastaan, jos aasialaiset alkavat kuluttaa kuten me. Se on vaikea eettinen ongelma. Toisaalta kenenkään ei pitäisi elää kurjuudessa, ja on selvää, että pienituloisimpien asemaa pitäisi parantaa.

Vaikka kokonaiskuva on hyvin huolestuttava, pieniä toivon siemeniä on. Tutkimukset osoittavat, että kun yksilön vuositulot ylittävät 10 000 Yhdysvaltojen dollaria, hän ryhtyy siirtymään kulutuksessaan entistä enemmän perustarpeiden tyydyttämisestä elämyksien ja onnellisuuden etsintään.⁴⁶⁶ On lohdullista, että perustarpeiden tyydytyksestä siirrytään onnellisuuteen jo näinkin pienellä tulotasolla. Myös vastuullisempi kuluttaminen tulee kuvioon jossakin vaiheessa, mutta ei varmaankaan kaikilla.

Konsultointiyhtiö PricewaterhouseCoopers on varoitellut yrityksiä työntekijöiden joukkopaosta. ”Työnantajat, jotka painostavat työntekijöitään tekemään enemmän töitä, mutta eivät kuitenkaan seuraa ja arvioi sen vaikutuksia, tekevät itselleen hyläystä. Motivaatio ja lojaalius murenevät, mikä johtaa kaikkein laajakkaimpien työntekijöiden joukkopakoon, kun kestävämmällä pohjalla oleva talouskasvu alkaa”, sanoi PricewaterhouseCoopersin partneri Risto Löf.⁴⁶⁷

Ei tarvita edes joukkopakoa, kun yritysten sisällä voi tapahtua parannuksia. Omistajat saattavat haluta nostaa vaateyrityksensä imagoa vaatimalla hankintapolitiikkaa, jossa järjestäytyneet tehtaast saavat enemmän tilauksia ja pitkiä sopimuksia vaalitaan. Sisäänostajat saattavat osoittaa tukeaan tehtaissa raataville ompelijoille ehdottamalla hintojen nostoa ja pidempiä toimitusaikoja.

Tulevaisuudessa yritys vastuuta voidaan todennäköisesti nykyistä enemmän oikeussaleissa. Shellin oikeudenkäynti on hyvä ennakkotapaus. Ja vaikka John Ruggien työryhmän periaatteet eivät johtaisikaan ammattiliittojen ja kansalaisjärjestöjen toivoimien sitovien sääntöjen luomiseen, Ruggien prosessi luultavasti edistää yritys vastuuta.

Intialaisen ammattiliiton vappumielenosoitus tuki Bangladeshin tehdaskatastrofien uhreja vuonna 2013. Kuva: IndustriALL Global Union.

Kehitys saattaa kuitenkin olla tuskastuttavan hidasta tai olematonta, kun se on ollut sitä tähän mennessäkin. Hyvässä tapauksessa työoikeuksien toteutumisiksi keksitään paljon kaivattuja, kokonaan uusia menetelmiä, ehkäpä aasialaisin voimin. Ja lakien noudattamisen valvonta kehitysmaissa saattaa myös parantua.

Olen aikoinani päättänyt, että vedän yritysten suhteen melko tiukkaa linjaa ja yritän varsinkin pitää huolen siitä, että linja on yhtä tiukka kaikille ja päätökset ovat perusteltuja. Osa ihmisistä tuntuu kannattavan radikaalia toimintaa ja ihmettelevän, miksi yritykset eivät yksinkertaisesti vaikkapa maksa kunnollisia palkkoja. Se ei voi olla vaikeaa, olen kuullut joidenkin sanovan.

Oltuani tekemisissä muutaman vuoden verran yritysvastuun kanssa voin sanoa, että edistystä on vaikea saada aikaan, pääosin siksi, että valmistajat ja tilaajat ovat eri yrityksiä.

Tässä kirjassa olen pyrkinyt tuomaan esille vaatealan toimintalogiikkaa. Olen huomannut, että joidenkin tiedostavien ihmisten asenne muuttuu radikaalista toivottomaksi, kun he saavat lisää tietoa. Käsiä ei kuitenkaan kannata nostaa ylös, koska palkkojen ja työolojen parantaminen ei ole mahdotonta, yritysten pitää vain toimia toisin kuin yleensä. Käsiä ei kannata nostaa ylös myöskään siksi, että niitä tarvitaan myös vaikuttamaan politiikkaan, jotta yritykset muuttaisivat toimintaansa.

Jos yksittäiset yritykset kokevat, etteivät ne voi saada kunnollisia parannuksia aikaan, ne voivat aina ottaa ammattiyhdistysliikettä ja järjestöjä mukaan ja solmia niiden kanssa sopimuksia yhdessä toisten yritysten kanssa tai erikseen. Ammattiliittojen päästäminen tehtaita valvomaan on yrityksille helppo ja tehokas keino lisätä vastuullisuutta. Tehtaiden julkistaminen ja vastuuvierkostoihin kuulumisen lisäävät läpinäkyvyyttä ja uskottavuutta.

Sosiaalisen vastuun keskusteluissa ja tutkimuksissa tarvitaan näkökulman muutos tehtaiden reputtamisesta ja teknisistä keinoista päätäntävällän antamiseen tehtaiden työntekijöille heitä itseään koskevissa asioissa. Ilman sitä näkyviä parannuksia ei saada aikaan. Tällä hetkellä työntekijöitä ja itse asiassa tehtaiden johtoaikin pidetään lähinnä ahtaalla sen sijaan, että heitä kuunneltaisiin. Brändiyritysten yhteiskuntavastuuksi nimittämät teot ilmenevät tehtailla yhtenä uutena kontrollin muotona jo aiemmin epätasarvoiseen asetelmaan. Tarkastajien huijaamisen kierre todennäköisesti jatkuu niin kauan kuin kyse on pelkästä kontrollista.

En halua kuitenkaan syyllistää kuluttajia, koska monet yritykset eivät anna tarpeeksi tietoa vastuullisuudestaan julkisuuteen. Yritykset vastaavat kyselyihin valikoiden. Ja vaikka tietoa olisikin, ei usein ole mahdollista jakaa yrityksiä ”pahoihin” ja ”hyviin” muuten kuin ehkä karkealla seulalla. Seula muuttuu entistä hatarammaksi,

kun on jonkin aikaa seurannut tehdasskandaaleja, jotka saattavat osua minkä tahansa, niin vastuullisemman kuin vastuuttomankin, kehitysmaissa tuottavan brändiyrityksen kohdalle. Ja suurin osa tuotannosta on kehitysmaissa ja brändiyritykset vielä yleensä hankkivat vaatteita samoilta tehtailta.

Brändiyrityksiä erotteleva seula on hatara myös siksi, että vaikka yritys kuuluisi johonkin tehtaita tarkastavaan järjestelmään, sen alun perin valitsemat tavarantoimittajat saattavat olla epärealisimmasta päästä ja brändiyritys saattaa myös harrastaa halpojen alennuserien ostamista mistä sattuu, ohi omien vastuujärjestelmiensä. Sen sijaan onnettomuuksien jälkeen tai palkkojen jäädessä maksamatta brändit erottuvat toisistaan sen mukaan, maksavatko ne vaadittuja korvauksia vai eivät.

Eräs järjestöystäväni sanoi kerran, että meidän hyvinvointimme tehdään toisten, varsinkin meille tavaroita valmistavien kehitysmaiden ihmisten, kustannuksella. Ensimmäinen reaktioni oli, että Suomellahan ei ole ollut siirtomaita, jonka vuoksi hyvinvointimme ei perustu suoraan riistämiseen, vaan maamme kehitys on ollut enemminkin tulos hyvistä kauppasuhteista naapurimaihin ja muihin länsimaihin.

Tuo ystäväni ajatus ei ole kuitenkaan jättänyt minua rauhaan ja olen alkanut kallistua yhä enemmän hänen kannalleen. Tällä hetkellä olen sitä mieltä, että hyvinvointimme osittain todellakin tehdään muiden kustannuksella. Se riippuu tuotteesta. Monet ostamamme tuotteet ovat meille halpoja, liian halpoja, koska ne on tehty huonoissa oloissa. Jotkut tuotteet taas on valmistettu ihmisiä kunnioittaen, mutta luonnon kantokyvystä voidaan keskustella. Jokainen uusi tavara rasittaa luontoa melko paljon.

Koska epäinhimillisten tuotanto-olosuhteiden syynä on lakien huono valvonta, valtioiden pitää ottaa vastuu valvonnasta. Jos tilanne ei parane tuotantomaisissa eikä kansainvälisen politiikan areenoiden kautta, kuten vaikuttaa olevan, tarvitaan kaikkia yrityksiä koskevaa sitovaa sääntelyä meillä Suomessa ja laajemmin

Euroopassa. On kestänyt, että meille virtaavat tuotteet on valmistettu epäinhimillisissä oloissa. Ilman kaikkien kehitysmaista tuovien yritysten toiminnan sääntelyä osa tuotteista tuotetaan edelleenkin turhan karuissa oloissa. Siksi yritysvastuuta ei saisi jättää vapaaehtoisuuden – siis mielivallan – varaan.

Suhtautumiseni on tiukentunut vuosi vuodelta monen asian, varsinkin ihmisten kodeista sisään ja ulos jatkuvasti virtaavan tavaramassan kohdalla. Pärjäisimme niin paljon vähemmällä. Olen silti välttänyt liikaa moralisointia. Pysin annostelevana sen sopivan pieniksi annoksiksi, koska liika maailmantuska lamaannuttaa ja hyvien, tiedostavien ihmisten lamaannuttaminen on se, jota viimeiseksi toivon. Yritän pitää omankin vääryyksien annosteluni sillä tasolla, että se kannustaa toimimaan askel kerrallaan.

Tietoa tarvitaan. Toivon, että tämän kirjan yrityksiä koskevat tekstit antavat osaltaan tietoa ostopäätösten tekemiseen tai ostamatta jättämiseen. Lisää tietoa saa Clean Clothes -kampanjalta, Puhtaat vaatteet -verkoston sivuilta ja yritysten verkkosivuilta, vaikkakin yritysten höttöpuhe saattaa olla uuvuttavaa ja olennaisia tietoja puuttua. Vastuujärjestelmien jäsenyydet voi tarkistaa järjestelmien sivuilta ja osa järjestöjohtoisista vastuuverkostoista julkaisee jäsenyritystensä vastuutietoja verkkosivuillaan.

Tehdään yhdessä tappajafarkuista ja muista vastuuttomista vaatteista historiaa! Kenenkään ei pidä kärsiä muodin vuoksi. Kerrotaan se päättäjille ja yrityksille.

Viitteet

ALUKSI: PALLOPAITOJA JA PURJEHDUSREISSUJA

- 1 Tarkoitan kehitysmaalla maata, joka ei ole rikkaiden maiden järjestön OECD:n jäsen.

MUODIN TAKAPIHAT

- 2 Yle Uutiset 2.5.2013.
- 3 Finatex: Kuituopas.
- 4 Ander 2011.
- 5 Mt.
- 6 Mt. Gunilla Anderin kirja Puuvillan likainen tarina on hyvin suositeltavaa luettavaa puuvillasta kiinnostuneelle. Ander matkaa puuvillavaltiota ja -pellolta toiseen ja kuvaa harvinaisen elävästi kansainvälisiä kauppapoliittisia neuvotteluja.
- 7 Kymmenen suurinta Länsi-Afrikan puuvillantuottajamaata ovat Benin, Burkina Faso, Kamerun, Mali, Nigeria, Norsunluurannikko, Senegal, Sudan, Togo ja Tšad. USDA 2012, ks. myös Ander 2011, 219–220.
- 8 USDA 2012. EU-maista puuvillaa viljellään eniten Kreikassa.
- 9 Benin, Burkina Faso, Mali ja Tšad. Nämä Länsi-Afrikan valtiot muodostivat WTO:ssa niin sanotun Cotton 4 -ryhmän.
- 10 Esim. Ander 2011.
- 11 Mt.
- 12 Mt.
- 13 Moilala 2006.
- 14 Tilastokeskus: Teollisuuden alue- ja toimialatilasto.
- 15 Talouselämä 19.12.2002.
- 16 Simmel 1905, 27–28.
- 17 Trendi on vielä nopeammin vaihtuvaa kuin muoti. Tyyli taas on muodin vastakohta: sillä tarkoitetaan henkilökohtaista tyyliä tai ”klassista tyyliä”, joka ei vaihdu muodin mukana.
- 18 Simmel 1905, 38–39.

- 19 ICfin: Talven 2010/2011 värit.
- 20 Clean Clothes Campaign 18.11.2010.
- 21 SASK 29.3.2012. Hiekkapuhalluksen lopettamiseksi voi allekirjoittaa vetoomuksen Clean Clothes -kampanjan suosittelemalla Students and Scholars Against Corporate Misbehavior -järjestön sivulla osoitteessa: <http://sacom.hk/archives/2403> [katsottu 9.7.2013].
- 22 Finnwatch 2011b. Veljekset Keskinen Oy kielsi vastuksena julkistamisen ja CTRL Clothing ei vastannut vedoten muuttokiireisiin.
- 23 Clean Clothes Campaign 13.2.2011; Eettisen kaupan puolesta ry:n vt. toiminnanjohtajan Lotta Staffansin sähköposti 10.6.2013.
- 24 Clean Clothes Campaign 2012, 19, 49. Raportissa sanotaan, että hiekkapuhaltajille näytettiin brändien nimiä, eli brändit olivat tutkijoiden valitsemia. Muutkin brändit saattavat hiekkapuhalluttaa, ne eivät vain olleet työntekijöille näytettyjen brändien joukossa.
- 25 Mt; SASK 29.3.2012.
- 26 Guan Li-shanin nimi ja joitakin henkilökohtaisia tietoja on muutettu hänen suojelemisekseen.
- 27 Play Fair 2012.
- 28 Mt.
- 29 Mt.
- 30 Mt. Guanin palkka oli 1 300 Kiinan juania kuussa. Ks. Suomen pankki.
- 31 Mt.
- 32 Mt.
- 33 Mt.
- 34 Mt.
- 35 Mt.
- 36 Kearney & Gearhart 2004, 217.
- 37 ILO: Textiles, clothing, leather and footwear sector.
- 38 Mt.
- 39 Kuviossa on kudotut ja neulotut vaatteet, mutta ei nahasta ja turkiksesta tehtyjä vaatteita.
- 40 Ks. Liite 1.
- 41 Luvut on saatu Tullin ulkomaankauppatilastojen Uljas-tietokannasta.
- 42 WTO: Textiles Monitoring Body (TMB); BBC 5.9.2005a.
- 43 BBC 5.9.2005a; BBC 5.9.2005b.
- 44 Tullihallitus 13.10.2011.
- 45 Tullihallitus 13.3.2012.
- 46 UNIDO 2010.
- 47 Gereffi & Frederick 2010, 31.
- 48 SASKin Anna Perttulan ja Seppo Karppisen haastattelu 29.1.2013.
- 49 Em.
- 50 China Labour Bulletin.
- 51 SASKin Anna Perttulan ja Seppo Karppisen haastattelu 29.1.2013.
- 52 Kiinassa käytössä olevaa asuinpaikkaan perustuvia oikeuksia säätelevää järjestelmää kutsutaan hukou-järjestelmäksi. Zhu 2004; China Labour Bulletin.
- 53 SASKin Anna Perttulan ja Seppo Karppisen haastattelu 29.1.2013.
- 54 Zhu 2004.
- 55 SASKin Anna Perttulan ja Seppo Karppisen haastattelu 29.1.2013.
- 56 Em.
- 57 Kesko 2008, 2, 72.
- 58 SASKin Anna Perttulan ja Seppo Karppisen haastattelu 29.1.2013.
- 59 Zhu 2004.
- 60 Mt.
- 61 U.S Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor 2011; ITUC 2012.
- 62 Mt.
- 63 Mt; ks. Suomen pankki.
- 64 U.S Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor 2011; ITUC 2012.
- 65 Zhu 2004.
- 66 SASKin Seppo Karppisen haastattelu 29.1.2013.
- 67 The World Bank 2012, 73.
- 68 Gereffi & Frederick 2010, 31.
- 69 Roy Ramesh Chandran haastattelu 15.11.2012; ks. myös SASK Työmaana maailma 2/2012.
- 70 Em.
- 71 Em; ks. Central Bank of Bangladesh.
- 72 Ks. Central Bank of Bangladesh.
- 73 The World Bank 2012, 13.
- 74 Roy Ramesh Chandran haastattelu 15.11.2012; ks. myös SASK Työmaana maailma 2/2012.
- 75 Em.
- 76 Em.
- 77 Em.
- 78 Em.
- 79 Em.
- 80 Em.
- 81 Em.
- 82 Em.
- 83 Em.
- 84 Em.
- 85 The New York Times 9.4.2012.
- 86 Mt; Puhtaat vaatteet 17.9.2010.
- 87 ITUC 15.4.2013.
- 88 Mt.
- 89 BBC 25.11.2012; Reuters 26.11.2012; Clean Clothes Campaign 19.12.2012.
- 90 BBC 26.11.2012; Clean Clothes Campaign 19.12.2012.
- 91 Clean Clothes Campaign 19.12.2012; Reuters 26.11.2012.
- 92 Clean Clothes Campaign 19.12.2012.
- 93 SASKin Seppo Karppisen haastattelu 29.1.2013.

94 Em.
 95 Em.
 96 Em.
 97 Yle Uutiset 25.4.2013, 2.5.2013; The Economist 4.5.2013b.
 98 The Economist 4.5.2013b.
 99 Yle Uutiset 2.5.2013.
 100 The Economist 4.5.2013b.
 101 Mt; The Economist 4.5.2013a.
 102 Euroopan parlamentti 20.5.2013.
 103 BBC 12.5.2013.
 104 Clean Clothes Campaign 14.5.2013.
 105 UNI Global Union 13.5.2013.
 106 UNI Global Union 13.6.2013.
 107 Finnwatch 2010.
 108 Mt.
 109 Mt.
 110 Tiedotteeseen pääsee osoitteessa <http://www.masicompany.fi/site/content/view/380/70> [katsottu 15.3.2013].
 111 Yle Uutiset 22.11.2012.
 112 Image 2/2013.
 113 Särkkä 2006.
 114 Gereffi & Frederick 2010, 31–32.
 115 The World Bank 2012, 73.
 116 U.S Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor 2011; ITUC 2012; De Neve 2009.
 117 Mt.
 118 Labour Behind the Label & War on Want 2010; ks. myös Suomen pankki.
 119 The World Bank 2012, 13.
 120 Labour Behind the Label & War on Want 2010.
 121 De Neve 2008.
 122 Mt.
 123 Mt.
 124 Mt.
 125 Mt.
 126 Mt.
 127 SASKin Seppo Karppisen haastattelu 29.1.2013.
 128 Ks. esim. Swedwatch 2008.
 129 Mt.
 130 Greenpeace: Detox – Muoti myrkyttömäksi.
 131 Helsingin Sanomat 17.5.2013.
 132 Marimekko: Yritysvastuu; Yle Uutiset 21.3.2013.
 133 Finnwatch 2010.
 134 Mt; Finnwatch 2006; ks. myös Taloussanomat 7.6.2010.
 135 Finnwatch 2010.

KILPAJUKSU POHJALLE

136 Grundström 2004, 156.
 137 Moilala 2006, 74.
 138 Puhtaat vaatteet 2010; Framtiden i våre hender 2005.
 139 Gereffi 1994. Globaalien kauppavaraketjujen tutkimus (*global commodity chain analysis*) muutti nimeään globaalien arvoketjujen tutkimukseksi (*global value chain analysis*), mutta käytän vanhaa termiä, koska monet tutkijat ovat sitä mieltä, että vanha lähestymistapa on käyttökelpoisempi. Ks. esim. Star-manns 2010, 13.
 140 Gereffi 1994. Ostajajohtoisuus syntyi Aasian niin sanottujen tiikeritalouksien nousun myötä 70-luvulla. Tiikeritaloudet ovat Hong Kong, Singapore, Taiwan ja Etelä-Korea ja niiden teollistuminen nojasi vientiin.
 141 Brunsson & Hägg 1992, 40–42.
 142 Gereffi, Korzeniewicz & Korzeniewicz 1994; Gereffi 2001.
 143 Mt.
 144 Kaupan Maaailma 4/2010.
 145 Moilala 2006; Grundström 2004, 73–74.
 146 Grundström 2004, 73–74.
 147 Birnbaum 10.2.2011.
 148 Mt.
 149 Gereffi 1994, 113–115; Merk 2003; Nien Hsing; Li & Fung.
 150 Sluiter 2009, 60–61.
 151 Clean Clothes Campaign 7.6.2012a; Clean Clothes Campaign 7.6.2012b.
 152 Mt.
 153 Mt.
 154 Mt.
 155 Mt.
 156 Mt.
 157 Mt.
 158 Mt; Clean Clothes Campaign 6.11.2012.
 159 Moilala 2006.
 160 Kuviossa on mukana vaatteiden valmistuksen lisäksi nahkatuotteiden, mutta ei kenkien valmistus. Vuosien 1960–1991 tiedot: Tilastokeskus 1962–1993. Vuosien 1995–2010 tiedot: Tilastokeskus: Teollisuuden alue- ja toimialatilasto.
 161 Moilala 2006.
 162 Mt.
 163 Mt.
 164 Mt.
 165 Mt.
 166 Mt.
 167 Grundström 2004.
 168 Kaupan Maaailma 4/2010.
 169 Mt.
 170 Toki ompelijoitakin Suomessa vielä on, heitä on pari tuhatta.
 171 Kuviossa olevat hinnat eivät sisällä tullimaksuja, pelkästään kulut, myyjän

tavaroiden kuljetuksen ajaksi ottaman vakuutuksen sekä rahdin (CIF eli *Cost, Insurance and Freight*). Kiinan luvut sisältävät Macaon ja Hong Kongin, mutteivät Taiwania. Mukana ovat kudotut ja neulotut vaatteet, muttei nahasta ja turkiksesta tehtyjä vaatteita eikä päähineitä.

172 Francois ym. 2007.
 173 Mt; Merk 2003.
 174 Cotton Outlook.
 175 Miller 2009a, 191.
 176 ITGLWF 25.9.2009.
 177 SASKin Seppo Karpisen haastattelu 29.1.2013.
 178 Em.
 179 Em.
 180 Vaatteiden maailmankauppa vapautui 1.1.2005, kun sitä rajoittanut monikuitusopimus päättyi, ks. alaluku Valmistettu Aasiassa.
 181 The World Bank 2012, 199–209.
 182 Mts. 1–4.
 183 Mts. 199–209.
 184 Kearney & Gearhart 2004, 217.
 185 Gereffi 1994; Gereffi & Frederick 2010; Merk 2003.
 186 Riskimaiksi katsottiin BSCI:n riskimaalistalla loppuvuonna 2009 olleet maat, ks. Finnwatch 2010, 36.
 187 Finnwatch 2006.
 188 Finnwatch 2010.
 189 Mt.
 190 Mt; Finnwatch 2008.
 191 Finnwatch 2010.
 192 Mt.
 193 Mt.
 194 Mt.
 195 SASK Työmaana maailma 2/2010a.
 196 Lista käyttämänsä tehtaata julkistaneista yrityksistä on tekstiilityöläisten kansainvälisen liiton sivuilla, ks. ITGLWF: Factories List.
 197 Oxfam Australia: Nike.
 198 Sluiter 2009, 153.
 199 Starmanns 2010, 35–37.
 200 PRNewswire 26.9.2012.
 201 Nike 24.10.2012.
 202 Play Fair 2008.
 203 Mts. 15.
 204 Yue Yuen.
 205 Play Fair 2008.
 206 Mt.
 207 Mts. 41–46.
 208 Mt; ks. myös Suomen pankki.
 209 Play Fair 2008, 40.

210 Play Fair 7.6.2011.
 211 Finnwatch 2010.
 212 Mt.
 213 Mt.
 214 Mt; Amer Sports: About Us – Supply Chains – Outsourcing.
 215 Mt.
 216 Amer Sports – About Us – Supply Chains – Outsourcing.
 217 Finnwatch 2010.
 218 Mt; Finnwatch 2012, 37; Amer Sports – Responsibility – Social – Labour and workplace conditions.
 219 Finnwatch 2012, 37.
 220 Finnwatch 2006.
 221 Mt.
 222 Mt.
 223 Työ- ja elinkeinoministeriö 2010, 26–31; Sweden.se.
 224 Stockholms läns landsting.
 225 Rena Kläder 18.4.2008.
 226 SASK Työmaana maailma 1/2011.

POLIISIT VASTAAN HUMANISTIT

227 Puhtaat vaatteet 12.3.2010.
 228 Keskon entinen yhteiskuntavastuun kehitysjohtaja Jouko Kuisma sähköpostit 10.4.2010 ja 17.4.2013.
 229 Ks. myös Miller & Williams 2009, 101.
 230 Free on Board (FOB) -hintaa tarkoittaa tehtaan saamaa hintaa, joka ei sisällä tuotteiden kuljetuksia eikä vakuutuksia.
 231 Merk 2003.
 232 Starmanns 11.11.2011. Starmanns ei blogissaan kertonut, koskeeko palkan nosto myös puuvillatyöntekijöitä, mutta ilmeisesti se koskee, koska hän puhui Reilun kaupan laskelmista.
 233 Birnbaum 2000 lainattu Merk 2003, 6; Birnbaum 10.2.2011.
 234 The World Bank 2012, 2.
 235 Merk 2003, 6.
 236 Näihin eettisen muodin professori Doug Millerin esittämiin vaihtoehtoihin voisi lisätä sen, että valmistus voisi olla lähellä kuluttajia. Ks. Miller 2011.
 237 Miller 2009b.
 238 Mt.
 239 Miller & Williams 2009.
 240 Mt.
 241 Mt.
 242 Clean Clothes Campaign 11.11.2010; Clean Clothes Campaign 15.3.2011; ITUC 14.6.2011.
 243 Clean Clothes Campaign 15.3.2011; ILO: Cambodia.
 244 Clean Clothes Campaign 11.11.2010.

- 245 Mt.
- 246 Mt.
- 247 Mt.
- 248 Mt.
- 249 Clean Clothes Campaign 11.1.2011.
- 250 Clean Clothes Campaign 15.3.2011.
- 251 Clean Clothes Campaign 24.6.2011.
- 252 Clean Clothes Campaign 11.3.2013.
- 253 Multistakeholderille ei ole vakiintunutta suomennosta, käytän kirjassa sanaa järjestöjohtoinen erotuksena yritysjohtoisesta.
- 254 Fair Wear Foundation: Brands.
- 255 BSCI:ssäkin vaikuttaneen Jouko Kuisman esitelmä Finatexin sidosryhmätapaamisessa Helsingissä 15.12.2011.
- 256 BSCI: About BSCI.
- 257 BSCI: Risk Countries.
- 258 BSCI: Participating companies.
- 259 Mt.
- 260 SA8000-standardin verkkosivut ovat osoitteessa <http://www.sa-intl.org> [katsottu 22.4.2013].
- 261 Tämän luvun tiedot pohjaavat vuosien varrella minulle kertyneeseen tietoon, joka on peräisin valvontajärjestelmien omilta verkkosivuilta, tutkimuksista, Clean Clothes -kampanjan julkaisuista ja seminaareista.
- 262 BSCI 2011.
- 263 Mts. 20.
- 264 Mt.
- 265 Fair Wear Foundationin International Verification Coordinatorin Henrik Lindholmin luento 8.12.2010 Puhtaat vaatteet -verkoston kutsumana Helsingissä.
- 266 Starmanns 2010, 75.
- 267 Henrik Lindholmin luento 8.12.2010.
- 268 Em.
- 269 Starmanns 2010, 73; BSCI:n Managing Director (Operations) Olga Orozco BSCI National Contact Group Suomen järjestämässä BSCI Suomessa -aamukahvittelaisuudessa Helsingissä Cafe Jugendissa 31.5.2012.
- 270 Starmanns 2010, 73, 113.
- 271 BSCI:n Managing Director (Operations) Olga Orozco BSCI National Contact Group Suomen järjestämässä BSCI Suomessa -aamukahvittelaisuudessa Helsingissä Cafe Jugendissa 31.5.2012.
- 272 Em.
- 273 BSCI 2011, 8.
- 274 Mts. 5.
- 275 BSCI: Annual Fees.
- 276 Starmanns 2010, 64.
- 277 Ks. esim. Starmanns 2010, 64–65, 72–75.
- 278 Mts. 64.
- 279 WRAP:in verkkosivut ovat osoitteessa <http://www.wrapcompliance.org> [katsottu 22.4.2013].
- 280 Ethical Trading Initiative: What companies sing up to; Ethical Trading Initiative: Member performance.
- 281 Ethical Trading Initiative: What companies sing up to.
- 282 Mt.
- 283 Starmanns 2010, 30.
- 284 Ethical Trading Initiative 16.11.2006.
- 285 Ethical Trading Initiative: Our Members.
- 286 Fair Labor Association: Labor standards.
- 287 Mt; Fair Labor Association: Sustainable compliance methodology; Fair Labor Association: Participating Companies.
- 288 Fair Labor Association: Principles of Fair Labor & Responsible Sourcing.
- 289 Fair Labor Association: Participating Companies.
- 290 Fair Labor Association: Sustainable compliance methodology.
- 291 BSCI:n Managing Director (Operations) Olga Orozco BSCI National Contact Group Suomen järjestämässä BSCI Suomessa -aamukahvittelaisuudessa Helsingissä Cafe Jugendissa 31.5.2012.
- 292 WRC:n verkkosivut ovat osoitteessa <http://www.workersrights.org> [katsottu 22.4.2013].
- 293 ISO International Organization for Standardization.
- 294 Mt.
- 295 SASK Työmaana maailma 2/2010b.
- 296 Kesko 2008, 2, 72.
- 297 KappAhl 2010, 25; BSR Business for Social Responsibility.
- 298 Barrientos & Smith 2007.
- 299 Mt.
- 300 De Neve 2008.
- 301 BSCI 2011, 22.
- 302 Mts. 20.
- 303 Ks. esim. Ethical Trading Initiative 16.11.2006.
- 304 Clean Clothes Campaign 2005.
- 305 Starmanns 2010, 35–37.
- 306 Mts. 35–37; Brill 2002.
- 307 Professori Minna Halme Eettisen kaupan puolesta ry:n järjestämässä paneelikeskustelussa Kenellä on vastuu eettisestä kaupasta? Helsingissä 19.11.2011; Starmanns 2010, 35–37.
- 308 Starmanns 2010, 35–37.
- 309 Fair Wear Foundationin International Verification Coordinatorin Henrik Lindholmin luento 8.12.2010 Puhtaat vaatteet -verkoston kutsumana Helsingissä.
- 310 MTV3 45 minuuttia 16.1.2013.
- 311 Mt.
- 312 Mt.
- 313 Mt.

314 Mt.
 315 H&M:n ja UNI:n globaali raamisopimus osoitteessa <http://www.uniglobalunion.org/Apps/uni.nsf/pages/gfaEn> [katsottu 16.4.2013].
 316 Fair Labor Association: Affiliates – H&M.
 317 Lista H&M:n käyttämistä tehtaista osoitteessa <https://about.hm.com/AboutSection/en/About/Sustainability/Commitments/Responsible-Partners/Supply-Chain/SupplierList.html> [katsottu 4.4.2013].
 318 Justice 2002.
 319 Mt. Kyseinen artikkeli avaa erinomaisesti ay-liikkeen kantoja yritysvastuuseen.
 320 Mt.
 321 Sajaniemi 2012, 67.
 322 SASKin viestintäpäällikön Jukka Pääkkösen haastattelu Helsingissä 2.2.2012.
 323 Sluiter 2009, 69. Koulutusten tärkeydestä hyvä artikkeli on Kearney & Gearhart 2004.
 324 ITGLWF 25.9.2009 Comments by Neil Kearney, General Secretary, International Textile, Garment and Leather Workers' Federation.
 325 Sajaniemi 2012, 69–70.
 326 Mts. 69–70.
 327 Juha Söderin haastattelu 11.4.2006.
 328 Em.
 329 Seppo Karppisen haastattelu 29.1.2013.
 330 Seppo Karppisen sähköposti 23.4.2013.
 331 Seppo Karppisen haastattelu 29.1.2013.
 332 Wills & Hale 2005 lainattu De Neve 2008, 218.
 333 Talouselämä 19.1.2.2002.
 334 Mt.
 335 Mt.
 336 Mt.
 337 SASK Työmaana maailma 2008; Inditexin ja ITGLWF:n globaaliin puitesopimukseen linkitetään osoitteessa <http://www.itglwf.org/lang/en/global-frame-work-agreements.html> [katsottu 16.4.2013].
 338 SASK Työmaana maailma 2008.
 339 Talouselämä 19.1.2.2002.
 340 Särkkä 2006, 22–23. Särkkä kuvasi Luhdan hupparin valmistumisen vuonna 2005–2006.
 341 Sisäänostaja Maria Erosen haastattelu 4.8.2011.
 342 Em.
 343 Em.
 344 Em.
 345 Em.
 346 Grundström 2004.
 347 Sisäänostaja Maria Erosen haastattelu 4.8.2011.
 348 Em.
 349 Em.
 350 Em.

351 Sluiter 2009, 32.
 352 H&M: Responsible Purchasing Practices; ks. myös Rena Kläder 2006.
 353 Clean Clothes Campaign 9.5.2012; Worker Rights Consortium 18.1.2012; ks. myös Suomen pankki.
 354 Clean Clothes Campaign 9.5.2012.
 355 Mt; Worker Rights Consortium 18.1.2012; ks. myös Suomen pankki.
 356 Clean Clothes Campaign 12.11.2012; Clean Clothes Campaign 10.12.2012.
 357 Clean Clothes Campaign 10.12.2012; Clean Clothes Campaign 5.9.2012
 358 Clean Clothes Campaign 12.11.2012.
 359 Clean Clothes Campaign 10.12.2012.
 360 Clean Clothes Campaign 29.4.2013.
 361 Mt.

PEHMEÄÄ SÄÄNTELÄ KOVISSA YTIMISSÄ

362 Ks. esim. Kepa 2008.
 363 Reilu kauppa kirjoitetaan isolla, kun tarkoitetaan Reilun kaupan sertifiointijärjestelmää (engl. *Fairtrade*), muuten reilu kauppa kirjoitetaan pienellä.
 364 Reilun kaupan edistämisyhdistys: Tuotteet – Puuvilla – Taustatietoa puuvillasta.
 365 Mt; Fairtrade International: Products – Cotton.
 366 Reilun kaupan edistämisyhdistys 18.10.2011.
 367 Reilu kauppa ry:n toiminnanjohtaja Janne Sivosen sähköposti 29.5.2013; Fairtrade International 15.10.2011.
 368 Maailmankauppalehden päätoimittaja Antti Markkasen sähköposti 5.4.2013.
 369 Kehityspoliittisen asiantuntijan Eva Nilssonin haastattelu 6.9.2012.
 370 Em.
 371 Työ- ja elinkeinoministeriö 2010.
 372 Työ- ja elinkeinoministeriö 16.10.2012.
 373 Kehityspoliittisen asiantuntijan Eva Nilssonin haastattelu 6.9.2012.
 374 Kepa 2012.
 375 Kehityspoliittisen asiantuntijan Eva Nilssonin haastattelu 6.9.2012.
 376 ECCJ European Coalition for Corporate Justice toukokuu 2012.
 377 Finnwatch 17.6.2011.
 378 Euroopan parlamentti 18.5.2010.
 379 Mt.
 380 Eduskunta 12.3.2009.
 381 Euroopan Parlamentti 17.1.2013.
 382 Talouselämä 16.11.2012; Nurmi 4.1.2011.
 383 Kehityspoliittisen asiantuntijan Eva Nilssonin haastattelu 6.9.2012.
 384 Finnwatch 10.5.2012.
 385 Finnwatch 26.10.2011; Euroopan komissio 25.10.2011.
 386 ECCJ European Coalition for Corporate Justice toukokuu 2012; Finnwatch 26.10.2011.
 387 Mt.

388 Kepa 2012, 26–27; ECCJ European Coalition for Corporate Justice toukokuu 2012.

389 Clean Clothes Campaign 31.8.2006.

390 Mt.

391 Mt; Clean Clothes Campaign 20.2.2007.

392 Clean Clothes Campaign 15.6.2007.

393 Clean Clothes Campaign 25.6.2007; Clean Clothes Campaign 3.10.2007.

394 Clean Clothes Campaign 3.10.2007; Clean Clothes Campaign 4.12.2007; Suomen Elintarviketyöläisten Liitto / SASK 24.11.2007.

395 Clean Clothes Campaign 4.12.2007.

396 Clean Clothes Campaign 1.1.2008; Clean Clothes Campaign 4.12.2007.

397 Clean Clothes Campaign 1.1.2008.

398 Mt.

399 Valtioneuvoston kanslia 22.6.2011, 21, 40.

400 Mt.

401 Kehityspoliittisen asiantuntijan Eva Nilssonin haastattelu 6.9.2012.

402 Työ- ja elinkeinoministeriö 2010; Työ- ja elinkeinoministeriö 2008.

403 Kepa 2012.

404 Kehityspoliittisen asiantuntijan Eva Nilssonin haastattelu 6.9.2012; ks. myös Kepa 2012.

405 Työ- ja elinkeinoministeriö 22.11.2012; Valtioneuvosto 22.11.2012; Kepan kehityspoliittinen asiantuntija Eva Nilsson sähköposti 8.4.2013.

406 van Wensen ym. 2011, 55–70.

407 Järjestöjen lobbaamisesta ks. esim. ECCJ European Coalition for Corporate Justice 7.2.2013.

408 Lista eurooppalaisista pakollista raportointia kannattavista yrityksistä osoitteessa <http://www.corporatejustice.org/41-european-businesses-support.html?lang=en> [katsottu 10.9.2012].

409 Kepa 2012, 26–27.

410 Oikeuden mukaan Shell olisi voinut helposti estää saastumisen. Friends of the Earth Europe 30.1.2013; Työ- ja elinkeinoministeriö 2010, 22–23.

411 Sluiter 2009, 133–136, 217–220; Clean Clothes 10.8.1998, 5; ks. myös Telkki 2011.

412 Pro-liiton verkkouutiset 20.4.2008; Pro-liiton verkkouutiset 29.1.2010. Alkuperäinen Jukka Pääkkösen kolumni julkaistiin Pro Toimihenkilöunioni -lehdessä helmikuussa 2007.

413 Mt.

414 Työ- ja elinkeinoministeriö 2010, 22–23; MVO Nederland.

415 Kepa 2012.

416 Kehityspoliittisen asiantuntijan Eva Nilssonin haastattelu 6.9.2012.

417 Nanso: verkkosivut.

418 Finnwatch 2010.

419 Mt.

420 Finnwatch 2010; Nanso Group.

421 Nanso Group 30.4.2013.

422 Mainittu opas on Euroopan komission (2011) Sosiaalinen ostaminen: Opas sosiaalisten näkökohtien huomioonottamisesta julkisissa hankinnoissa.

423 Valtioneuvoston kanslia 22.6.2011, 40; Valtioneuvosto 22.11.2012.

424 Finnwatch 2011a; SASK Työmaana maailma 1/2011.

425 Finnwatch 2011a, 31.

426 Mt; Stockholms läns landsting 2009, 9.

427 Finnwatch 2011a, 31.

428 Työ- ja elinkeinoministeriö 2010, 24.

429 Finnwatch 2011a; SASK Työmaana maailma 1/2011.

430 Sluiter 2009, 127, 136–138.

431 Finnwatch 2010; 2012, 36.

432 Finnwatch 2010.

433 Mt.

PIEDET PUROT

434 Ay-liikkeen musta lista on osoitteessa <http://www.global-unions.org/burma> [katsottu 20.7.2012].

435 Finnwatch 2010.

436 Mt.

437 Mt.

438 Mt.

439 Mt.

440 Erklärung von Bern: Firmen A–Z.

441 Vihreä Lanka 10.2.2007.

442 Taulukko on osoitteessa <http://www.clearingthehurdles.org/response-chart.html> [katsottu 6.3.2013].

443 Grundström 2004, 155–158.

444 Mts. 155–158.

445 Finnwatch 2010.

446 Mt.

447 Finnwatch 2006.

448 Mt; Finnwatch 2012.

449 Finnwatch 2010.

450 Särkkä 2006, 46.

451 Yle Uutiset 30.8.2009.

452 Mt.

453 Mt.

454 UFF: Mitä vaatteilille tapahtuu?; UFF:in viestinnän ja varainhankinnan koordinaattori Heidi Heinosen sähköposti 23.4.2013.

455 MTV3 Uutiset 13.2.2012.

456 UFF:in viestinnän ja varainhankinnan koordinaattori Heidi Heinonen sähköposti 24.4.2013.

457 UFF:in viestinnän ja varainhankinnan koordinaattori Heidi Heinonen sähköpostit 24.4.2013 ja 26.4.2013.

- 458 Helsingin Sanomat 23.10.2012.
459 Yle Uutiset 27.6.2011.
460 Tampereen teknillisen yliopiston tutkija Päivi Talvenmaa sähköposti
23.4.2013.
461 Yle Kuningaskuluttaja 14.3.2013.
462 Helsingin Sanomat 10.11.2010.
463 Yle Kuningaskuluttaja 14.3.2013.

TULEVAISUUS AASIALAISTEN KÄSISSÄ

- 464 Markku Kuisma esitti kysymyksensä Aalto-yliopiston Yritysvastuun politiikan tutkimusverkoston järjestämässä seminaarissa nimeltä Suomalaisyritysten globaalit eettiset haasteet 2.9.2010.
465 Tove Selin vastasi yleisökysymykseeni Suomen Aasia-Eurooppa kansalaisfoorumin toimikunnan seminaarissa Eurooppalaisten yritysten Aasiabuumi – millä hinnalla? 29.11.2010.
466 Reilun kaupan edistämisyhdistys 27.1.2006.
467 FIBS Yritysvastuuverkosto 1.6.2010.

Lähteet

Amer Sports: About Us – Supply Chains – Outsourcing. Osoitteessa: http://www.amersports.com/about/supply_chains_and_it/outsourcing [katsottu 15.3.2013].

Amer Sports: Responsibility – Social – Labour and workplace conditions – How Amer Sports ensures that these standards are met? Osoitteessa: http://www.amersports.com/responsibility/social/labour_and_workplace_conditions/how_amer_sports_ensures_that_these_standards_are_met [katsottu 15.3.2013].

Ander, Gunilla (2011) *Puuvillan likainen tarina*. Suomentanut Petri Stenman. Like, Helsinki.

Barrientos, Stephanie & Smith, Sally (2007) Do Workers Benefit from Ethical Trade? Assessing Codes of Labour Practice in Global Production Systems. *Third World Quarterly*, 28 (4), 713–729.

BBC (5.9.2005a) Q&A: Chinese Clothes exports to EU. Osoitteessa: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4194474.stm> [katsottu 22.5.2012].

BBC (5.9.2005b) EU and China reach textile deal. Osoitteessa: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4214490.stm> [katsottu 2.7.2013].

BBC (25.11.2012) Dhaka Bangladesh clothes factory fire kills more than 100. Osoitteessa: <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-20482273> [katsottu 26.2.2013].

BBC (26.11.2012) Second clothing factory fire in Dhaka. Osoitteessa: <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-20504572> [katsottu 26.11.2013].

BBC (12.5.2013) New Bangladesh panel to raise garment workers' wages. Osoitteessa: <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-22502150> [katsottu 27.7.2013].

Birnbaum, David (10.2.2011) The Changing Value of the Worker. Osoitteessa: <http://www.birnbaumgarment.com/2011/02/10/the-changing-value-of-the-worker> [katsottu 27.3.2012].

Brill, Lucy (2002) Can Codes of Conduct Help Home-based Workers? Teoksessa Rhys Jenkins, Ruth Pearson & Gill Seyfang (toim.) *Corporate Responsibility & Labour Rights. Codes of Conduct in the Global Economy*. Earthscan, Lontoo. 113–123.

Brunsson, Nils & Hägg, Ingemund (toim.) (1992) *Marknadens makt*. SNS Förlag, Tukholma.

BSCI: About BSCI. Osoitteessa: <http://www.bsci-intl.org/about-bsci> [katsottu 17.4.2013].

BSCI: Annual Fees. Osoitteessa: <http://www.bsci-intl.org/join-us/enterprise/regular-member> [katsottu 19.4.2013].

BSCI: Participating Companies. Osoitteessa: <http://www.bsci-intl.org/about-bsci/members> [katsottu 17.4.2013].

BSCI: Risk Countries. Osoitteessa: http://www.bsci-intl.org/system/files/bsci_risk_countries.pdf [katsottu 19.4.2013].

BSCI (2011) *Annual Report 2011 – long version*. Osoitteessa: http://www.bsci-intl.org/system/files/bsci-annual-report-2011-long-version_0.pdf [katsottu 22.4.2013].

BSR Business for Social Responsibility. Osoitteessa: <http://www.bsr.org> [katsottu 15.4.2013].

Central Bank of Bangladesh: Exchange rate of Taka. Osoitteessa: <http://www.bb.org.bd/econdata/exchangerate.php> [katsottu 10.7.2013].

China Labour Bulletin: Migrant workers and their children. Osoitteessa: <http://www.clb.org.hk/en/view-resource-centre-content/110306> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (10.8.1998) Newsletter: International Forum on Clean Clothes Brings New Perspectives for Campaigns. Osoitteessa: <http://archive.cleanclothes.org/newslist/218> [katsottu 3.7.2013].

Clean Clothes Campaign (2005) *Looking for a Quick Fix. How weak social auditing is keeping workers in sweatshops*. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/resources/publications/05-quick-fix.pdf/view> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (31.8.2006) Gag Order Placed on Indian Labour Support Organisations. Osoitteessa: <http://archive.cleanclothes.org/urgent-actions-list/51-gag-order-placed-on-indian-labour-support-organisations> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (20.2.2007) Indian supplier of Euro/US Brands Gags Rights Activists. Osoitteessa: <http://archive.cleanclothes.org/news/indian-supplier-of-euro-us-brands-gags-rights-activists> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (15.6.2007) Clean Clothes Campaign summoned to Indian court in alleged defamation case. Osoitteessa: <http://archive.cleanclothes.org/news/clean-clothes-campaign-summoned-to-indian-court-in-alleged-defamation-case> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (25.6.2007) Action at G-star in Amsterdam. Osoitteessa: <http://archive.cleanclothes.org/news/action-at-g-star-in-amsterdam> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (3.10.2007) India: Warrant of arrest for Dutch labour rights activists. Osoitteessa: <http://archive.cleanclothes.org/news/india-warrant-of-arrest-for-dutch-labour-rights-activists> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (4.12.2007) Indian court issues international arrest warrants for Dutch labour activists. Osoitteessa: <http://archive.cleanclothes.org/urgent-actions/indian-court-issues-international-arrest-warrants-for-dutch-labour-activists> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (1.1.2008) FFI 'CASE CLOSED'. Osoitteessa: <http://archive.cleanclothes.org/urgent-actions/ffi-case-closed> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (11.11.2010) Cambodia wages strike: Sacked workers still waiting for justice. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2010/11/11/cambodia-wages-strike-sacked-workers-still-waiting-for-justice> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (18.11.2010) Information on Sandblasting. Osoitteessa: <http://archive.cleanclothes.org/resources/ccf/working-conditions/information-on-sandblasting> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (11.1.2011) Over 300 Striking Garment Workers Still Victimised. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2011/01/11/over-300-striking-garment-workers-still-victimised> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (13.2.2011) Stop the Killer Jeans! Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2011/02/13/stop-the-killer-jeans> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (15.3.2011) Wage increases in Cambodia! Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2011/03/15/wage-increases-in-cambodia> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (24.6.2011) Sous Chantha released but contrived criminal charges upheld. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2011/06/24/sous-chantha-released-but-contrived-criminal-charges-upheld> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (2012) *Deadly Denim. Sandblasting in the Bangladesh Garment Industry*. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/resources/publications/ccf-deadly-denim.pdf/view> [katsottu 5.4.2012].

Clean Clothes Campaign (9.5.2012) Background on PT Kizone, Indonesia. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2012/05/09/background-on-pt-kizone-indonesia> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (7.6.2012a) Hong Kong company Li & Fung refuses to pay workers. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2012/06/07/hong-kong-company-li-fung-refuses-to-pay-workers> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (7.6.2012b) Background on Hey Tekstil, Turkey. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2012/06/07/background-on-hey-tekstil-turkey> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (5.9.2012) Kizone action goes global! Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2012/09/05/kizone-action-goes-global> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (6.11.2012) Esprit and Li & Fung target of international street actions. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2012/11/06/esprit-and-li-fung-target-of-international-street-actions> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (12.11.2012) Global protest swamps adidas' Facebook page. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2012/11/12/global-protest-swamps-adidas2019-facebook-page> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (10.12.2012) Aslam Hidayet, ex-worker Kizone factory: 'Adidas deceives us'. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2012/12/10/aslam-hidayet-ex-worker-kizone-factory-adidas-deceives-us> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (19.12.2012) Demand justice for the victims of the Tazreen fire. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2012/12/19/demand-justice-for-the-victims-of-the-tazreen-fire> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (11.3.2013) European activists detained by Cambodian police at garment protest. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/press-releases/2013/03/11/european-activists-detained-by-cambodian-police-at-garment-protest> [katsottu 2.7.2013].

Clean Clothes Campaign (29.4.2013) WE WON! Adidas pays Kizone workers. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/2013/04/29/we-won-adidas-pays-kizone-workers> [katsottu 7.6.2013].

Clean Clothes Campaign (14.5.2013) CCC welcomes H&M and Inditex decision to sign legally binding Accord of Fire and Building Safety in Bangladesh. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.org/news/press-releases/2013/05/13/ccc-welcomes-h-m-and-inditex-decision-to-sign-legally-binding-accord-on-fire-and-building-safety-in-bangladesh> [katsottu 18.6.2013].

Cotton Outlook: A Index: Raakapuvillan kansainvälinen hinta. Osoitteessa: <http://www.cotlook.com> [katsottu 13.7.2012].

De Neve, Geert (2008) Global Garment Chains, Local Labour Activism: New Challenges to Trade Union and NGO Activism in the Tiruppur Garment Cluster, South India. Teoksessa Geert De Neve, Peter Luetchford, Jeffrey Pratt & Donald C. Wood (toim.) *Hidden Hands in the Market: Ethnographies of Fair Trade, Ethical Consumption, and Corporate Social Responsibility*. Emerald Group Publishing, Bingley. 213–240.

De Neve, Geert (2009) Power, Inequality and Corporate Social Responsibility: The Politics of Ethical Compliance in the South Indian Garment Industry. *Economic and Political Weekly*, XLIV (22), 63–71.

ECCJ European Coalition for Corporate Justice (Toukokuu 2012) The ECCJ's recommendations on EU priorities for the implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Osoitteessa: http://www.corporatejustice.org/IMG/pdf/eccj_recommendations_conference_eu_implementation_ungp_may2012.pdf [katsottu 13.9.2012].

ECCJ European Coalition for Corporate Justice (7.2.2013) Press release: Europa must take stronger stance on corporate accountability. Osoitteessa: <http://www.corporatejustice.org/Press-release-Europe-must-take-a.html?lang=en> [katsottu 8.4.2013].

The Economist (4.5.2013a) Avoiding the fire next time. Osoitteessa: <http://www.economist.com/news/business/21577078-after-dhaka-factory-collapse-foreign-clothing-firms-are-under-pressure-improve-working/print> [katsottu 9.6.2013].

The Economist (4.5.2013b) Rags in the ruins. Osoitteessa: <http://www.economist.com/news/asia/21577124-tragedy-shows-need-radical-improvement-building-standards-rags-ruins> [katsottu 12.6.2013].

Eduskunta (12.3.2009) Valtioneuvoston kirjelmä Eduskunnalle ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi tekstiilien nimistä ja tekstiilituotteisiin liittyvistä merkinnöistä. Osoitteessa: <http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?-tunniste=U+16/2009&base=eru&palvelin=www.eduskunta.fi&cf=WORD> [katsottu 5.4.2013].

Erklärung von Bern: Firmen A–Z. Osoitteessa: <http://www.cleanclothes.ch/f25002032.html> [katsottu 13.4.2012].

Ethical Trading Initiative: Member performance. Osoitteessa: <http://www.ethicaltrade.org/in-action/member-performance> [katsottu 15.4.2013].

Ethical Trading Initiative: Our Members. Osoitteessa: <http://www.ethicaltrade.org/about-eti/our-members> [katsottu 15.4.2013].

Ethical Trading Initiative: What companies sign up to. Osoitteessa: <http://www.ethicaltrade.org/about-eti/what-companies-sign-up-to> [katsottu 15.4.2013].

Ethical Trading Initiative (16.11.2006) Getting smarter at auditing. Tackling the growing crisis in ethical trade auditing. Report from ETI members' meeting 16.11.2006. Osoitteessa: <http://www.ethicaltrade.org/sites/default/files/resources/Get%20smarter%20at%20auditing%20ETI%20briefing%2006.pdf> [katsottu 15.4.2013].

Euroopan komissio (2011) Sosiaalinen ostaminen: Opas sosiaalisten näkökohtien huomioonottamisesta julkisissa hankinnoissa. Osoitteessa: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=fi&pubId=606&furtherPubs=yes> [katsottu 3.4.2013].

Euroopan komissio (25.10.2011) Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle sekä alueiden komitealle. Yritysten yhteiskuntavastuuta koskeva uudistettu EU:n strategia vuosiksi 2011–2014. Osoitteessa: http://www.tem.fi/files/31324/COM%282011%29_681_FINAL.pdf [katsottu 20.2.2012].

Euroopan parlamentti (18.5.2010) Hyväksytyt tekstit. Tekstiilien nimitykset ja niitä vastaavat tekstiilituotteiden merkinnät. Osoitteessa: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0168+0+DOC+XML+V0//FI> [katsottu 5.4.2013].

Euroopan parlamentti (17.1.2013) EU must require "made in" labels on imports from third countries, say MEPs. Osoitteessa: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/pressroom/content/20130114IPR05315/html/EU-must-require-made-in-labels-on-imports-from-third-countries-say-MEPs> [katsottu 5.4.2013].

Euroopan parlamentti (20.5.2013) Euroopan parlamentin päätöslauselma Bangladeshin työoloista sekä terveys- ja turvallisuusnormeista äskettäisten tehdaspaolojen ja rakennuksen romahtamisen jälkeen. Osoitteessa: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B7-2013-0223+0+DOC+XML+V0//FI> [katsottu 18.6.2013].

Eurostat: Statistics database – International trade data. Osoitteessa: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database [katsottu 8.7.2013].

Fair Labor Association: Affiliates – H&M. Osoitteessa: <http://www.fairlabor.org/affiliate/hm-hennes-mauritz-ab> [katsottu 21.3.2013].

Fair Labor Association: Labor standards. Osoitteessa: <http://www.fairlabor.org/our-work/labor-standards> [katsottu 15.4.2013].

Fair Labor Association: Participating Companies. Osoitteessa: <http://www.fairlabor.org/affiliates/participating-companies> [katsottu 15.4.2013].

Fair Labor Association: Principles of Fair Labor & Responsible Sourcing. Osoitteessa: http://www.fairlabor.org/sites/default/files/fla_principles_of_fair_labor_responsible_sourcing.pdf [katsottu 15.4.2013].

Fair Labor Association: Sustainable compliance methodology. Osoitteessa: http://www.fairlabor.org/sites/default/files/sci-factsheet_7-23-12.pdf [katsottu 15.4.2013].

Fair Wear Foundation: Brands. Osoitteessa: <http://www.fairwear.org/36/brands> [katsottu 22.4.2013].

Fair Wear Foundation (2012) *Climbing the Ladder to Living Wages*. Osoitteessa: <http://www.fairwear.org/ul/cms/fck-uploaded/documents/policydocs/ClimbingtheLadderReport.pdf> [katsottu 1.3.2013].

Fairtrade International: Products – Cotton. Osoitteessa: <http://www.fairtrade.net/cotton.html> [katsottu 3.9.2012].

Fairtrade International (15.10.2011) Fairtrade Standards for Fibre Crops for Small Producer Organizations. Osoitteessa: http://www.fairtrade.net/fileadmin/user_upload/content/2009/standards/documents/2011-10-15_EN_SPO_Fibrecrops_Standard.pdf [katsottu 30.5.2013].

FIBS Yritysvastuuverkosto (1.6.2010) PricewaterhouseCoopers: Yritysten tulee varoa työntekijöiden joukkopakoa. Osoitteessa: <http://www.mynewsdesk.com/fi/finnish-business-society-fibs-ry/news/pricewaterhousecoopers-yritysten-tulee-varoa-tyoentekijoiden-joukkopakoa-41534> [katsottu 2.7.2013].

Finatex: Kuituopas. Osoitteessa: <http://www.finatexjulkaisut.fi/kuituopas> [katsottu 2.7.2012].

Finnwatch (2006) *Vaatteita etelästä. Alan yritysten sosiaalinen- ja ympäristövastuu*. Teksti Outi Moilala. Osoitteessa: http://www.puhtaatvaatteet.fi/materiaali/raportteja_ja_tutkimuksia [katsottu 23.4.2013].

Finnwatch (2008) *Hikipajat pinnalla. Suomen urheilukaupan bankintojen sosiaalinen ja ympäristövastuu*. Teksti Outi Moilala. Osoitteessa: http://www.puhtaatvaatteet.fi/materiaali/raportteja_ja_tutkimuksia [katsottu 23.4.2013].

Finnwatch (2010) *Ostoja etelästä ja hikipajoista – Kotimaisten vaate- ja urheiluyritysten sosiaalinen ja ympäristövastuu*. Seurantaraportti 2009. Teksti Outi Moilala. Osoitteessa: http://www.finnwatch.org/images/Ostoja_etelasta_ja_hikipajoista.pdf [katsottu 24.2.2012].

Finnwatch (2011a) *Halvimman markkinat – Julkisten työvaatebankintojen ja -valmistuksen eettisyys*. Teksti Päivi Pöyhönen. Osoitteessa: http://www.finnwatch.org/images/Tyovaatteet_web.pdf [katsottu 12.4.2012].

Finnwatch (2011b) *Hengenvaarallinen muotioikku – Suomessa myytävien farkkujen biekkapuballus*. Teksti Outi Moilala. Osoitteessa: http://www.finnwatch.org/images/finnwatch_4_2011_3_paivitetty%2006122011.pdf [katsottu 21.3.2012].

Finnwatch (17.6.2011) YK ja OECD ohjeistivat yrityksiä yhteiskuntavastuusta. Osoitteessa: <http://www.finnwatch.org/utiset/33-jaerjestoet-kritisoivat-ohjeistus-ten-vapaaehtoisuutta> [katsottu 5.4.2013].

Finnwatch (26.10.2011) Risuja ja ruusuja komission tuoreelle yritysvastuulinjaukselle. Osoitteessa: <http://www.finnwatch.org/utiset/10-risuja-ja-ruusuja-komission-tuoreelle-yritysvastuulinjaukselle> [katsottu 5.4.2013].

Finnwatch (2012) *Menetetty vallankumous? Ihmisoikeusloukkaukset arkipäivää Bangladeshin tekstiiliteollisuudessa työskenteleville naisille*. Osoitteessa: <http://www.finnwatch.org/images/bangladeshweb.pdf> [katsottu 4.4.2013].

Finnwatch (10.5.2012) Mikä on yritysten vastuu ihmisoikeuksista? Osoitteessa: <http://www.finnwatch.org/utiset/60-mikae-on-yritysten-vastuu-ihmisoikeuksista> [katsottu 13.9.2012].

Framtiden i våre hender (2005) Bare en tråd. *Folkevet*, 3/2005, 25–26. Osoitteessa: http://www.framtiden.no/doc_view/15-folkevet-nr3-2005 [katsottu 26.3.2012].

Francois, Joseph, Manchin, Miriam, Norberg, Hanna & Spinanger, Dean (toim.) (2007) *Impacts of Textiles and Clothing Sectors Liberalization on Prices*. The Kiel Institute for the World Economy, Kiel. Osoitteessa: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/june/tradoc_134778.pdf [katsottu 18.5.2012].

Friends of the Earth Europe (30.1.2013) Watershed Dutch court ruling against Shell. Osoitteessa: <https://www.foeeurope.org/Watershed-Dutch-court-ruling-against-Shell-300113> [katsottu 14.2.2013].

Gereffi, Gary (1994) The Organization of Buyer-Driven Global Commodity Chains: How U.S. Retailers Shape Overseas Production Networks. Teoksessa Gary Gereffi & Miguel Korzeniewicz (toim.) *Commodity Chains and Global Capitalism*. Praeger, Connecticut. 95–122.

Gereffi, Gary (2001) Beyond the Producer-driven / Buyer-driven Dichotomy: The Evolution of Global Value Chains in the Internet Era. *IDS Bulletin*, 32 (3), 30–40.

Gereffi, Gary & Frederick, Stacey (2010) *The Global Apparel Value Chain, Trade and the Crisis: Challenges and Opportunities for Developing Countries*. The World Bank Development Research Group Trade and Integration Team. Policy Research Working Paper 5281. Osoitteessa: <http://elibrary.worldbank.org/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-5281> [katsottu 6.2.2013].

Gereffi, Gary, Korzeniewicz, Miguel & Korzeniewicz, Roberto (1994) Introduction: Global Commodity Chains. Teoksessa Gary Gereffi & Miguel Korzeniewicz (toim.) *Commodity Chains and Global Capitalism*. Praeger, Connecticut. 1–14.

Greenpeace: Detox – Muoti myrkyttömäksi. Osoitteessa: <http://www.greenpeace.org/finland/fi/kampanjat/myrkyt/detox-eroon-myrkyista> [katsottu 25.4.2013].

Grundström, Elina (toim.) (2004) *Globalisaation portinvartijat*. Edita, Helsinki.

H&M: Responsible Purchasing Practices. Osoitteessa: <http://about.hm.com/About-Section/en/About/Sustainability/Commitments/Responsible-Partners/Responsible-Purchasing.html> [katsottu 12.4.2013].

Helsingin Sanomat (10.11.2010) Nyppyjä neuleessa. D1.

Helsingin Sanomat (23.10.2012) Suomalaisten tekstiilit päättyvät kaatopaikalle. Osoitteessa: <http://www.hs.fi/talous/Suomalaisten+tekstiilit+p%C3%A4%C3%A4tyv%C3%A4t+kaatopaikalle/a1305609208029> [katsottu 18.4.2013].

Helsingin Sanomat (17.5.2013) Marimekko sulkee kaksi tehdasta. Osoitteessa: <http://www.hs.fi/talous/Marimekko+sulkee+kaksi+tehdasta/a1368678205860> [katsottu 18.6.2013].

ICfn: Talven 2010/2011 värit. Osoitteessa: <http://www.icfn.com> [katsottu 28.2.2012].

ILO: Cambodia. Osoitteessa: <http://www.ilo.org/asia/countries/cambodia/lang--en/index.htm> [katsottu 23.4.2013].

ILO: Textiles, clothing, leather and footwear sector. Osoitteessa: <http://www.ilo.org/global/industries-and-sectors/textiles-clothing-leather-footwear/lang--en/index.htm> [katsottu 19.4.2013].

Image (2/2013) Miss' on farkku-Suomi. Teksti Niklas Thesslund. 64–77.

ISO International Organization for Standardization: ISO 26000 – Social responsibility. Osoitteessa: <http://www.iso.org/iso/home/standards/iso26000.htm> [katsottu 22.4.2013].

ITGLWF: Factories List. Osoitteessa: <http://www.itglwf.org/lang/en/factories-list.html> [katsottu 24.7.2012].

ITGLWF (25.9.2009) Comments by Neil Kearney, General Secretary, International Textile, Garment and Leather Workers' Federation. 12–15. Osoitteessa: http://www.itglwf.org/lang/en/documents/ITGLWFPRESSReleases2009_000.pdf [katsottu 11.2.2013].

ITUC (14.6.2011) Spotlight interview with Ath Thorn (CLC/CCAWDU-Cambodia). Osoitteessa: <http://www.ituc-csi.org/spotlight-interview-with-ath-thorn,9249> [katsottu 23.4.2013].

ITUC (2012) *Annual Survey of Violations of Trade Union Rights 2012*. Osoitteessa: <http://survey.ituc-csi.org> [katsottu 6.2.2013].

ITUC (15.4.2013) News: Bangladesh – Murder of Aminul Islam. Osoitteessa: <http://www.ituc-csi.org/bangladesh-murder-of-aminul-islam-13082> [katsottu 18.4.2013].

Justice, Dwight W. (2002) The international trade union movement and the new codes of conduct. Teoksessa Rhys Jenkins, Ruth Pearson & Gill Seyfang (toim.) *Corporate Responsibility & Labour Rights. Codes of Conduct in the Global Economy*. Earthscan, Lontoo. 90–100. Myös osoitteessa: http://actrav.itcilo.org/library/english/01_ILS/pvi/code_of_conduct/International%20TU%20movement%20and%20new%20codes.htm [katsottu 16.4.2013].

KappAhl (2010) CSR Report 2010. Osoitteessa: http://www.kappahl.com/Documents/Miljo_o_CSR/KappAhl_CSR-report_2010_EN.pdf [katsottu 12.4.2013].

Kauppan Maailma (4/2010) Muotikauppa myötätuulessa. Teksti Päivi Salo. 34–35.

Kearney, Neil & Gearhart, Judy (2004) Workplace codes as tools for workers. *Development in Practice*, 14 (1&2), 216–223.

Kepa (2008) *Kauppapolitiikan globaalit kipupisteet*. Teksti Tytti Nahi & Kirsi Salonen. Köyhyyden ja kaupan kytkökset, osa III. Raporttisarja nro: 94. Osoitteessa: <http://www.kepa.fi/julkaisut/julkaisusarjat/6582> [katsottu 2.7.2013].

Kepa (2012) *Yritysvastuuta vai vastuuttomia yrityksiä?* Henna Hakkarainen (toim.). Raportit 118, 5/2012. Osoitteessa: <http://www.kepa.fi/julkaisut/julkaisusarjat/11368> [katsottu 2.7.2013].

Kesko (2008) *Yhteiskuntavastuun raportti 2008*. Osoitteessa: http://www.kesko.fi/PageFiles/10741/Yhteiskuntavastuun_raportti_2008%5B1%5D.pdf [katsottu 15.4.2013].

Labour Behind the Label & War on Want (2010) *Taking Liberties: the story behind the UK high streets*. Osoitteessa: <http://www.labourbehindthelabel.org/resources/item/913-taking-liberties> [katsottu 12.2.2013].

Li & Fung: verkkosivut. Osoitteessa: <http://www.lifung.com> [katsottu 21.3.2013].

Marimekko: Yritysvastuu. Osoitteessa: <http://company.marimekko.fi/yritysvastuu> [katsottu 20.3.2013].

Merk, Jeroen (2003) Birnbaum's Global Guide to Winning the Great Garment War: A critical review. Seminaaripaperi Pricing in the Global Garment Industry –seminaarissa, Mülheimissa, Saksassa, 20.–21.2.2003. Osoitteessa: <http://archive.cleanclothes.org/documents/Birnbaum.pdf> [katsottu 2.7.2013].

Miller, Doug (2009a) Wage determination in outsourced multi-buyer apparel supply chains. *International Journal of Labour Research*, 1 (2), 183–199. Osoitteessa: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/publication/wcms_122375.pdf [katsottu 13.7.2012].

Miller, Doug (2009b). Implementing a Living Wage in Outsourced Apparel Production. Esitelmä SASKissa, Helsingissä 9.3.2009.

Miller, Doug (2011) Costing a Living Wage in the Global Apparel Industry: Some evidence from UK Fashion Retail. Konferenssipaperi Northumbria Research Conference –konferenssissa Newcastlessa, Britanniassa, 5.–6.5.2011. Osoitteessa: <http://nrl.northumbria.ac.uk/3311> [katsottu 15.3.2012].

Miller, Doug & Williams, Peter (2009) What Price a Living Wage? Implementation Issues in the Quest for Decent Wages in the Global Apparel Sector. *Global Social Policy*, 9 (1), 99–125.

Moilala, Outi (2006) *Suomen vaatealan muutokset, kansainvälistyminen ja valtasuhteet*. Pro Gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto, sosiologian laitos.

MTV3 45 minuuttia (16.1.2013) H&M:n hinnat – nälkään pyörtyilevät ompelijat. Osoitteessa: <http://www.mtv3.fi/45minuuttia/jaksot.shtml/2013/01/1690914/161-hmn-hinnat---nalkaan-pyortyilevat-ompeijijat> [katsottu 22.3.2013].

MTV3 Uutiset (13.2.2012) Kaatopaikoille mätetään kymmeniä miljoonia kiloja vaatejätettä. Päivi Mäki-Petäjä. Osoitteessa: <http://www.mtv3.fi/uutiset/kotimaa.shtml/kaatopaikoille-matetaan-kymmenia-miljoonia-kiloja-vaatejattetta/2012/02/1494455> [katsottu 18.4.2013].

MVO Nederland. Osoitteessa: <http://www.mvonederland.nl> [katsottu 14.9.2012].

Nanso: verkkosivut. Osoitteessa: <http://www.nanso.fi> [katsottu 15.3.2013].

Nanso Group. Osoitteessa: <http://www.nansogroup.com> [katsottu 15.3.2013].

Nanso Group (30.4.2013) Nanso Groupin kommentti Bangladeshin tekstiiliteollisuutta koskeviin työolosuhteisiin. Osoitteessa: <http://www.nansogroup.com/tiedotteet?action=details&cid=361> [katsottu 19.6.2013].

The New York Times (9.4.2012) Killing of Bangladeshi Labor Organizer Signals an Escalation of Violence. Osoitteessa: https://www.nytimes.com/2012/04/10/world/asia/bangladeshi-labor-organizer-is-found-killed.html?_r=1&cid=361 [katsottu 4.4.2013].

Nien Hsing: verkkosivut Osoitteessa: <http://www.nhjeans.com> [katsottu 21.3.2013].

Nike (24.10.2012) Nike Inc. announces sale of Umbro to Iconix Brand Group. Osoitteessa: <http://nikeinc.com/news/nike-inc-announces-sale-of-umbro-to-iconix-brand-group> [katsottu 25.4.2013].

Nurmi, Anniina (4.1.2011) Muotikaupan liitto vastustaa vaatteiden alkuperämerkintää. Osoitteessa: <http://www.vihreatvaatteet.com/muotikaupan-liitto-vastustaa-vaatteiden-alkuperamerkintaa> [katsottu 5.4.2013].

Oxfam Australia: Nike. Osoitteessa: <https://www.oxfam.org.au/explore/workers-rights/nike> [katsottu 9.6.2013].

Play Fair (2008) *Clearing the Hurdles: Steps to Improving Wages and Working Conditions in the Global Sportswear Industry*. Osoitteessa: <http://www.playfair2012.org.uk/wp-content/uploads/2008/09/hurdles.pdf> [katsottu 2.3.2012].

Play Fair (7.6.2011) Indonesia: Historic pact today strengthens sportswear workers union rights. Osoitteessa: <http://play-fair.org/press/#31> [katsottu 26.11.2012].

Play Fair (2012) *Fair Games? Human rights of workers in Olympic 2012 supplier factories*. Osoitteessa: <http://www.tuc.org.uk/tucfiles/291/sportswear.pdf> [katsottu 21.3.2013].

PRNewswire (26.9.2012) Global Athletic Footwear Market is Expected to Reach USD 84.4 Billion in 2018: Transparency Market Research. Osoitteessa: <http://www.prnewswire.com/news-releases/global-athletic-footwear-market-is-expected-to-reach-usd-844-billion-in-2018-transparency-market-research-171316751.html> [katsottu 14.11.2012].

Pro-liiton verkkouutiset (20.4.2008) Tuurin kyläkaupan eettisyyttä sai arvostella. Osoitteessa: <http://www.proliitto.fi/fi/arkistouutinen/tuurin-kylakaupan-eettisyytta-sai-arvostella.html> [katsottu 12.4.2013].

Pro-liiton verkkouutiset (29.1.2010) Pro-lehti päihitti kyläkauppiaan hovissa. Osoitteessa: <http://www.proliitto.fi/fi/arkistouutinen/pro-lehti-paihitti-kylakauppiaan-hovissa.html> [katsottu 12.4.2013].

Puhtaat vaatteet (2010) *Yleisite*. Osoitteessa: <http://www.puhtaatvaatteet.fi/materiaali> [katsottu 23.6.2013].

Puhtaat vaatteet (12.3.2010) Suuryhtiöt vaativat työläisten palkkojen korotusta. Osoitteessa: <http://www.puhtaatvaatteet.fi/?x103997=118461> [katsottu 4.3.2013].

Puhtaat vaatteet (17.9.2010) Bangladeshin ay-aktiivit vapautettu. Osoitteessa: <http://www.puhtaatvaatteet.fi/?x103997=122941> [katsottu 5.4.2013].

Reilun kaupan edistämisyhdistys: Tuotteet – Puuvilla – Taustatietoa puuvillasta. Osoitteessa: <http://www.reilukauppa.fi/tuotteet/tuotteet0/puuvilla/taustatietoa-puuvillasta> [katsottu 3.9.2012].

Reilun kaupan edistämisyhdistys (27.1.2006) Vastuu eettisyydestä myös valtiolla. Osoitteessa: <http://delta.xssl.net/~reilukauppa/index.php?147&cmsshow=101;news;5> [katsottu 11.4.2013].

Reilun kaupan edistämisyhdistys (18.10.2011) Reilun kaupan päätösvalta siirrettiin kehitysmaiden tuottajille. Osoitteessa: <http://www.reilukauppa.fi/medialle/uutiset/uutinen/article/reilun-kaupan-paeaetoestalva-siirrettiin-kehitysmaiden-tuottajille> [katsottu 3.9.2012].

Rena Kläder (2006) *Report 1: H&M*. Teksti Mats Wingborg. Osoitteessa: http://renaklader.se/sites/default/files/material/HM_English_2006.pdf [katsottu 21.3.2013].

Rena Kläder (18.4.2008) Mina Skattepengar. Osoitteessa: <http://renaklader.se/kampanjer/mina-skattepengar> [katsottu 20.7.2012].

Reuters (26.11.2012) Thousands of angry textile workers demonstrated in the outskirts of Dhaka on Monday after a fire swept through a garment workshop at the weekend, killing more than 100 people in Bangladesh's worst-ever factory blaze. Osoitteessa: <http://www.reuters.com/article/2012/11/26/us-bangladesh-fire-idUSBRE8AP05T20121126> [katsottu 26.11.2012].

Sajaniemi, Suvi (toim.) (2012) *Mitä on yritysten yhteiskuntavastuu? Opas ay-aktiiveille*. SASK / Into, Helsinki.

SASK (29.3.2012) Raportti: Farkkujen hiekkapuhallus edelleen yleistä. Osoitteessa: <http://www.sask.fi/kaikki-2/10-uutinen/182-raportti-farkkujen-hiekkapuhallus-edelleen-yleista> [katsottu 2.7.2013].

SASK Työmaana maailma (2008) Vaatetusalan globaalilta puitesopimukselta odotetaan paljon. Teksti Outi Moilala.

SASK Työmaana maailma (2/2010a) Ostaisinko heiltä käytetyn auton? Pääkirjoitus Jukka Pääkkönen. Osoitteessa: http://www.into-ebooks.com/book/tyomaana_maaailma_2_2010 [katsottu 12.4.2013].

SASK Työmaana maailma (2/2010b) Hyvä vai huono BSCI? Teksti Outi Moilala. Osoitteessa: http://www.into-ebooks.com/book/tyomaana_maaailma_2_2010 [katsottu 12.4.2013].

SASK Työmaana maailma (1/2011) Työvaatteet tulevat entistä useammin kaukaa. Teksti Outi Moilala. Osoitteessa: http://www.into-ebooks.com/book/tyomaana_maaailma_1_2011 [katsottu 19.4.2013].

SASK Työmaana maailma (2/2012) Halpuuden hinta. Teksti Anna Berghäll. Osoitteessa: http://issuu.com/suomenammattiliittojensolidaari/docs/ty_maanaamaailma_2_2012_web [katsottu 19.4.2013].

Simmel, Georg (1905 / 1923 / 1986) *Muodin filosofia*. Suomentanut Antti Alanen, esipuhe Arto Noro. Odessa, Helsinki.

Sluiter, Liesbeth (2009) *Clean Clothes. A Global Movement to end Sweatshops*. Pluto Press, New York.

Starmanns, Mark (2010) *The Grand Illusion? Corporate Social Responsibility in Global Garment Production Networks*. Väitöskirja. Osoitteessa: http://www.zora.uzh.ch/44414/1/Starmanns_The_Grand_Illusion_2010.pdf [katsottu 10.1.2012].

Starmanns, Mark (11.11.2011) Misquoted by "Der Standard". Osoitteessa: <http://starmanns1.wordpress.com/2011/11/11/misquoted-by-der-standard> [katsottu 2.7.2013].

Stockholms läns landsting: Upphandling – Uppförandekod för leverantörer. Osoitteessa: <http://www.sll.se/sll/templates/NormalPage.aspx?id=51231> [katsottu 20.7.2012].

Stockholms läns landsting (2009) *Slutrapport 2009. Uppföljning av uppförandekod för leverantörer i Stockholms läns landsting, Västra Götalandregionen och Region Skåne*. Osoitteessa: http://www.sll.se/upload/Milj%C3%B6/H%C3%A5llbar%20upphandling/Slutrapport_2009_Uppforandekod.pdf [katsottu 9.4.2013].

Suomen Elintarviketyöläisten Liitto / SASK (24.11.2007) Intialaisyhtiö vaientaa arvostelijoita kansainvälisellä pidätysmääräyksellä. Teksti Jukka Pääkkönen. Osoitteessa: <http://www.selry.fi/?x17423=2059655> [katsottu 26.3.2013].

Suomen pankki: Tilastot – Valuuttakurssit – Taulukot – Valuuttakurssit vuodesta 2007. Osoitteessa: http://www.suomenpankki.fi/fi/tilastot/valuuttakurssit/Pages/tilastot_valuuttakurssit_valuuttakurssit_short_fi.aspx [katsottu 21.3.2013].

Sweden.se: CSR: Sweden leads by example in corporate responsibility. Osoitteessa: http://www.sweden.se/eng/Home/Business/Ethics_and_Business/Facts/CSR [katsottu 19.7.2012].

Swedwatch (2008) *Den blinda klädimporten. Miljöeffekter från produktionen av kläder som importeras till Sverige*. Teksti Maria Engvall. Osoitteessa: http://www.swedwatch.org/sites/default/files/Den_blinda_kladimporten1.pdf [katsottu 25.4.2013].

Särkkä, Susanna (2006) *Vaateostajan Intia*. Sitran julkaisusarja 278. Edita, Helsinki.

Talouselämä (19.1.2002) Zara mullisti Stockmannin. Teksti Päivi Vihma. Osoitteessa: <http://www.talouselama.fi/uutiset/zara+mullisti+stockmannin/a2045477> [katsottu 28.2.2012].

Talouselämä (16.11.2012) Made in... missä? EU luopuu alkuperämerkinnän vaatimuksesta. Osoitteessa: <http://www.talouselama.fi/uutiset/made+in+missa+eu+luopuu+alkuperamerkinna+vaatimuksesta/a2155899> [katsottu 5.4.2013].

Taloussanommat (7.6.2010) Marimekko myöntää: Tuotteita voi tulla hikipajoista. Teksti Petri Korhonen. Osoitteessa: <http://www.taloussanommat.fi/markkinointi/2010/06/07/marimekko-myontaa-tuotteita-voi-tulla-hikipajoista/20107994/135> [katsottu 20.3.2013].

Telkki, Henri (2011) *Länsimaisten yritysten vastuuttaminen kehittyvien maiden tehtaissa tapahtuvista ihmisoikeusloukkauksista*. Osoitteessa: <http://www.helsinki.lawreview.fi/articles/20111-3.pdf> [katsottu 2.7.2013].

Tilastokeskus (1962–1993) Suomen tilastolliset vuosikirjat vuosilta 1962–1993. Osoitteessa: <http://www.doria.fi/handle/10024/67152/browse?type=dateissued> [katsottu 23.7.2013].

Tilastokeskus: Teollisuuden alue- ja toimialatilasto. Osoitteessa: http://pxweb2.stat.fi/Databse/StatFin/teo/ato/ato_fi.asp [katsottu 19.3.2012].

Tullihallitus: Uljas – Tavaroiden ulkomaankauppatilastot. Osoitteessa: <http://uljas.tulli.fi> [katsottu 5.9.2012].

Tullihallitus (13.10.2011) Mitä ovat tekstiilikiintiöt? Osoitteessa: <http://www.tulli.fi/fi/yrityksille/tuonti/rajoitukset/tekstiilituotteet/index.jsp> [katsottu 22.5.2012].

Tullihallitus (13.3.2012) EU:n yleinen tullietuusjärjestelmä (GSP) vuosina 2009–2011 ja edelleen vuoden 2013 loppuun asti. Osoitteessa: http://www.tulli.fi/fi/yrityksille/tuonti/etuuskohtelut/kehitysmaille_tullietuuksia/lisatietoa/GSP.pdf [katsottu 13.6.2012].

Työ- ja elinkeinoministeriö (2008) *Yritysten vastuullisuuden edistäminen. Selvitys kansainvälisestä julkisen hallinnon toimenpiteistä ja hyvistä käytännöistä*. Teksti Marjatta Jutila. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 39/2008. Osoitteessa: http://www.tem.fi/files/27453/TEM_jul_39_tyo_ja_yrittajyys.pdf [katsottu 14.9.2012].

Työ- ja elinkeinoministeriö (2010) *Julkisen vallan CSR-järjestelmä eri maissa*. Teksti Finnwatch ry: Eeva Simola, Päivi Pöyhönen, Outi Moilala ja Kristoffer Wilen. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Kilpailukyky 41/2010. Osoitteessa: http://www.tem.fi/files/27452/TEM_41_2010_netti.pdf [katsottu 19.7.2012].

Työ- ja elinkeinoministeriö (16.10.2012) Päätös. Pöyry Oyj ja Laosin Xayaburin patohanke. Osoitteessa: http://www.tem.fi/files/35123/OECD-yksittaitapaus_Poyry-paatos1.pdf [katsottu 5.4.2013].

Työ- ja elinkeinoministeriö (22.11.2012) Työministeri Ihalainen: Suomi yhteiskuntavastuun edelläkävijäksi. Osoitteessa: http://www.tem.fi/index.phtml?109336_m=108780&s=5236 [katsottu 8.4.2013].

UFF: Mitä vaatteille tapahtuu? Osoitteessa: <http://www.uff.fi/mita-vaatteille-tapahtuu.php> [katsottu 22.4.2013].

UNI Global Union (13.5.2013) Accord on Fire and Building Safety in Bangladesh. Osoitteessa: [http://www.uniglobalunion.org/Apps/UNINews.nsf/vwLkpById/EC90FA91A0DB11C0C1257B6B0028A4DE/\\$FILE/2013-05-13%20-%20Accord%20on%20Fire%20and%20Building%20Safety%20in%20Bangladesh.pdf](http://www.uniglobalunion.org/Apps/UNINews.nsf/vwLkpById/EC90FA91A0DB11C0C1257B6B0028A4DE/$FILE/2013-05-13%20-%20Accord%20on%20Fire%20and%20Building%20Safety%20in%20Bangladesh.pdf) [katsottu 18.6.2013].

UNI Global Union (13.6.2013) Updated list of companies signed on to Bangladesh Safety Deal. Osoitteessa: <http://www.uniglobalunion.org/Apps/UNINews.nsf/vwLkpByIdHome/EFCB370BB934DFBDC1257B73003658EC?OpenDocument> [katsottu 18.6.2013].

UNIDO (2010) *The Impact of Institutions on Structural Change in Manufacturing: The Case of International Trade Regime in Textiles and Clothing*. Research and Statistics Branch Working Paper 25/2009. Teksti Olga Memedovic. Osoitteessa: http://www.unido.org/fileadmin/user_media/Publications/Pub_free/Impact_of_institutions_on_structural_change_in_manufacturing.pdf [katsottu 21.3.2013].

USDA (2012) Foreign Agricultural Service – Cotton. Osoitteessa: <http://www.fas.usda.gov/psdonline> [katsottu 5.3.2012].

U.S Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor (2011) *Country Reports on Human Rights Practices for 2011*. Osoitteessa: <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport> [katsottu 6.2.2013].

Valtioneuvosto (22.11.2012) Valtioneuvoston periaatepäätös yhteiskuntavastuusta. Osoitteessa: http://www.tem.fi/files/35049/vnp_yhteiskuntavastuu_2012.pdf [katsottu 8.4.2013].

Valtioneuvoston kanslia (22.6.2011) Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. Osoitteessa: <http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf> [katsottu 13.9.2012].

van Wensen, Katelijne, Broer, Wijnand, Klein, Johanna & Knopf, Jutta (2011) *The State of Play in Sustainability Reporting in the European Union*. Osoitteessa: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6727&langId=en> [katsottu 18.10.2012].

Vihreä Lanka (10.2.2007) Ekokuitua ja tekokuitua. Teksti Laura J. Rantanen. Osoitteessa: <http://www.vihrealanka.fi/arki/ekokuitua-ja-tekokuitua> [katsottu 16.4.2012].

Worker Rights Consortium (18.1.2012) Worker Rights Consortium Assessment PT Kizone (Indonesia). Findings, Recommendations and Status.

Osoitteessa: <http://www.workersrights.org/freports/WRC%20Assessment%20re%20PT%20Kizone%20%28Indonesia%29%201-18-12.pdf> [katsottu 27.3.2013].

The World Bank (2012) *Sewing Success? Employment, Wages, and Poverty following the End of the Multi-fibre Arrangement*. Gladys Lopez-Acevedo & Raymond Robertson (toim.). Osoitteessa: https://siteresources.worldbank.org/EXTPOVERTY/Resources/SewingSuccess_FullReport.pdf [katsottu 8.2.2013].

WTO: Textiles Monitoring Body (TMB) The Agreement on Textiles and Clothing. Osoitteessa: http://www.wto.org/english/tratop_e/texti_e/texintro_e.htm [katsottu 26.4.2013].

Yle Kuningaskuluttaja (14.3.2013) Artikkelit: Laatutakuu vähentäisi vaatteiden kerskakulutusta. Virpi Väisänen. Osoitteessa: <http://kuningaskuluttaja.yle.fi/node/3051> [katsottu 18.4.2013].

Yle Uutiset (30.8.2009) Myymättä jääneet vaatteet hyväntekeväisyyden sijasta kaatopaikalle. Osoitteessa: http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2009/08/myymatta_jaaneet_vaatteet_hyvankevaisyyden_sijasta_kaatopaikalle_964181.html [katsottu 18.4.2013].

Yle Uutiset (27.6.2011) Tekstiilejä päätty liian paljon kaatopaikalle. Osoitteessa: http://yle.fi/uutiset/tekstiileja_paatyy_liian_paljon_kaatopaikalle/2625168 [katsottu 18.4.2013].

Yle Uutiset (22.11.2012) Vaatesuunnittelija Irja Leimu: Lee Coopereiden piti korostaa takapuolta. Osoitteessa: http://yle.fi/uutiset/vaatesuunnittelija_irja_leimu_lee_coopereiden_piti_korostaa_takapuolta/6386791 [katsottu 15.3.2013].

Yle Uutiset (21.3.2013) Marimekon tehtaiden sulkemisen taustalla heikko kustannustehokkuus. Osoitteessa: http://yle.fi/uutiset/marimekon_tehtaiden_sulkemissuunnitelmien_taufalla_heikko_kustannustehokkuus/6547915 [katsottu 21.3.2013].

Yle Uutiset (25.4.2013) Bangladeshin tehdas määrättiin evakuoitavaksi ennen romahdusta. Osoitteessa: http://yle.fi/uutiset/bangladeshin_tehdas_maarattiin_evakuoitavaksi_ennen_romahdusta/6606771 [katsottu 9.6.2013].

Yle Uutiset (2.5.2013) Onnettomuustutkija: Laittomat generaattorit romahduttivat Bangladeshin turmarakennuksen. Osoitteessa: http://yle.fi/uutiset/onnettomuustutkija_laittomat_generaattorit_romahduttivat_bangladeshin_turmarakennuksen/6618687 [katsottu 9.6.2013].

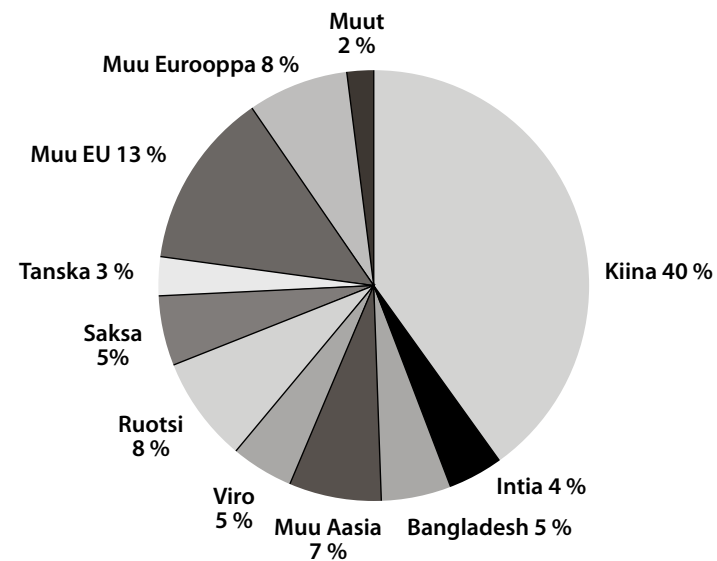
Yue Yuen: Business Overview – Production Facilities. Osoitteessa: <http://www.yueyuen.com> [katsottu 25.4.2013].

Zhu, Yuchao (2004) Workers, Unions and the State: Migrant Workers in China's Labour-intensive Foreign Enterprises. *Development And Change*, 35, 1011–1036.

Liitteet

LIITE 1. VAATTEIDEN MAAHANTUONTIMAAT ARVON MUKAAN

**Vaatteiden maahantuonti Suomeen vuonna 2010,
yhteensä 1,24 miljardia euroa**

Lähde: Tullihallitus: Uljas – Tavaroiden ulkomaankauppatilastot.

Piirakkakuviossa näkyvät Suomessa myytävien vaatteiden alkuperämaat arvon mukaan laskettuna vuonna 2010.¹ Euroopan maiden osuus on huomattavasti suurempi ja halpatuotantomaiden osuus pienempi kuin painon mukaan lasketussa kuviossa, joka esitettiin Muodin takapihat -luvussa.

Jos kotimaisen tuotannon osuus olisi tämän piirakkakuvion yksi viipale, sen suuruus olisi neljä prosenttia.²

LIITE 2. KOTIMAISTEN YRITYSTEN VASTAUKSET

Taulukoissa olevat tiedot perustuvat yritysten vastauksiin. Ne ovat Finnwatchin vaateselvityksestä vuodelta 2009, mutta osa tiedoista on päivitetty Finnwatchin Bangladesh-selvityksestä vuodelta 2012. Sarakkeet verkostojen jäsenyydestä on päivitetty vastuujärjestelmien sivuilta.

- 1 Kuviossa Kiina sisältää Hong Kongin ja Macaon, muttei Taiwania. Mukana ovat kudotut ja neulotut vaatteet, muttei nahasta ja turkiksesta tehtyjä vaatteita eikä päähineitä.
 - 2 Alkuperämaiden osuudet ovat kiinnostavimpia painon mukaan tarkasteltaessa, mutta kotimaisen tuotannon osuutta ei ollut saatavilla kilomäärissä, ainoastaan kappale- ja euromääräisenä. Ulkomaankauppatilastoja taas ei ole saatavilla kappalemäärän mukaan, siksi tässä esitetään kotimaisen tuotannon osuuden euromääräisen piirakkakuvion yhteydessä.
- Kotimaisen tuotannon euromääräinen osuus on laskettu vähentämällä kotimaisen tuotannon määrästä vienti. Kotimaisen tuotannon euromäärä on saatu Tilastokeskuksen teollisuuden toimialatilastosta ja viennin euromäärä Tullihallituksen ulkomaankauppatilastosta.

Yhteenveto suurimpien suomalaisten vaateista ja urheilutuotteita myyvien yritysten tuontikaupan vastuusta

Yritys	Myynti Suomen ulkopuolella	Omien brändien osuus	Yrityksen ominaisuudet	Riskimaiden osuus tuonnista tai valmistuksesta	Onko vastuuohjeistoa?	Omat vastuutarkastukset	Ulkopuoliset tarkastukset	Suunnitelmat
Kesko	Vaate- ja urheiluketuista vain Anttilan etäkaupan vaatevuokrausta Baltiaan	Intersport yksi oma brändi, Anttila 8 %, K-citymarket 7 %	Intersport, Kesport, Budget Sport, Anttila, K-citymarket	Urheilusta Intersport 5 %, Anttila 10 %, K-citymarket 6 %, vaatteista 13 %	Useita, käytännössä BSCI ja SA8000	Kiinassa monitorointiprojekti	BSCI ja SA8000	Ei tiedossa
S-ryhmä	Baltia 6 Prismaa, Venäjä 2 Prismaa	Vaatteet 14 %, urheilu alle 1 %	Prisma, Sokos, Mick's, Pukumies	Urheilusta 1 %, vaatteista ei ilmoitettu	Useita, käytännössä BSCI	Ei ole	BSCI	Ei tiedossa
Stockmann	Tavarataloryhmä Venäjä 18 %, Baltia 13 %, Hobby Hall Baltia 18 %	Ei omia urheilubrändejä, vaatebrändit alle 25 %	Tavaratalot, Hobby Hall	Vaatteista 75 % omista ostoista	Useita, käytännössä BSCI	Ei ole	Ei ole	Ei tiedossa

Lähteet: Finnwatch 2010, 2012; BSCI:n verkkosivut. Riskimaat BSCI:n määritelmän mukaan vuoden 2009 lopulta, ks. Finnwatch 2010, 36.

Yhteenveto suurimpien suomalaisten vaatetusyritysten tuontikaupan vastuusta

Riskimaiden osuus tuonnista tai valmistuksesta										
Yritys	Myynti Suomen ulkopuolella	Omien brändien osuus	Yrityksen ominaisuudet	80 %	Onko vastuuhjeistoa?	Omat vastuutarkastukset	Ulkopuoliset tarkastukset	Suunnitelmat		
Seppälä	Itä-Eurooppa 34 %	100 %	Kuuluu Stockmann-konserniin	80 %	Useita, käytännössä BSCI	Ei ole	BSCI	Ei tiedossa		
Lindex	Ruotsi ja Norja 86 %, myymälöitä Lähi-idässä saakka	100 %	Kuuluu Stockmann-konserniin	90 %	Useita, käytännössä BSCI	On	BSCI	Ei tiedossa		
Texmoda Fashion Group	Ei ole	20 %	Moda, Jim & Jill -ketjut	100 %	Oma ohjeisto	Ei ole	Ei ole	Harkitsee liittymistä johonkin yhteistoimintaan		
Halonen	Ei ole	1/3	Halonen ja Carlson -ketjut	Lähes 100 %	Oma ohjeisto	On	Ei ole	Harkitsee liittymistä BSCI:hin		
L-Fashion Group	Vienti 34 %, yli 40 maahan	100 %	Brändiyritys	Suuri (kolmesta omasta tehtaasta yksi Kiinassa, alihankinnasta Aasia yli puolet)	On	Laadun-tarkastusten yhteydessä	Ei ole	Ei tiedossa		
Aleksi 13	Ei ole	Ei omia brändejä	Kuuluu L-Fashion Groupiin	Ei omia brändejä	L-Fashion Groupin ohjeisto	L-Fashion Groupin tarkastukset	Ei ole	Ei tiedossa		

Cara Fashion	Ei ole	Ei omia brändejä	Ei ketju-organisaatiota	Ei omia brändejä	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei tiedossa
Marimekko	Vienti 27 %	100 %	Brändiyritys	"Hankinta kehittyviltä alueilta vähäistä"	BSCI	Laadun-tarkastusten yhteydessä	Laadun-tarkastusten yhteydessä	Laadun-tarkastusten yhteydessä	BSCI	Ei tiedossa
Nanso Group	Vienti 1/5	100 %	Brändiyritys	Finnwear ja Black Horse -brändien tuotanto	BSCI	BSCI	Laadun-tarkastusten yhteydessä	Laadun-tarkastusten yhteydessä	BSCI	Ei tiedossa
Reima Group	Skandinavia 77 %, muu Eurooppa 6 %, muut 17 %	100 %	Brändiyritys	83 %	BSCI	BSCI	On	On	BSCI	Ei tiedossa
Virke / Finnkarelia	Vienti 83 %, myy Australiaan saakka	100 %	Brändiyritys	Alihankintaa Kiinasta satunnaisesti	On	On	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei tiedossa
Turo Tailor	Vienti 25 %, Skandinavia, Venäjä	100 %	Brändiyritys	Kiina 32 %	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei tiedossa
M.A.S.I Company	Pohjois-Eurooppa 1 %	100 %	Brändiyritys	Vain Lee Cooperin promotuotteita	On	On	Laadun-tarkastusten yhteydessä	Laadun-tarkastusten yhteydessä	Ei ole	Ei tiedossa

Lähteet: Finnwatch 2010, 2012; BSCI:n verkkosivut. Riskimaat BSCI:n määritelmän mukaan vuoden 2009 lopulta, ks. Finnwatch 2010, 36.

Yhteenveto suurimpien suomalaisten urheilutuotteita myyvien yritysten tuontikaupan vastuusta

Yritys	Myynti Suomen ulkopuolella	Omien brändien osuus	Riskimaiden osuus tuonnista tai valmistuksesta				Onko vastuuohjeistoa?	Omat vastuutarkastukset	Ulkopuoliset tarkastukset	Suunnitelmat
			Yrityksen ominaisuudet	Yrityksen omistajat	Yrityksen omistajat	Yrityksen omistajat				
SGN Sportia	Ei urheilutuotteiden myyntiä ulkomaille	Vain yksi oma brändi, lisäksi yksimyyntiä	Kauppiaat hankkivat itse	Suurin osa tuotteista Kaukoidästä	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Yksimyyntimerkkien toimittaja BSCI:ssä	Ei tiedossa
Top-Sport	Ei ole	Oma brändejä yhdeksän, osuutta myynnistä ei kerrottu	Osa (ketjusta) franchising-myyntilöitä	Omien valmistus 91 % Kiina, Pakistan, Bangladesh	On, myös kemikaaleista	On	On	Ei ole	Ei ole	Ei tiedossa
Partiokaupat	Ei ole	Ei ole, vain partiotuotteet omaa teettämistä	Kauppiaat hankkivat itse	Ei tiedossa.	Ei omia brändejä	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei tiedossa
Stadium	Kahdeksan myymälää sadasta Suomessa	50 %	Ruotsalainen ketju	Suurimmat Kiina, Bangladesh, Indonesia, Pakistan, Turkki, Bulgaria	On	On	On	On	Ei ole	Ei tiedossa
Sport'In	Ei ole	Ei ole	Kauppiaat hankkivat itse	Tekstiilien valmistus suurelta osin Kiinassa	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei tiedossa

Elmo	Ei ole	Yksi oma, 5 % yksimyyntimerkkejä	Kauppiaat hankkivat itse	Yhden yksimyyntibrändin vaatteiden valmistus Kiinassa	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei tiedossa
Halti	Vienti 1/5 myynnistä: Pohjoismaat, Eurooppa, Kanada	100 %	Kaikki alihankintaa	96 %	BSCI	Ei ole, vain laatu	BSCI	Ei tiedossa	Ei tiedossa	Ei tiedossa
Erätukku	1/3 lähinnä Eurooppa	100 %	Kaikki alihankintaa	Jalkineet ja tekstiilit 100 % Kiina, Thaimaa, Bangladesh	Ei ole	Ei ole	Ei ole	Ei tiedossa	Ei tiedossa	Ei tiedossa
Amer	Globaali yritys	100 %	Koostuu viidestä kansainvälisestä yrityksestä, omia tehtaita on	Alihankinnasta useimmat toimittajat Aasiassa	Oma SA8000:n perustuva	Ei enää	Tilaa tarkastukset itse auditointi-yrityksiltä, Wilsonilla FLA:n lisenssi	Ei tiedossa	Ei tiedossa	Ei tiedossa
Karhu	EU 16 %, muu Eurooppa 1 %, muut maat 10 % (vuonna 2005)	Vain jalkineet ja monet omaa tilausta	Pajon lisenssivalmistusta omilla brändeillä	Yli puolet jalkineista ja kaikki hihtokengät Kiinasta	Vastuukohta alihankintasopimuksissa	Lähinnä vain laadun tarkastus	Ei ole	Ei tiedossa	Ei tiedossa	Ei tiedossa
Exel	Pohjoismaat 18 %, muu Eurooppa 55 %, muut maat 27 %	80 % omia merkkejä, loput yksimyyntimerkkejä	Suurin osa alihankintaa, vain sauvojen raakaputket omaa tuotantoa	Sauvojen raakaputkien jälkeen loput Kiinasta	Vastuukohta alihankintasopimuksissa	Ei ole, vain laatu	Ei ole	Ei tiedossa	Ei tiedossa	Ei tiedossa

Lähteet: Finnwatch 2010, 2012; BSCI:n verkkosivut. Riskimaat BSCI:n määritelmän mukaan vuoden 2009 lopulta, ks. Finnwatch 2010, 36.

into-TIETO

Kimmo Kiljunen: *Maailman maat – Liput ja historia*

Jesús Manuel Martínez: *Salvador Allende ja Chilen kohtalonvuodet*

Matti Salminen: *Pentti Haanpään tarina*

Eva Isaksson (toim.): *Maailma Albert Einsteinin silmin*

– *Kirjoituksia rauhasta, tieteestä ja yhteiskunnasta*

Johanna Sumuvuori (toim.): *Rauhan ytimessä – Sadankomitea 50 vuotta*

Ari Turunen: *Maailman kuvat – Mitä kartat kertovat meistä ja muista?*

Teivo Teivainen: *Yritysvastuun umpikuja*

Jari Tamminen: *Häiriköt – Kulttuurihäirinnän aakkoset*

Tom Standage: *Ihmiskunnan syötävä historia*

Paul Stenning: *Rage Against the Machine – Taistelu lavalla*

Malise Ruthven: *Fundamentalismi*

Juha Drufva: *Köyhät ansassa*

Kari Ojala: *Talo ilman hometta*

Oras Tynkkynen: *Pieni maailmanpelastusopas*

Merja Turunen & Sirpa Ylönen: *Puutarhanhoito poropeukaloille*

Sakari Kiuru: *Mielikuvademokratia*

Kevin Bales: *Nykyajan orjat – ja miten heidät vapautetaan*

Michael Axworthy: *Iranin historia – Mielen valtakunta*

Rauli Partanen, Heikki Waris & Harri Paloheimo: *Suomi öljyn jälkeen*

into-KAUNO

Pentti Haanpää: *Ilmeitä isänmaan kasvoilla*

Edith Södergran: *Kaikkiin neljään tuuleen*

Susan Sellers: *Vanessa & Virginia*

Phil Andros: *Kädet ylös, housut alas!*

Juri Ševtšuk: *Joka kevät minä kuolen*

Jeremei Aipin: *Siperian veriset lumet*

Sergei Lukjanenko & Vladimit Vasiljev: *Päiväpartio*